Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

XVIII

1925

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
MCMXXV

FORTID OG NUTID

Af Dansk historisk Fællesforenings Tidsskrift, som redigeres af Svend Aakjær, er femte Bind udkommen i 1924.

»Fortid og Nutid« er uundværlig for alle, der sysler med lokalhistoriske Undersøgelser og maa kunne interessere mange af vore Medlemmer.

Rækken af de ypperlige vejledende og raadgivende Afhandlinger fortsættes i det foreliggende Bind med Landsarkivar Knudsens: De jydske Bispearkiver, Landsarkivar Holger Hansens: Sjællands Bispearkiv og Victor Hermansens Haandskrifter i Nationalmuseets Bibliotek.

Dansk Folkemuseum beder om Oplysninger om danske Bønderbygninger og danske Folkedragter; det var at ønske, at der ogsaa fra vort Omraade maatte komme Besvarelser. Gudmund Schütte skriver om Ingtypens Udvikling i geografiske Navne og i Slægtsnavne, og Gunnar Knudsens Foredrag ved Det første danske Hjemstavnskursus i Rønde om Stednavne paa Mols er her trykt i uforkortet Skikkelse; endvidere findes Aarsberetning fra Folkemuseet og Beretninger om Fællesforeningens Aarsmøder.

Medlemmer af Historisk Samfund for Aarhus Stift kan ved Henvendelse til Bibliotekar Ejler Haugsted, St. Pauls Kirkeplads 7, Aarhus, subskribere paa »Fortid og Nutid« til halv Pris, 2 Kr. 50 Øre om Aaret.

AARHUS STIFTS

AARBØGER

XVIII

AARBØGER

UDGIVNE AF HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

XVIII

1925

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
MCMXXV

INDHOLDSFORTEGNELSE

	Side
Edv. Egeberg: Linaa Sogn XV. Kirkerne	1
Chr. Heilskov: Hjelmslev Herred. Vitved, Stilling	56
Johannes Tholle: Omkring Astrup Præstegaard	87
Sigurd Elkjær: Nim Herreds Præster 1576—1660	103
Otto Smith: En Laugssamling for 100 Aar siden	117
A. E. Bryndum: En Skanderborg Ladegaards Slægt	122
J. T. Lundbye: Vejenes Udviklingshistorie	129
H. Birkelund: Om Træden Kirke	148
G. A. Jensen: Erindringer fra min Skoletid	150
Historisk Samfund i 1924	162
Støt Nationalmuseet	166
Regnskab	168

REDAKTIONSUDVALG:

Ejler Haugsted, Bibliotekar, Formand.

I. Henningsen, Forstander for den jydske Handelshøjskole.

V. J. von Holstein Rathlou, Underbibliotekar, Dr. phil.

Linaa Sogn i gamle Dage.

Ved Edv. Egeberg.

(Fortsat).

XV. **Kirkerne.**

I sidste Hefte af dette Aarsskrift sluttede jeg min Omtale af de Linaa Præster fra Reformationen til omkring 1800. Jeg vil nu forsøge at meddele det, jeg har fundet om de Arbejdspladser — Kirkerne — hvor deres navnløse Forgængere i Tiden før Kirkeomvæltningen var Menighedens Tjenere, og hvor de selv efter denne lod deres Røst høre for Alter og i Prædikestol.

Bjarup Kirke.

Sognet havde oprindelig to Kirker; Bjarup og Linaa, den første beliggende i den østlige Ende af Sognet, den anden omtrent midt i dette.

Jeg vil først fremdrage det lidet, der er at sige om den første, som sikkert i det meste af fire Aarhundrede har været Ruin.

Den har ligget meget smukt, paa en udløbende Banke i den Bakkerække, der i Nord rander den store Bjarup Mose, som engang har været Sø — der er under Tørvegravningen opgravet gamle Knubskibe — og hvis Overgang fra Sø til Mose ifølge Sagnet — naturligvis havde jeg nær sagt — skyldes Forbandelsen, som en adelig Jomfru udslyngede, da hun under sin Sejlads paa Søen tabte sin Guldring i denne.

Nord for Kirkeruinen ligger en høj Flade, mellem Byerne Sorring, Voel og Mollerup. Her laa engang tre Byer: Volstrup, Bjarup og Bottrup. Volstrup har jo ganske sikkert været en Afbyggerby fra Voel, og derfor har den selvfølgelig ligget i Nord ad Voel til. Denne By har altid i Bondesproget heddet og hedder fremdeles Uel, med klart U. Volstrup har derfor ogsaa heddet Uelstrup. Bjarup Kirke laa i Almindingens søndre Rand, og herude har altsaa ogsaa Byen Bjarup ligget. Den kaldes ofte i Tingbøger og andre Arkivalier Bjertrup, Bjerdrup og lign., men det er sikkert en utilladelig Omredaktion af Navnet. Det gamle Bondenavn har utvivlsomt altid været Bjarup. Efter Volstrups og Bjarups Beliggenhed at dømme kan det fastslaas, at Bottrup har ligget i Øst, ad Sorring til.

Hvorledes og hvornaar disse Byer er forsvundne vides ikke. Sagnet er ogsaa her tilrede og giver »Den sorte Død« Skylden. Og det kan jo godt være, at denne i sin Tid har tyndet stærkt ud mellem Befolkningen her. Men i 1484 synes der dog at have været Beboere i Bjarup. Man har nemlig fra dette Aar iflg. »Tegnelser over alle Lande« et Sandemands-Brev, hvori der sættes Skel mellem »Karleby (Kalby) marck och Bjertrum (Bjarup) marck«. Der har sandsynligvis været Mennesker paa begge Sider af den Grænse, der her er blevet optrukket.

Naa, Fladen er — maaske af flere ulykkelige Aarsager — altsaa blevet affolket og en stor Alminding har bredt sig, hvor der tidligere var Gaarde, Huse og dyrkede Marker. Den store Tomt er saa blevet delt mellem omliggende Byer. Sandemænds-Gang har tildelt hver By sit Omraade. Byernes Forter — de brede Fæ-Veje — kommer til at munde ud i den brede Fælled, Fæet drives herud, og vi hører gennem Ting-

bøgerne om Overskridelse af Skellene, Slagsmaal mellem Hyrderne eller Markmændene, og Tingtrætter rejser sig deraf. Atter maa Sandemændene ud for at opfriske Skellene, Gang paa Gang. Der nævnes ved disse Skelsætninger Navne, som ogsaa Nutiden kendes ved. Ved en Sandemænds-Gang af 1654, hvorved Mændene Niels Klog og Søren Bager fra Linaa, Lars Torsen fra Skellerup, Simon Sørensen fra Mollerup og Jens Knudsen fra Sorring gør Tjeneste, nævnes saaledes i Overdrevet »Sou Kierd« (Sokær) og »bechdals siig«. Et Nævn fra omtrent samme Tid paa otte Dannemænd omtaler det Sted, »hvor Voel Vejen løber — — — mellem Voel og Mollerup«, og da det har passeret nogle »grimede« Ege, kommer det over »Frie vads kierd neder ved den Aae, som løber mellem bierup (Bjarup) March och Mollerup March. — —«

Der skæres ogsaa Tørv herude i Ødet. Jeg minder om det, jeg i en tidligere Afhandling her i disse Aarbøger har fortalt om en Mosestrid i Bjarup mellem Linaa Mænd og en Sorring Mand, Lars Bonde. Der tales om Skellene i »Høngers Mose«, og der nævnes en Lod, som kaldes »Hadum Skiftet«. Vi faar tillige at vide, at Fischer-Slægten paa Farregaard, som ligger et Par Mil i Øst, har Part i en Mose i Bjarup — vi hører for Resten et Par Gange i disse Aar, at andre fjerntboende, f. Eks. fra Holmstol, Klintrup og Galten har Brugsret til baade Overdrevet og den store Bjarup Mose — og i Tinget, hvor Præsten Jakob Fogh paa egne og Linaa-Mænds Vegne fører Sagen, hører vi denne djærve Mand slaa fast, »at han kiendes ved den Vester Side og den øster Part af den øster Siide« af et Moseskifte. »Men hvad den norder Siide af moesen angaar kerrer han sig intet Effter« (vedrører ham ikke, er ikke hans).

Vi hører endvidere Gang paa Gang om Skove herude: »Bjarup« og »Gundholt«, hvor der hugges baade lovligt og ulovligt.

At der ogsaa kan træffes bosiddende Folk ude paa Fælleden ses i 1698. Da meddeler Tingbogen, at Lars Bonde i Sorring sælger til sin Markmands Søn, Niels Sørensen og Hustru i Mollerup og deres Arvinger, et Stykke Jord paa Bjarup Mark. Men maaske har det kun været en lille Plads, hvorpaa Niels, der vel sagtens har været Faderens Hjælper som Hyrde, kunde slaa et Skur op, der kunde krybes i Ly i, naar Hjorden om Sommeren vogtedes herude.

At der ikke blot handles med Overdrevet, men at Stykker af det pantsættes, ses i 1699, da en Notits i Tingbogen fortæller, at en Del af Jorden, som »ligger Neder och ofven ved Biarup Kircke« (Tomten naturligvis) er pantsat til Jens Andersen i Mollerup.

Oppe i Midten af det 18. Aarh. forsvinder Skovene herude — som flere andre Skove i Linaa Sogn. Vi hører i alt Fald ikke mere til dem. Ødet er da blevet endnu kendeligere. Men det har fremdeles ligget hen til Fællesbrug, indtil Begyndelsen af det 19de Aarh. — efter Udskiftningen, da Folk atter begyndte at befolke Sletten.

De Mennesker, som før Ødet beboede det store Overdrev, var altsaa dem, der sognede til Bjarup Kirke. — Efter at have forudskikket dette om Egnens Historie, vender vi os til Kirken selv.

Hvornaar denne er bygget, kan ikke med Bestemthed siges. Ialtfald ikke med et Aarstal. Men dens Byggemateriale, den graa tilhugne Kamp, hvoraf der er enkelte Rester tilbage, viser hen mod den Tid, da de fleste danske Kampestenskirker blev rejst: Valdemarernes Tid.

Med Hensyn til dens Bygmestre staar vi da ogsaa paa bar Bund. Kun Sagnet træder til med sin Løsning af Spørgsmaalet. Det fortæller, at de tre Kirker: Linaa, Bjarup og Dallerup skal være byggede af tre Søstre, og føjer til, at de ligger i en lige Linje fra Øst til Vest. Endvidere fortalte i min Barndom de gamle i Linaa, at de tre Damer laa begravede i en lille endnu kendelig Høj i Haven ved den nu forlængst nedrevne og udflyttede Gandis- eller Storgaard. Plov og Harve gaar nu hen over Højen.

Vi ved altsaa intet her.

Digteren Thor Lange, der i sine Drengeaar og sin Ungdom, som Gæst paa Kalbygaard, som hans Onkel Fr. Lange da ejede, kom en Del i Egnen her, har i sin Bog »I danske Farver« skrevet, over et Sagn om Herremanden paa Bjarupgaard, som han foregiver at have hørt derude, en nydelig lille Skitse, som han kalder »Aakandeblomst«. Heri taler han om et Sidekapel, som Bjarup Kirke skal have haft, og som en gammel Frue paa Bjarupgaard for en ung Piges Sjælefred byggede og indviede til den dødes Navnehelgen St. Agnes.

Maaske kan denne Helgenindes Navn bringes i Forbindelse med Bjarup Kirke. Men Thor Langes Skitse har i det hele i saa udpræget Grad Digtets Form, at jeg ikke tør udgive den for andet end et digterisk Sagn. Efter Ruinens Grund at dømme kan det da heller ikke skønnes, at Kirken har haft noget Sidekapel.

Jeg opgiver da at tage mod den Haandsrækning ang. Bjarup Kirkes Historie, Thor Lange her kunde synes at byde, og føler mig forpligtet til at bygge paa noget mere haandfast.

Jeg har første Gang mødt Kirkens Navn 1524[1]). Der nævnes den mellem en Række Kirker, der det Aar svarer Landehjælp. Rækken ser saaledes ud: Alling (12 Mark), Lenoff (Linaa) (20 M.), Biertrup (Bjarup) (8 M.), Tulstrup (18 M.), Dallerup (20), Laesbye (Laasby) (20), Sporup (20), Røgenn (15), Hammeld (Hammel?) (15), Jernit (10), Voldby (10), Giern (20), Skorup (12), Smengi (15), Vissing (10), Søbye (12), Skanderup (18).

Det lille Beløb, Bjarup Kirke her er opført med, kan jo tyde paa, at dens Menighed har været lille, men at der dog har været en Menighed paa dette Tidspunkt, altsaa en Flok, der endnu søgte Kirken.

I 1528—29 findes den i et gammelt Kirkeregnskab opført mellem en Del Kirker i Gærn Herred, som Frederik I berøver Klokker. Denne Række ser — tilføjet hver Klokkes Vægt i »Jernfang« og Malm — saaledes ud: Linaa (2 Ørtepund, 18 Lispund), Søby (3 Ørtepund), Vissing (18 Lisp.), Smingge (1 Ø.), Lassby (Laasby) (2 Ø. 18 L.), Røgende (1 Ø. 18 L.), Bierdrup (Bjarup) (3 Ø.), Giern (3 Ø. 2 L.), Hamel (3 Ø.), Jermidt (2 Ø.), Toolstrup (Tulstrup) (18 L.), Daldrup (Dallerup) (3 Ø. 7 L.), Seganderop (Skanderup) (3 Ø. 5 L.). Lad mig indskyde, at det er adskillige Ørter Metal, den kongelige Røver her har tilegnet sig, rimeligvis til Støbning af Indretninger, der ikke talte Klokkernes skønne Sprog, vel saglens til Kanoner.

Hvis Kirken ikke har haft mere end een Klokke, kan det vel med nogenlunde Sikkerhed fastslaas, at efter 1529 er den ikke blevet brugt til Gudstjeneste, men af Klokkernes Antal paa dette Tidspunkt afhænger det altsaa sikkert til syvende og sidst, om den endnu efter 1529 er blevet benyttet. Hvis den

[1]) Dansk Magasin, 4. R. 2.

har haft endnu en Klokke i Behold, er det jo ikke udelukket, at ogsaa de første Linaa-Præster efter Reformationen: Hr. Thourd og Hr. Jens Jensen kan have prædiket for en lille Menighed ude i Bjarup. Men selv om dette skulde være Tilfældet, kan man alligevel med ret stor Berettigelse sige, at Bjarup-Ruinen — som saa mange andre Kirketomter fra den Tid Landet over — ligger hen som Resterne af en katolsk Kirke. Det har i det væsentlige været katolsk Gudstjeneste med Messe, megen Klokkeringning m. m., der er bleven holdt paa dette Sted.

Vi er altsaa med Hensyn til Kirkens Nedbrydelse kommet Spørgsmaalet saa meget nærmere, at Tidspunktet kan sættes til et Aar efter 1529. Og nærmere kommer vi det sikkert ikke.

Fra Nedrivelsen meddeler Sagnet, at en Del af Kvadrene i Ydermuren er bleven fragtede til Linaa Kirke og der anvendt til dennes Forlængelse i Vest. At der er sket en saadan er kendeligt af Stenenes Sammenføjning i Murene. Men om Materialet skriver sig fra Bjarup Kirke vides ikke; man kan kun sige, at Sagnet sandsynligvis har Ret. Og med lige saa stor Sandsynlighed kan det vel fastslaas, at hvis der efter Bortkørselen er blevet Kvadre tilbage paa Kirketomten, da er disse sikkert efterhaanden bleven bortførte af Egnens Bønder til Brug i Trapper, Sokler o. s. v.

Saa meget er dog blevet tilbage af Murbrokker og Kalk, at Kirkemuren kan følges og Kirkens Størrelse bestemmes. Den har været 80 Fod lang og 45 Fod bred — en ret anseelig Bygning.

Naar man gaar hen over den gamle Kirketomt, gribes man af den Vemod, som det svundne Liv næsten altid vækker, selv hvor det har været lykkeligt og ligger fremme i Historiens Dagslys. Her paa

Tomten, hvor det svundne er indhyllet i et uigennemtrængeligt Mørke, og der intet vides, hverken om Lykke eller Ulykke, bliver Vemoden næsten til dyb Melidenhed. Det Liv, her for Aarhundreder siden er levet, faar ligesom noget knugende formaalsløst over sig. Hvilken Betydning havde og fik den Sang og Messe, som lød indenfor disse Mure, hvortil disse hendøde Klokketoner, som bølgede ud over Byer, der forlængst er forsvundne, over Mennesker, der ukendte og glemte sover under de Tuer, der endnu kendes hist og her paa den gamle Kirkegaard.

Det er vel den samme dybe Medlidenhed med det svundne, glemte, og Trang til at skabe et Slags Minde hos den Slægt, der nu bor og bygger i disse Egne, der har faaet Digteren Thor Lange, hvis Kærlighed til Hjemlandet, dets Minder og Mennesker Afstanden fra disse ligesom potenserede, til at rejse et Mindesmærke paa Ruinen.

Jeg vil slutte min Omtale af Bjarup Kirke med at fortælle noget af det, C. Nyrop — Thor Langes nære Ven — siger i sin smukke Skildring af ham og Mindesmærket paa Bjarup Kirkebakke.

— — — Naar de unge fra Kalbygaard kom op til Kirkeruinen, tog han sin Hue af, idet han sagde, at her stod de paa hellig Jord, og een Gang vendte han sig endda til sin Kusine, Frk. Cathrine Lange, med de Ord: »Fru Huldfred! Om Gud vil give mig Lov til det, vil jeg en Gang lade rejse et Kors her, saa Efterverdenen kan mindes, hvor Bjarup Kirke har staaet«.

Efter et af ham gjort Udkast, tegnede da Arkitekt Gerhardt Poulsen et Jernkors, som den 1. Juli 1915 blev rejst paa Bjarup Kirkebakke. Paa Korsets Fodstykke staar Indskriften: «Tantus labor ne sit cassus». Det

er en Linje af den gamle Dommedagssalme: Dies iræ, dies illa«[1]), fra Verset i den, der helt lyder: »Quærens me sedisti lassus / redemisti crucem passus / tantus labor ne sit cassus[2]).

»Lad dit Værk ej lægges øde« — det maa vel her være en Bøn om, at det, som for Aarhundreder siden er sket her i Guds Riges Tjeneste, ikke maa være gjort forgæves.

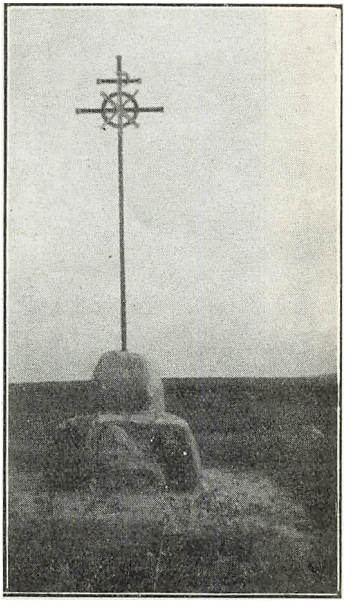

Kors rejst af Thor Lange paa Bjarup Kirkeruin ved Mollerup.

Linaa Kirke

ligger paa en lav Banke i den nordlige Side af Linaa By, oprindelig indenfor en Kreds af Gaarde. Dens nærmeste Naboer af disse var Præstegaarden — altsaa nu brændt og genopbygget nord for Byen — Gandis- eller Overgaarden — for et stort Halvthundred-Aar siden udflyttet til Dalen mod Nordøst — og er endnu Hjortegaardene nede i Engen ved Bakkens Fod i Vest. Den ligger meget smukt, hvor Dale fra Vest, Øst og Syd møder hinanden og giver gæstfrit Leje for baade Bæk og Aa. Den sidste løber en halv Mil i Nordvest ud i Guden.

Rimeligvis er den opført paa samme Sted, hvor

[1]) Vredens Dag, hellig Dag.

[2]) Du, som søgte mig med Møde / og for mig paa Korset døde / lad dit Værk ej lad lægges øde.

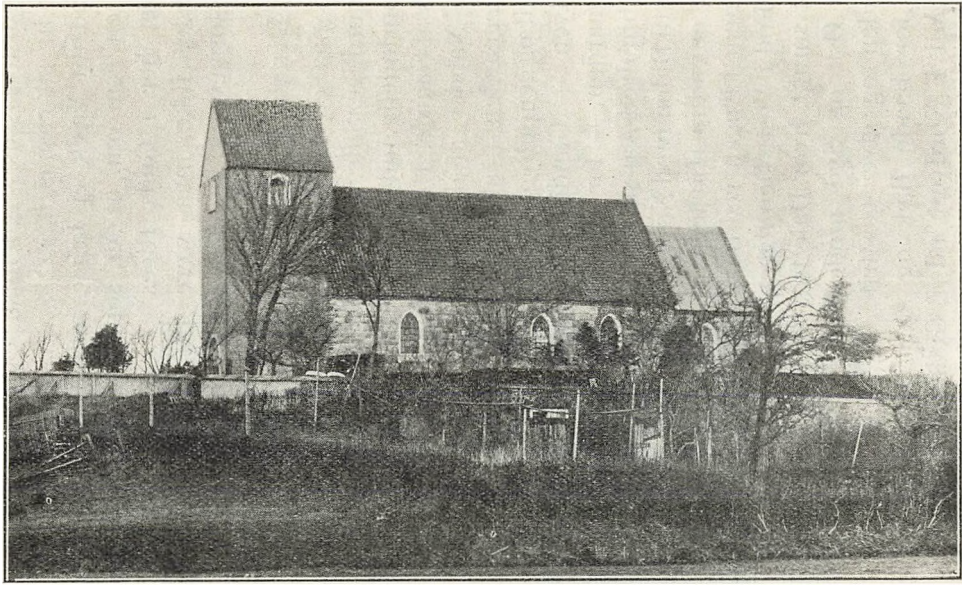

Linaa Kirke.

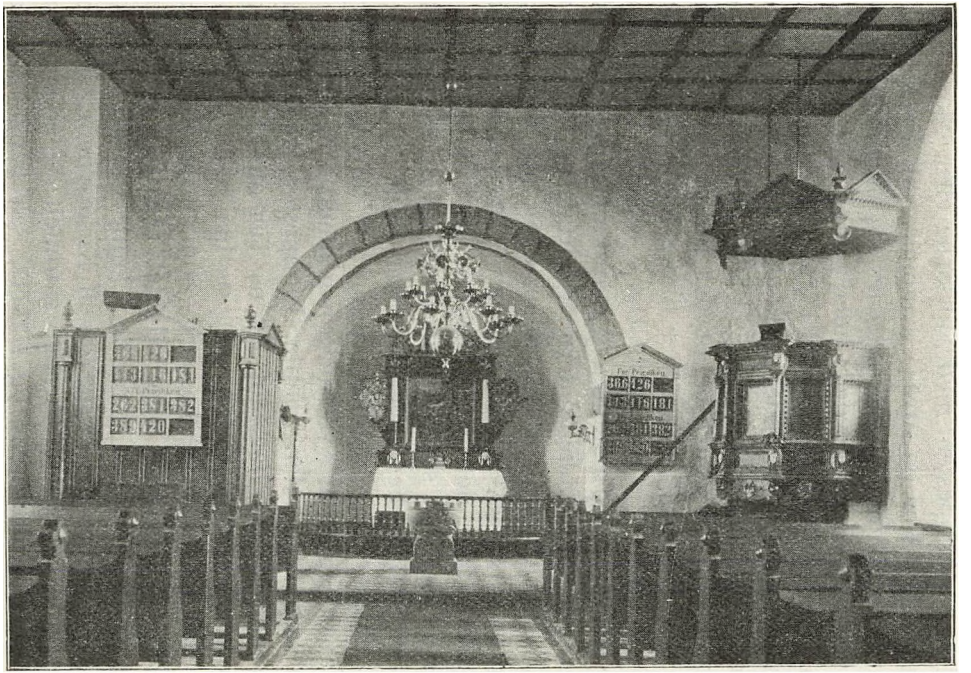

Linaa Kirke indvendig.

hedenske Linaa-Mænd havde deres Gudehov og senere rejste den første kristne Trækirke. Den er bygget af tilhugne Kampesten med Storkirke eller Skib, Lillekirke eller Kor og Apsis i romansk Stil. Dens Sokkel har Skraakant, og Kvindernes og Mændenes Indgange var begge prydede med meget smukke Søjleportaler og Tympanon med Figurer. Den nordre, som findes paa sin oprindelige Plads, er desværre skjult inde i det senere tilbyggede Ligkapel. Den søndre er flyttet om i Taarnet og pryder Indgangen der. Paa et Par af Fodstykkerne her findes Dyrefigurer af Bestiarietypen — altsaa vilde Dyr. Arkitekt Uldall siger iøvrigt i sin Afhandling »De jyske Granitkirkers Alder«, at »alle Enkelthederne i Portalerne vise hen til en sen Tid, samt at Halvsøjlerne ser ud, som om de aldrig vare bleven fuldt færdige«. Angaaende Kirkens Alder gælder det, som foran er sagt om Bjarup, at den er opført i samme Tidsrum som de øvrige jyske Kvaderstenskirker. Den vestlige Ende af Storkirken er altsaa — som foran anført — tilbygget senere. Saavidt jeg af de Syn, der op gennem Tiden er blevet foretaget paa den gamle Kampestensbygning, har kunnet skønne, har Storkirkens Tag altid været Tegl, medens den lille Kirke og Apsis har haft Bly til Tag.

Om den store Kirkegaard, som altsaa for faa Aar siden — i 1913 — blev udvidet i Nord og tog ind under sig Pladsen, hvor den gamle Præstegaard laa, hegnede, som det ogsaa ses af Kirkesynene, gennem Aarhundrederne et herligt gammelt Stendige, som i min Barndom bar og sikkert, saa længe det har staaet, har baaret en højst pyntelig Bestand af Stedmodersblomster, gul Snerre og Engelskgræs. Nu er det ærværdige, smukke Hegn, rejst for Aarhundreder siden af de gamle Linaa Bønder, af store Kampesten,

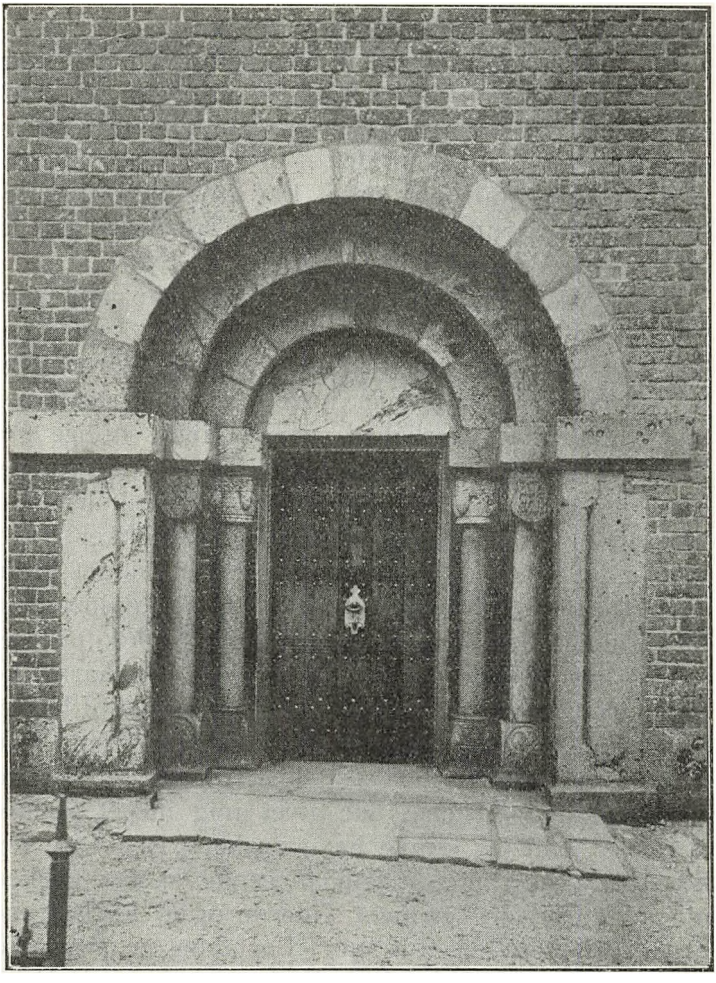

Portalen til Linaa Kirke.

sankede sammen paa Bymarkerne og Brødre til Kirkemurens Kvadre, desværre afløst af en styg lav Cementmur, som enhver kan skræve over.

Selve Kirkegaarden laa i den gamle Tid nærmest hen som en Græsmark, med sin Afdeling for Selvmordere i det nordøstre Hjørne, sine grønne Tuer og kun ganske faa Gravminder — Jernkors og Ligtræer (tjærede Egetromler) — og et Par Stier op over Græsmarken, fra Stetterne i Sydvest og Nordøst, hen til Indgangen eller Indgangene i Nord og Syd.

Jeg vil nu forsøge at drage frem af den gamle ærværdige Stenkæmpes Historie det, som Arkivernes gulnede, ofte haardt medtagne Papirer og andre Kilder har fortalt mig. Jeg maa have Lov til først at sige, at jeg gaar med Kærlighed, næsten med sønlige Følelser, til Arbejdet. Den gamle Kirke er mig meget kær. Jeg er opvokset i dens Nabo, Rytterskolen, har gennem hele min Barndom hørt dens Klokker ringe, Søndag efter Søndag, Morgen og Aften, siddet foran dens Degnestol i Koret som Dreng og hjulpet min Fader med Kirkesangen. Jeg er døbt og konfirmeret i den, min Moder og jeg har gennem en Aarrække spillet dens Orgel — — jeg er stærkt knyttet til Kirkehuset paa Banken. Men idet jeg erklærer dette min trofaste Kærlighed, maa jeg desværre tilføje, at Kilderne til dets Historie har givet mig meget mindre af denne, end jeg kunde have ønsket. Det, som det især har været mig magtpaaliggende at faa Besked om: det Liv, der gennem Tiderne og af Forfædrene til de Bønder, hvis Liv min Barndom er sammenvævet med, udfoldede sig indenfor dets buklede Mure — det har jeg kun faaet et svagt Indblik i. Fortidens Mund er her næsten tæt lukket. Om det tier Kirkebøgernes smaa Kvartbind, Lensregnskabers og Ting-

bøgers store tykke Folioark, og det Ekko, de svære Mure gav af Messe, Prædiken og Salmesang er forlængst hendød i Tidens aarhundredlange Øde.

Det er egentlig kun det gamle Kirkehus' Udseende gennem Tiderne og dets Formuesforhold, jeg har faaet lidt at vide om, og det, jeg ved, stammer som oftest fra dets Nedgangstider. Jeg giver imidlertid det, jeg har, men med en Undskyldning for, at det er saa lidt.

— — Det første jeg har overkommet om Linaa Kirke stammer ira 1590—91. I »Cancelliets Brevbøger findes en kongelig Missive til Lensmand Frantz Rantzau paa Silkeborg, som fortæller ham, »at Sognemændene i Leno ved Silkeborg Slot« har ladet Kongen vide, »at deres Sognekirke i lang Tid har været meget forfalden, baade paa Tømmer og Tag og i andre Maader, hvilket skyldes, at Kirkens Indkomst er saa ringe, at Kirken ikke kan holdes i Stand dermed«.

Lad mig her indskyde, at dens Indkomst med Tiende og Jordskyld paa dette Tidspunkt sikkert ikke har været nær saa stor, som den senere blev. I 1661 under Præsten Palle Pedersen Vandel angives den at være 10 Ørter Rug, 5 Ørter 1 Td. Byg og 1 Ørte Havre.

Missiven fortsætter saa med at fortælle, »at Sognemændene har formaaet deres Sognepræst — Rasmus Nielsen, som jeg tidligere har omtalt[1]) — til med stor Umage og Bekostning at genopbygge og istandsætte Kirken, men denne er derved kommen i saa stor Gæld til Præsten, at den ikke formaar at betale denne af sit eget, og de have derfor ansøgt om Hjælp til Gældens Betaling og til Forbedring af hvad brøstfældigt, der endnu maatte være. Lensmanden skal de

[1]) Aarhus Stifts Aarbøger XII, 185, 1919.

sørge for, at de Kirker i Lenet, der er formuende og ikke trænger til Bygning, efter deres Evne og Lejlighed enten yder Lenno Kirke nogen Hjælp eller laaner den saa meget, at den kan komme ud af Gælden og blive gjort helt i Stand. Han skal paase, at det, han saaledes kan skaffe fra de andre Kirker, udelukkende bliver anvendt til Lenno Kirkes Bedste«.

Frantz Rantzau har vel forsøgt at faa de velstillede Kirker til at hjælpe. Men det maa vist ikke være lykkedes. Thi i 1591 faar han fra Dronningborg nok et kongeligt Brev, som meddeler, »at Kongen har eftergivet Lenov Kirke de Sten og den Kalk, som er kommen dertil fra Silkeborg Slot«. Og i et Brev fra samme Slot (Dronningb.) nogle faa Dage senere, faar Lensmanden Befaling til, »at betale Sognepræsten til Lenov Kirke, hvad han har lagt ud til Kirkens Istandsættelse, da Kirken ikke er saa formuende, at den selv kan betale det. Og saa føre det til Regnskab«.

Kirken er altsaa blevet hjulpet af Lenets Midler fra allerhøjeste Sted. Sikkert fra Enkedronning Sofie, der sad i Formynderregeringen i den unge Christian IVs Mindreaarighed. Hun havde i sin afdøde Mands Tid af og til været Gæst paa det skønne Silkeborg og sikkert haft Kærlighed til Slot og Egn. Linaa Kirke var jo Slottets Sognekirke, og det kan vel være stærkt sandsynligt, at hun under Ophold paa Slottet har siddet under Hr. Rasmus Nielsens Prædikestol eller ladet ham prædike for sig paa Slottet.

Som tidligere omtalt findes Rasmus Nielsens Ligsten i Linaa Kirke, nu indsat i Korvæggen, men i de gamle Tider nedlagt foran Korets Knæfald. Den gamle Præst har sikkert haft sit Lejersted her. Det er i alt Fald ganske naturligt, at den Mand, der har haft Omhu for sin Kirke og af sine Midler hjulpet det

fattige Gudshus paa Fode, har faaet Lov at sove den lange Søvn under dets Tag foran det Alter, hvor hans

Rasmus Nielsens Gravsten.

Stemme saa ofte havde lydt. Han er, saavidt jeg skønner, den eneste af Linaas Præster, som har faaet sin Gravsten ind i Kirken.

Det kan se ud, som om denne efter Rasmus Niel-

sens Istandsættelse eller Genopbygning har holdt Stand mod Tidens og Vejrets Paavirkning i et kvart Aarhundrede. Først i 1616 hører vi i Silkeborg Lensregnskabers Bilag om nyt Forfald. Der findes fra dette Aar en »Forklaring offuer Kirchernes Regenskabber och forraad udj Silcheborig leen, saa ochsaa fortegnelse paa huis om huer Kiercke notvendigste ehr Bygfeldige — — — som efterfølger«. Her siges om »Lenne kiercke«, at »den haffuer udj beholdinng 15 Daller 14 Skilling. Och er same Kierche Bygfeldig Waben-Husitt och Klocheuerhedt saa well som den største partt aff Thachedt bygfeldige efter siønsvinders Lindelse (Synsvidners Udsagn)«.

Det er altsaa galt med baade Vaabenhuset, Taget og Klokkeværket (Stilladset, som Klokken hænger i). Hvor dette har været anbragt, i Taarn eller Stabel paa Kirkegaarden, siges ikke, men det har sikkert været i Taarn, thi et saadant omtales, som vi senere skal se, længere op i Aarhundredet.

Kirken er sikkert efter denne Udsættelse blevet istandsat. Og forsvarligt. Jeg vil nemlig antage, at den daværende Lensmand paa Silkeborg — Christen Holch — er traadt til og har faaet Slottets Sognekirke i Orden. Og det er højst rimeligt, at hans udmærkede Hustru, den højtbegavede og lærde Dame Marie Below[1]), har været tilskyndende. Ved denne Istandsættelse er maaske baade Alter og Prædikestol blevet fornyede. Paa begge disse Steder findes nemlig Chr. Holchs, hans første Hustrus, Karen Krafses, og Marie Belows Vaabner. Baade Alter og Prædikestol er i Renaissancestil. Det førstes oprindelige Billede — et meget tarveligt, som endnu befinder sig bag det nu-

[1]) Se min Omtale af hende i »Silkeborg Slot II«, 130.

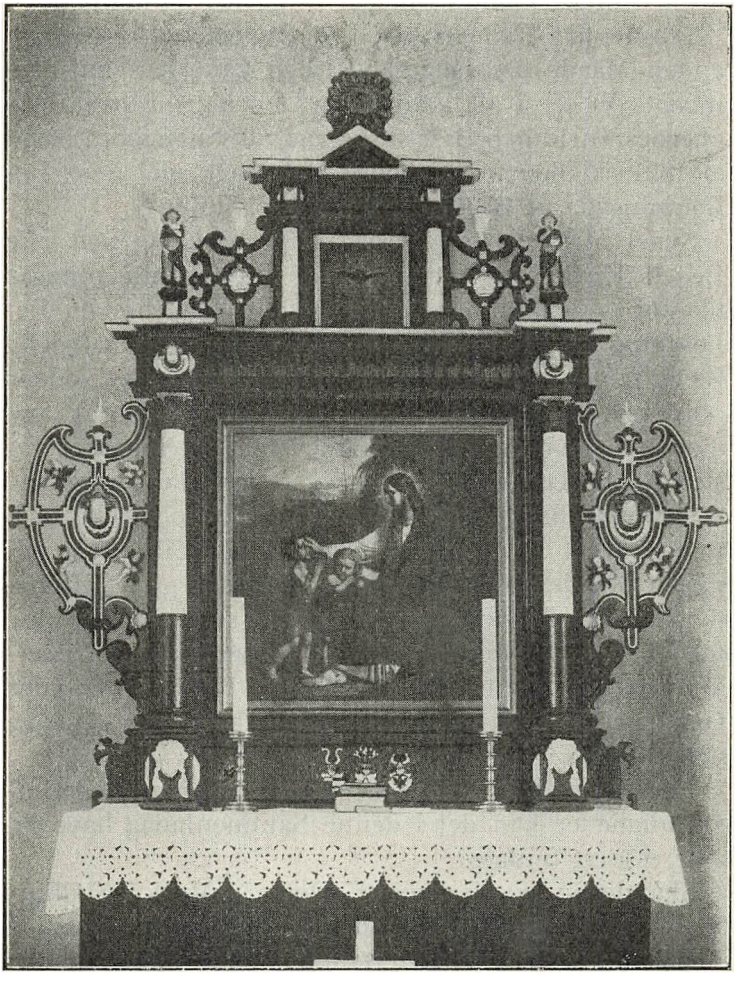

Altertavlen i Linaa Kirke.

værende — forestillede Korsfæstelsen. I den sidstes fire Fyldinger fandtes Billeder — ligeledes mindre gode — af de fire Evangelister. At Ægteparret ogsaa paa anden Maade har betænkt Kirken kan være højst rimeligt. Vi ser i alt Fald af en »Forklaring over Kirchernes Gield och Dieris Forraad udj Silcheborg leen« af 1621, at den nu er bedre ved Magt, idet dens Beholdning da er 65 Daler 2 Mark 3 Skilling.

Synet af 1616 har altsaa været omkring ved alle Lenets Kirker og det ses, at de næsten alle trænger til større Reparationer. En Del af dem har en Beholdning at ty til, men mange har ogsaa betydelig Gæld. Voldby er det f. Eks. helt galt med. Det hedder om den, at der »er ingen Regnskab dette Aar forgiort«. Det vil sige, at den intet ejer, ja, maaske er i stor Gæld. Den er dertil »næsten gandske bygfeldige. Alsammen baade paa Muren, Vegerett och Thecked, undtagen et lidet offuer Sangsstedenn Præsten udj nogen Maade kand staae for Alteren att giøre Kirchetieniste, saa denne haffuer gandsche stuor Undsettning fornøden«. Det ser jo ud til, at Præsten Jens Pedersen[1]) er den eneste, der, under den Regn, som under Gudstjenesten driver hen over Kirken, har sit paa det tørre.

Et Par andre af Lenets Kirkers Tilstand og Omstændigheder kan det i denne Sammenhæng have sin Interesse at omtale.

Skanderup skylder bort 17 Daler $^1/_2$ Mark 7 Skilling. Den er »derfor (uden) gandske møgitt bygfældige paa Teched, Muren och Østerennden efter Siøns Vinde« (Syns-Vidne).

Om Gjærn hedder det, at den skylder bort op mod

[1]) Hans Ansættelsestid kendes ikke. Død 1648 i sit Jubelaar.

100 Daler. »Øster Kierche Gafflen Muren er øde och forfalden paa beggie Hiørner. Desligeste skall der nye Murancher indleges, paa sønder Side Kierchen ehr Muren sig møget udgiffued, Thaget wed denn wester Gaffuel enn Spendemoll (et Spænde) ehr och saa fornøden at skall skillis (her vel understryges) med Kalch 1 Lede 9 alen lang fattis thill Planchen omkring Kierchegaarden — —.

Det ser ud til, at Kirkegaardens Hegn har været Plankeværk, hvad der vist var noget rent enestaaende i de Tider.

Sluttelig siges, at »Kiercheporten er thaglam» (Taget over den mangler Sten) och en Stetti» (mangler). Det vil her sige Laage.

Om den gamle Tvilum Kirke, en Rest af det berømte Augustiner-Kloster ved Gudens Bred, siger Synet meget.

Beholdningen er 133½ Dal. 1½ M. 5 Sk. Der fattes 4 Sparrer paa Huellingen nogen Snes Legter paa Thagett, fattes thill Thaget att skille med och Kierchen att kalcke med allevegne 6 Lester Kalch och 30 Thagetien 1000 Murstien fornoden giøris thill Muren, som alle uegne ehr brechedt och udskreden. Predichestollen ehr ugaffuenlig med Thrappe och andeht som will fornyes. Kierchenn paa den nør Side ved Vestergaffuel er den een Pelle gangen ud fra Muren och gandske forfalden, som will 4 Murancher dertill, noch will thill denn Pelle ved den nør Kirchedør, som ochsaa er ødde som skal igien opmuris aff nye 1000 Murstien. Noch ehr denn Pelle ued denn nør Side wed denn øster gaffuell halffparten forderfued och øde, och will opmuris aff nye hugen Stien och andre Stien uden i Kierchemuren ehr udskreden och største Parten forfalden som storligen fornoden

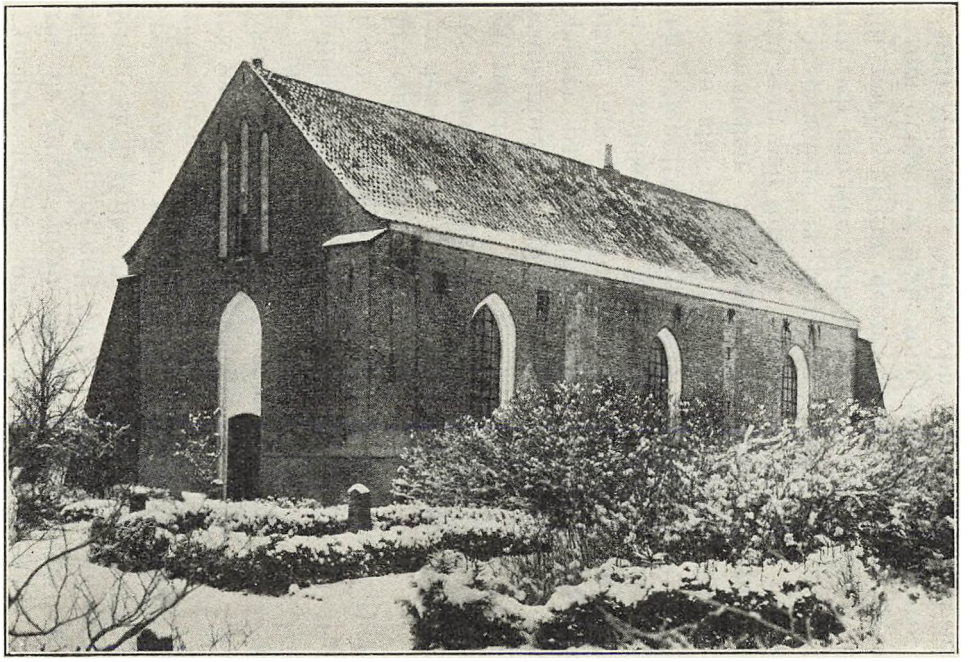

Tvilum Kirke.

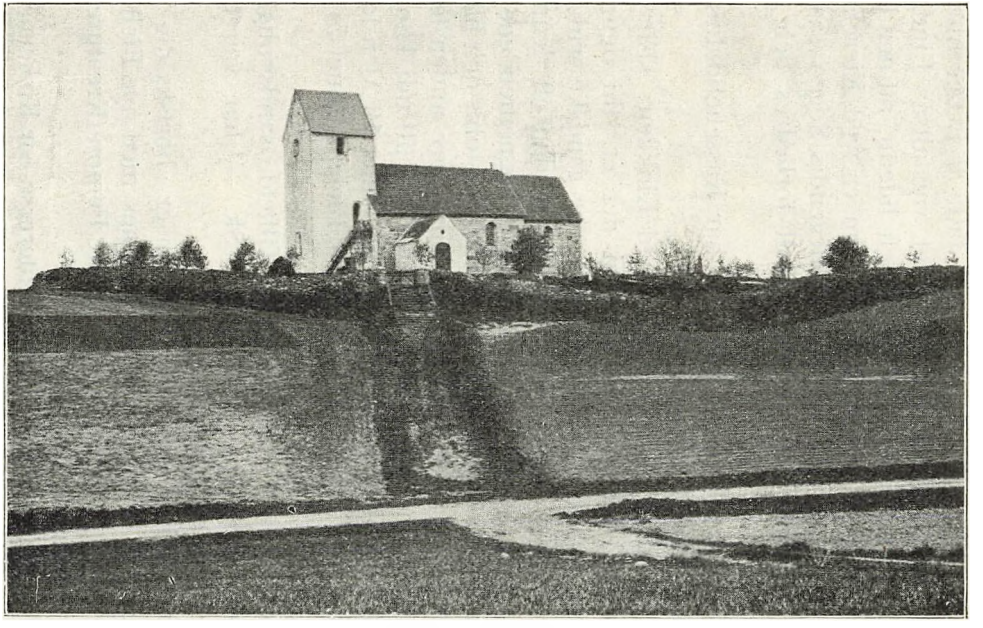

Gødvad Kirke.

giøris att skall igien forferdiges och igien forbedris med Kalch och Stien och will derthill 1500 Murstien $1^1/_2$ Lest Kalch. Wabenhusid fattis 2 Leder huer 10 Alen lang 1 Leider 9 Alen (det var altsaa Bindingsværk). Klochen er saa ringe och lidenn, att den kand icke høris uden aff dennom som er wed Kierchenn, thi det er enn stoer wied belegendis Sogen saa det ehr fornøden att Klochen skall forbedres och omstøbbes«.

Til denne store Udsættelse har Kassebeholdningen neppe kunnet strække til.

I Them er det ogsaa galt med Klokken: »Ehr fornøden 1 støre Klocke indsom der er, thi denn er møget for lidenn, och Sognet ehr gandske widt udspreden saa denn icke kand høris uden aff dennom, som boer nest Kierckebyen, och Sognemendene begierendes att same Klocke motte omstøbis och bliffue støre att dj dis beder kand denn høre andensteds i Sogned. Enn nye Klochuerch will dertill udj Thornid huortill skall forbrugis 6 Bielcher huer 16 Alen langh 4 Bielcher huer 7 Alen langh 4 Bielcher huer 5 Alen lang Och 8 Bond huer 4 Alen lang«.

Det er heller ikke i dette Tilfælde sandsynligt, at Kirkens Formue — 79 Dal. 6 Sk. — har været tilstrækkelig til Udbedringen.

Om Gødvad siges der, at den er »bortskyldig $71^1/_2$ Daler«, at »5 Fag Lofft skal legges med nye Fiell och fattes enn Henkpuordt att locke Femon (Kreaturer) af Kierchegaarden med«.

Maaske har Chr. Holchs Interesse for Kirkerne ogsaa strakt sig til andre end Silkeborgs egen, men det vides ikke. Af ovennævnte »Forklaring« ses det, at Tvilum fremdeles har maattet hjælpe sig med sin lille Klokke, og i Indberetninger om Gjærn Herreds Kirke-

regnskaber af 1631, foranlediget ved en kongelig Missive (»Aarhus Bispearkiv«), fremgaar det, at Linaa Kirkes Beholdning det Aar er gaaet ned til 39 Dal. 1 M. 8 Sk. Lad mig her føje til, at 1648 — altsaa efter Chr. Holchs Lenstid — er den yderligere formindsket til 20 Dal. 1 Sk. Men vi tør ikke af dette drage nogen Slutning med Hensyn til Lensmandens Omsorg for Kirkerne. Mere talende er i alt Fald den Omstændighed, at først i 1664 hører vi noget om, at Linaa Kirke trænger til Eftersyn. Det er paa det Tidspunkt, Silkeborg Slot gaar fra Kronen over i Privateje, til kgl. Mundskænk Christian Fischer. Maaske er Kirken i den sidste Lenstid blevet noget forsømt. Lensmændenes Række sluttede med Hans Friis til Klausholm, og om ham vides det, at han kun sjældent opholdt sig paa Silkeborg. Og det ligger da nær at slutte, at han ikke har ofret Lenets forskellige Forhold, heller ikke Kirkerne, større Opmærksomhed. I 1664 er der iflg. »Gjærn Herreds Tingbøger« taget et Syn paa Linaa Kirke af 6 Bønder, 2 fra Mollerup, 1 fra Sorring, 1 fra Dallerup, 1 fra Haarup og 1 fra Skovsrod, og Synet sker i »Sognepræsten Hr. Jacob Sørensen (Smagbier) hans Offuerværelse«. Af Udsættelsen fremgaar det, at den vestre Gavl — Trekanten fra Kirkemuren op til Tagrygningen — har været Bindingsværk, thi der siges, at Tømmeret her var ganske raadent og »mogsen paa den ene Side afskillt fra hverandre, som icke kunde tiene lenger att staa men strags at nedertages og igien en ny Gavl at opsittes«. Hertil vil der medgaa 1 Lede, 20 Alen lang, 2 Sparrer, hver 16 Al., 4 Tylter Løsholter à 3 Al., 1 Handbjælk, 14 Al., og en lille do., 6 Al. Vi faar her opgivet Taarnets Maal. Til Gavlen saavelsom til hele Kirken at »mures och dønnickes (pudses) $2^1/_2$ Lester Kalch«.

Paa Kirkens østre Ende mangler 4 Sparrer, 2 à 18 Al. og 2 over Gavlen à 14 Al. Her har vi Kirketagets Skraamaal. Og til Forbedring rundt om Kirken 76 Al. Fyrfjæl samt »Vindshier« til begge Gavle.

Inde i Kirken er der ogsaa en Del at gøre. Vi faar her at høre, at Kirken har et Pulpitur, thi der siges, at »2 Stole paa Topeltuet« (Pulpituret) vil gandscke af nye giøris. Den ene er gandske borte«. En Del af Loftets Egefjæl er raadne. Til at bedre dette med vil behøves til den ene Del 3 Tylter Egefjæl. Og den anden Del, som er lagt med Fyrfjæl, »vil drives och sømmes«. Laasen paa Kirkedøren og Vinduerne er brøstfældige. »Kiercke pourt huset« (Kirkeporten) mener Tømmermanden at han kan, ved Hjælp af nogle Lægter og »noget andet smaatømmer skruffue till saa det kand vere nogenledes bestandig«.

At det ogsaa paa dette Tidspunkt har set sørgeligt ud med mange andre af Egnens Kirker siger os en i disse Afhandlinger tidligere citeret kongelig Skrivelse til Aarhus Bisp[1]). Jeg opfrisker den Del af den, som melder, at Kirkerne mange Steder »gandske forfalder og sommestedz Slet nedfalder«. Der fortælles endvidere, at der »End oc paa somme Steder Ingen Prædichestoel er oc andre Steder ingen Stoele findes till Folchene at Staa udj oc paa de fleste Steder Messekleder der oc andet tillbehøring at fattis«.

Slet saa galt saa det altsaa dog ikke ud i Linaa Kirke, hvor da Palle Pedersen Wendel stod i Stol og for Alter, men at Kirken trængte ret stærkt til Udbedring vil man af det foregaaende have forstaaet.

At det ikke altid har været let for Kirkeejeren — i disse Aar Kronen — og de af denne beskikkede

[1] Aarhus Stifts Aarbøger XIII, 135, 1920.

Kirkeværger at faa det fornødne til Kirkens Vedligeholdelse ind fra dem, der havde Ydepligten her, ses af gentagne Stevninger. I Tinghogen for 1667 fortælles f. Eks. at Peder Lassens Enke, Johanne Lauridsdatter i Laven, staar til Restance for 3 Aar, Rasmus Solgaard og Peder Kremer i Linaa, Peder Andersen i Skellerup o. fl. for 1 Aar. Det bør dog her bemærkes, at Restanterne maaske har været Folk, der overhovedet ikke havde Lyst til at betale nogensomhelst Slags Skyld. Dette gælder i alt Fald for Rasmus Solgaards Vedkommende, hvem jeg i en tidligere Afhandling — om Jakob Fogh — har haft Lejlighed til at beskæftige mig med.

Det næste Syn paa Kirken tages i 1669 af Laurids Lauridsen i Skellerup og Peder Pedersen i Linaa »udi Sognepræstens — Jakob Foghs — och Provstens Nærværelse«.

Kirken har i de forløbne fem Aar staaet og samlet sammem paa en Del Svagheder. Det hedder i Justitsprotokollen saaledes: »Et Spænde paa den nøre End (skal vel være Side) paa Kirchen som fatis nogen Tagstien paa begi sider och $1^1/_2$ spender paa same Ende Er uskiellet och Ousbaand[1]) om All Kierchen Er for Raandet (raadnet) fatis 2 vind skier och 1 bielche och 2 sparer och en gandske part aff kircke lofftet Er for Raandet och udj Allter guollet Noch er den nuorder side aff Kierchen offuer Allter guollet brøstfelldig paa stien och skielling och skall omleges och skieles och Er treuercket offuer 3 Røster(?) gandske øde Kierckeporten Er brøstfelldig for tømer Kierchimuren En part er nederfalden«.

[1]) Vist det Skraabrædt mellem Muren og Taget, som holder dette oppe. Hedder ogsaa efter de forskellige Egnes Talebrug: ovsbord, aasber, osbaar, husbor (Feilberg).

Det ser jo ikke videre godt ud, men dette Syn kan sikkert ikke have affødt nogen grundig Bedring af Forholdene, thi atter i 1674 gaar der et nyt over Kirken, besørget af to Mænd fra Sorring og to fra Dallerup i Præstens — fremdeles Jakob Fogh — og Provstens Nærværelse. Det refereres i Gjærn Herreds Tingbog saaledes:

»5 Spænder paa den norder Side moxen var brøstfeldig op til Mønningen for Thagstien och skiellig. En Bielche i samme stod og 1 Fod i samme tilhørende Spartræ som var forraadnet — det vil sige, at baade Bjælken og den i samme fæstede Sparre var raadne — paa samme Side over den storre Kierche som er forraadnet 2 Bielker digt op ad muren og mangler nogle Tagstien. Paa dend vester Ende ved samme Side det vester Spende ved den vester Gavl fattes nogle Stien och skielling. Befandtes 2 gaffel Sparrer paa den store Kierch ved den øster Ende Gaffuelen er forraadnet og tvinde Vindskier. Paa den Side befandtes 3 fag de tre neste op ved Thornet som ganske fattis skielling och en stor del Stien. Paa den liden Kierche ved den øster Ende befindes 2 Sparrer samt 2 Vindshierre er gandske forraadent som ikke synes at være i ringeste Maade tienlig. Paa den store Kierche er Mønningen »moxen« aaben. Der behøves 400 Tagsten 18 Tdr. Kalk til »skielling och dønning« og »100 Egesavet Lægter«.«

Her er Kirketaarnet for første Gang udtrykkelig nævnt.

Om »Pupeltturet« berettes, at der har været 6 lange Stole, men de er nu »ganske øde«. Loftet behøver til Udbedring 3 Tylter Egefjæl 6 Al. lange, til at »forskyde det med« Blyet paa den søndre Side af den lille Kirke vil der 2 Skippund Bly »til at forfærdige«. Til Vaabenhuset behøves 3 Tylter »Furdieller« (Fyrfjæl) »saa vel som til den liden Kierch«. »Paa Muren »befindes« om alt 86 faffuen Mur som gandske offeralt skall paany opleges«. Som det senere vil ses, er det Kirkegaardsdiget, der her tales om. Synet ender

med at sige, at der fattes en »Sti« (maa menes en Stige) til Kirken. Denne Stige i Forbindelse med en Bibel dukker atter op i 1675. Dette Aar stevnes i Retten for Skyld til Kirken Anders Søffrensen og Søffren Poulsen — 6 Skp. Rug — og Anne Bertelsdatter (af Slægten Vorm) fra Overgaarden i Linaa for »en Kirkestig«, 15½ Al. lang (sat for 4 Daler) samt en Bibel, »som haffer kost 15 Rdlr.«, og Erich Christensen, Horup, for 1½ Skp. Rug og ½ Skp. Byg.

Heller ikke denne Udsættelse maa have frugtet synderligt, thi i 1679 »opmelder« Tinget Mænd fra Røgen og Farre til at tage Syn paa Kirken. Dette sker dog sikkert særlig af den Grund, at Kirketienden med jus patronatus nu er overgaaet til en ny Ejer, Ejeren af Søbygaard, Jens Poulsen. Af »Kronen Skøder« fra 1679 fremgaar det, at det, Jens P. her køber, ser i Hartkornsansættelsen saaledes ud: Kirkens Tiende af Linaa Sogn 18 Tdr. 4 Skpr., Kirkens Landgilde 4 Tdr. 6 Skpr. 3 Fjdk. Af Kirkegodset, som opgives til 4 Agre paa Mollerup Mark, 4 Agre, som bruges af Præsten i Linaa, et Bol i denne By, som bruges af Degnen, og en Ager paa Flendstrup (skal være Flensted) Mark, skal dog gives til Silkeborg en Indtægts-Andel, som Kronen i sin Tid tilskødede Vinskænken Chr. Fischer. Hartkornsansættelsen af dette er 4 Tdr. Jens Poulsen betalte Kronen 1118 Rdlr. 1 Ort 23 Sk. for den Linaa Kirketiende.

Dette Køb har tidligere — under Omtalen af Jakob Fogh — været berørt. Jeg vil her blot minde om, at denne i Retten mere end antyder, at Jens P. skal have brugt forskellige mindre fine Midler, da han erhvervede sig de Linaa Bønders — som havde Tienden i Forpagtning — Samtykke til Købet. Og saa tilføje endnu et Par Omstændigheder ved dette. For det

første vil Jakob Fogh ikke udlevere Linaa Kirkebog — maa være Kirkens Regnskab, da Kirkebogen først foreligger fra 1683 — som han er i Besiddelse af, til Jens P., før denne har forevist ham en Genpart af Kronens Skøde. Og for det andet nægter adskillige af Linaa Sogns Bønder at levere Jens P. Tienden i Kærven — de vil ikke lade ham »telle med os paa Ageren« — hvad Herremanden kræver. Han paastaar, at deres Fæstebreve hjemler ham Ret dertil, og da han vil se disse, nægter de ham under forskellige Paaskud at faa dem udleveret. De dømmes imidlertid til at lade Jens P.s Foged, Knud Bertelsen, »tælle med«. Men af Tingbøgerne ses det, at de endnu i 1680 protesterer. Knud B. har da atter nedlagt Paastand paa Retten til Tællingen: de maa ikke »indføre deres Korn førend jeg har lovlig talt med dem paa Ageren«. De kan godt faa Tienden i Fæste igen — for 18 Rdlr. — men vil de ikke gaa ind herpaa, maa de bøje sig. Paa Bøndernes Vegne fører nu Bertel Rasmussen, Linaa — en fremtrædende Bonde i de Aar — og Laurids Pedersen, Mollerup, Sagen for Tinget. Men den faar atter den Udgang, at de skal betale i Kærven med »got rent ustraffeligt Korn«.

Det har sikkert — efter de Begyndelsesvanskeligheder, Jens P. har haft som Tiendeejer at dømme — ogsaa senere faldet ham lidt vanskeligt at faa sit kirkelige Tilgodehavende ind. Og det er vel ikke usandsynligt, at han undertiden har maattet ty til de Bøder, Loven her foreskrev. Det har vel ogsaa af og til knebet at faa Kirkeegten kørt. Den var jo fire Mil fra Stedet uden Vederlag og 1 Mark for hver Mil derudover, og Bøderne for Modvillighed og for at »sidde overhørig« var 1ste Gang 4 Mark, 2den 8 M., 3die Gang Fængsel. Lad mig tilføje, at Kørepligten paahvilede alle, baade

Proprietær-Gods, hele, halve og Fjerdings-Gaarde og Selvejerbol — »hver Sted som Vogn haffer«. I Sæd- og Høsttid bortfalder dog Pligten.

Lad mig ogsaa her kortelig gennemløbe Rækken af Kirketiende-Ejere i Linaa Sogns »gamle Dage« op til Udløbet af det 18. Aarhundrede. Efter Jens Poulsen blev hans Enke Ihændehaveren, og efter hende Sønnen, Præsten Clemen Poulsen, vel sagtens da han blev Præst i Linaa. Matrikulen af 1688 — den nye — angiver da dens Størrelse til 9 Ørter Rug, 4 Ørter Byg og 1 Ørte Havre. Præsten sælger den i 1721 til Kronen. Det er ved det Tidspunkt, da Rytterdistrikterne oprettes. Han faar da 1120 Daler for den. Kronen beholder den imidlertid kun til 1727 — hvilket bl. a. ses af en Indberetning fra Krigsraad Gyberg, Skanderborg Ladegaard, — saa gaar den over til Fischer-Slægten, først til den tidligere Ejer af Silkeborg, nu Besidder af Allinggaard, og efter ham arves den af den næste Ejer af denne Gaard, Jean Arnold Fischer. Kirketiendens Størrelse angives i »Specification paa Jordegods Kirker og Tiender for det Skanderborgske Rytterdistrikt i 1766, da meget af Ryttergodset solgtes, til 18 Tdr. Korn, uden at det siges h v o r meget af hver Slags. Hos denne Fischer forblev Tienden af Linaa Kirke Aarhundredet ud.

Vi vender nu tilbage til Kirkens Udseende i 1679.

Det kan formodes, at Synet da er foranlediget af Jens Poulsen for derved at tvinge Kronen til aflevere Kirken til ham i en Tilstand, som ikke lige straks udsætter ham for Udgifter til dens Udbedring. Men det kan maaske ogsaa tænkes, at Synet er taget efter Salget, saa Jens Poulsen kom til at udrede Udgifterne. Nok om det — disse har været store, hvem der saa end kom til at bøsse.

Synets Udtalelser falder i det væsentlige saaledes:

»Den østre Gavl i Koret er revnet »fra Jorden och ganske op . Hertil behøves en Jernstang tværs over Rummet (24 Rdlr.

Gulvet bag Alteret er sunket, og af Gulvet i Kirken var ogsaa en stor Del »istykker«, hvortil behøves 700 Mursten à 5 Mark. Arbejdsløn 2 Rdlr.

Dørhængselen paa Skriftestolen (i Koret tilvenstre) er »istykker« (2 M.). Degnestolen (ligeoverfor) »hel brøstfældig«, skal gøres af nye (2 Rdlr. 4 M.).

Trappen til Prædikestolen »ganske brøstfældig« og skal gøres af nye. 6 Dieller à 1 M. = 1 Rdlr. Søm for 1 M. 8 Sk. Arbejdsløn 1 Rdlr. 2 M.

Der skal opsættes Rækker paa den inderste Side af baade Karle- og Kvindestole (2 Rdlr.).

Stolene paa »Popelturet« er nu »ganske borte« undtagen »en liden stoel« (4 Tylter »dieller« 8 Rdlr.), Søm (1 M. 8 Sk.). 4 Fodstykker (4 M.), Arbejdsløn (2 Rdlr.).

Over Koret fattes 2 Tylt 3 Al. Egefjæl »at lægge under Blyet à tylt 3 M. = 1 Rdlr.«, Arbejdsløn 2 M.

Loftet over Koret er gammelt og forraadnet (5 Tylt Fyrfjæl à 2 Rdlr. Søm og Arbejdsløn 3 Rdlr.)

2 Bjælker fattes under Kirkeloftet à 24 Al. lange à 5 Rdlr. 8 Tylt Fjæl »til Loftet her at forbedre« à Tylt 2 Rdlr. Arbejdsløn for at oplægge disse og »drive« de gamle 5 Rdlr. 2 M. — — — — Vinduerne trænger ogsaa haardt og vil kræve 2 Rdlr. 4 M.

Blyet over Altertaget »vil ganske omstøbes«, 3 Skippund Bly à 12 Rdlr. Arbejdsløn for at nedtage det gamle, omstøbe og oplægge 10 Rdlr. 1500 Blysøm 2½ Rdlr. pr. 1000.

1 Tylt Fjæl nedenom Blyet, 1 Al. Murremme »som bielchenn leger paa med Enden — —«.

Taget behøver 100 Tagsten à 1 Rdlr. 2 M.

Kalk til Kirken ud- og indvendig 8 Lester à 2½ Rdlr. Arbejdsløn 9 Rdlr.

8 Favn af den søndre Mur vil falde ned, »de hugen Sten skal udtages og Muren igien af nye opsettes«. 20 Lester Kalk à 2½ Rdlr. Arbejdsløn 40 Rdlr.

Taarnet befindes helt brøstfeldig paa bielcherne, och det andet Tømmer ehr for Raadent, Synes derfor iche lenger at kunde staa, Kand och Ey, saavit de kunde See, hielpes uden det

ganske skulle nedtages, der foruden er samme torne meget skadelig Kierckens mur och tag medt for Raadnelse Effter Som det Ehr sat op til Kierchen. Synes nøttigere for Kierchen It Smuch wobenhus at opsette i den Sted och Klochen at henge paa Et andet bequem sted Effter Som befrøgtes at Klochen skal falde neder som den nu henger i tornet Och bliffuer I støcher slagen, huis det Torn aff ny skulle bekostes, som dog Synes u-nyttig, vill det koste till tømer steen Kalch Jeren bly och Søm Samt Arbeidsløn offer 150 Rdlr.

Kirkegaardens Mur »befandtes helt brøstfældig« paa mange Steder, saa »dertil vil 80 Favne oplegges, som er nedfalden, hver Favn, at oplegge 24 Sk. er 21 Rdlr. 3 M. Kirkelaagen at reparere 2 Rdlr.«

Kirkedøren var hugget i Stykker og dertil for smal. Der vil en ny til, som med Hængsel, Laas og Nøgle vil komme paa 4 Rdlr. 4 M.«.

Det har været en meget stor Udsættelse, den største, jeg har truffet paa gennem de Aarhundreder, jeg har kunnet følge Kirken i Arkiverne. Den har jo været nær ved at falde ned: Taarnet staar med raadent Tømmer og dingler og er farligt for den øvrige Kirke, som det støtter sig til, om det ramler ned. Det kan ikke bære Klokken. En skønne Dag, naar der ringes lidt stærkt, svinger den ud af sit Stillads og splintres mod Jorden. 24 Alen af selve Kirkens Mur i Syd raver ogsaa og skal helt ombygges. Den østre Gavl er revnet fra øverst til nederst. Alt Blyet paa den lille Kirke skal tages ned, støbes om og lægges op igen. Op mod 300 Alen af det gamle Kirkedige — vel Halvdelen af det — er skredet ned og skal sættes op igen o. s. v.

Den gamle Kirke var da i virkelig Nød.

Jeg har citeret omtrent alt, hvad Tingbogen fortæller om Elendigheden. Af flere Grunde, men mest fordi vi derved kommer, saa at sige, hele Kirken

rundt, faar et Billede af den, og desuden gennem Specifikationen faar et Begreb om, hvad der af Materiale i den Tid medgik til den Slags Arbejde, samt hvorledes dette lønnedes.

Taarnet er sikkert ved den Lejlighed blevet nedrevet, og Klokken har saa faaet Plads i en Stabel paa Kirkegaarden. Om Synets Forslag til et smukt nyt Vaabenhus — dette har altsaa været grimt og bygfældigt — er blevet taget til Følge, ved jeg ikke. Men det er vel sandsynligt, da der sagtens i Taarnet har været saa meget friskt Materiale, at det kunde lade sig gøre.

Da Kirkens Forfald var saa stort, som det her beskrives, kan man vel nok forudsætte, at der ogsaa maa være blevet grundigt restaureret, saa den i en længere Aarrække har kunnet modstaa Tidens og andre Tænder. Desuden kan man sikkert gaa ud fra, at Magister Clemen har været omhyggelig for sin egen Sognekirke. At Kronen og Fischerne ogsaa har sørget godt for Linaa Kirke tør forudsættes. Baade Christian og Jean Arnold Fischer var noble, rettænkende Mænd. Og der var da for dem ogsaa een Grund til, som maatte stemme dem venlig overfor det gamle Kirkehus. Jeg har da heller ikke Aarhundredet ud i Tingbøger eller andre Steder set nogen Klage over Kirkens Tilstand, tværtimod har jeg et Par Gange set Vidnesbyrd om særlig Omsorg. Saaledes roser Biskop Jansen paa sine Visitatsrejser baade i 1794 og 1798 Linaa Kirkes Tilstand. Han siger i sine Visitatsbøger, at den er særdeles vel holdt. Det er Jean Arnold Fischer, der faar denne Ros.

Den ovenomtalte Aarsag til øget Velvilje overfor Kirken var den, at denne paa en Maade var blevet deres sidste Hvilested. Da Jens Poulsen var Kirkeejer,

blev det Fischerske Ligkapel bygget, ud fra Kirkens Nordside, saaledes at Kvindernes Indgang nu blev Kapellets.

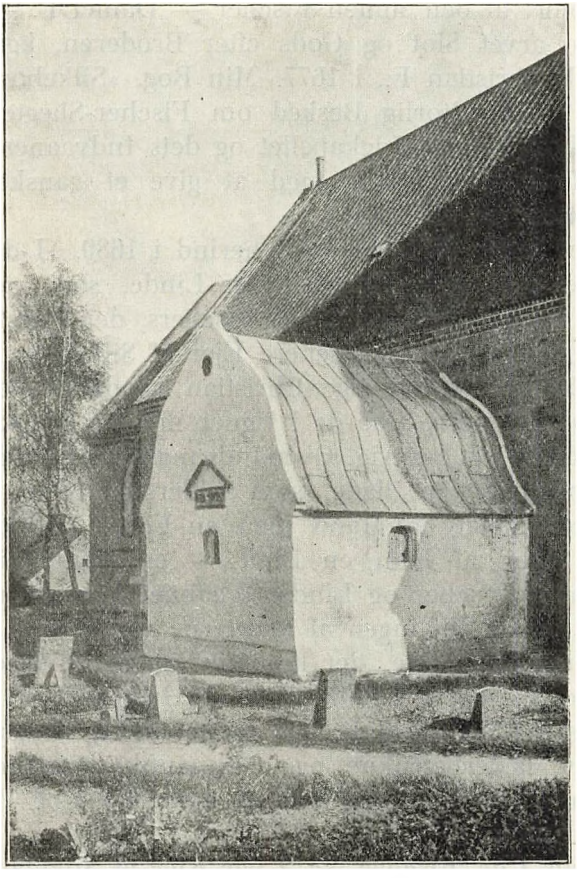

Kapellet ved Linaa Kirke.

Ogsaa denne Tilbygning er — som det store Stenhus selv — indvævet i mine Barndomserindringer med sine smaa Glugger, hvor Vinden sukkende strøg ind mellem rustne Jernstænger hen over Kistelaagene,

under hvilke mig da ganske ubekendte Mennesker sov deres sidste lange Søvn.

Kapellet med de hvide Mure og det buede Blytag er opført af den anden Fischer — Daniel F. — som havde arvet Slot og Gods efter Broderen, kgl. Vinskænk Christian F., i 1677. Min Bog, »Silkeborg Slot III«, giver udførlig Besked om Fischer-Slægten paa Silkeborg og om Ligkapellet og dets Indvaanere. Jeg vil derfor her nøjes med at give et ganske kort Sammendrag af dette.

Den første Kiste blev sat herind i 1689. I den laa Daniel F.s første Hustru, Else Linde, som var død efter Barnefødsel, Christian Fischers, den eneste Søn i Ægteskabet og den senere Ejer af Silkeborg. Hun var Datter af den rige Christian Linde til Volstrup og mange andre Gaarde i Egnen mellem Ringkøbing, Holstebro og Lemvig. Over Indgangsdøren lod Daniel F. anbringe den Plade, som sidder der endnu. Paa den er malet en Mand med en Fisk i Haanden og ved Siden af ham en Lind — en Hentydning til Navnene Fischer og Linde. Vaabner kan det nemlig ikke kaldes, thi ingen af Slægterne var endnu adlet.

Den næste Kiste, der kom ind under Blytaget, var Daniel F.s egen, i 1707. Den og Hustruens staar naturligvis Side om Side, i nederste Række længst inde. De er læderbetrukne og med smukt ornamenteret Beslag. Pladerne paa Laaget med Navn og Vitæ er bortkomne.

Mens Chr. Fischer Nr. 2 var Ejer af Silkeborg, fra 1707—20, bliver den tredje Kiste sat herind, i 1711. Det er Slotsherrens Søster, Christiane, som boede hos ham paa Slottet. Hun var da midt i Tyverne. Chr. F. ansøgte og fik Tilladelse til at lade sin »afgangne Systers Christiane Fischers Liig begrave med lige Cere-

monie som Betienterne af den 9. Classe i Rangforordningen«. Det kan da forudsættes, at den døde unge Pige er bragt til Hvile herinde med betydelig Højtidelighed. Hendes Kiste har senere været aabnet. Herom hedder det i de Fischerske Familieoptegnelser: »I Aarene 1822 og 1829 har Slotspræst Fischer[1]) i Familiebegravelsen i Linaa Kirke set Christiane F.s balsamerede og vel conserverede Lig. Ansigtet var fyldigt, temmelig hvidt, men haardt. Hun var iført en hvid Ligdragt med hvid Kappe og brede Baand. Hendes Ansigt var saa vel conserveret, at man tydeligt kunde se, at hun ved sin Død var nogle og tyve Aar. Hænderne vare ej heller synderlig indtørrede. 1829 savnedes en Fingerring, som formodentlig er bleven borttaget af de Murfolk, der har arbejdet i Capellet. En mørkerød Fløjlsblomst, som har ligget i hendes Haand i 117 (118) Aar, bevares i det under Thomas Fischer (Den danske Fischer-Slægts Stamfader, Bartskær el. Chirurg i Skanderborg) omtalte Etui eller Bestik (til hans Instrumenter. Det er endnu i Familiens Eje, ligesom Blom-

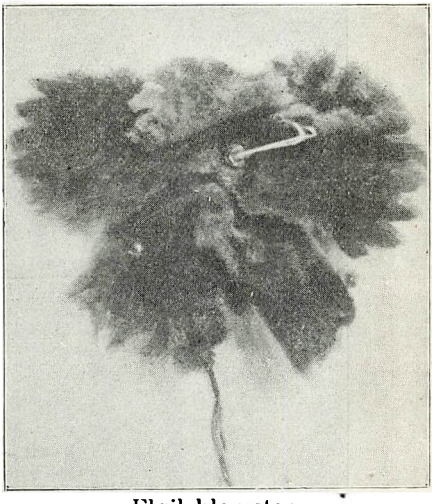

Fløjlsblomsten.

[1]) Peter Efraim de F., født i Horsens 1781. Først Sognepræst for Olsker-Allinge, Bornholm, senere i Helsingør, og Slotspræst paa Kronborg.

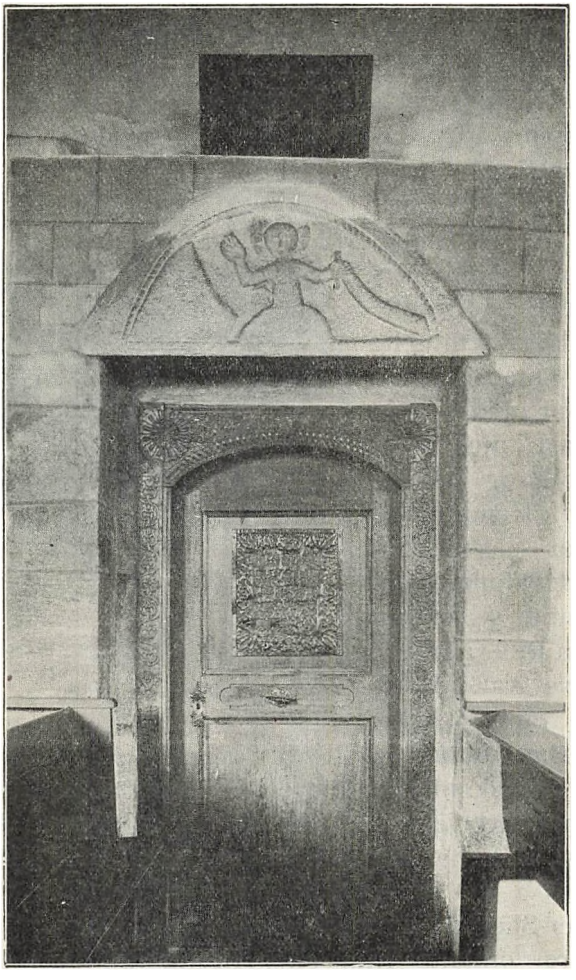

Indgangen til det Fischerske Kapel.

sten). I Egnen havde man det Sagn om hende, at hun havde været smuk og sat Pris paa Pynt«.

Chr. Fischer solgte i 1720 Silkeborg til Kronen og blev nu Ejer af Allinggaard, Gravballegaard og Vinderslevgaard. Han døde paa den første i 1774. I dette Tidsrum fik Kapellet i Linaa tre nye Indvaanere: Chr. F.s to Hustruer og han selv.

Hans første Hustru hed Marie Kirstine Poulsen og var Datter af Præsten Clemen Poulsens Broder, Landsdommer, Etatsraad Mathias Poulsen til Søbygaard og Bistrup. Hun døde paa Allinggaard 1736. Paa Kistens Mindeplade — som ikke er bevaret — lod hendes Mand sætte følgende — i Tidens Smag noget svulstige — Indskrift:

»Skal Dyden ikke skrives i Forglemmelsens Bog, naar Døden henleder os i Forglemmelsens Land? Da bliver dend aldrig glemt, som her ligger gemt. Den i Livet velædle og velbaarne nu i Døden salige Marie. Kirstine Poulsen fordum velædle og velbaarne Christian Fischer Herre til Alling-Vinderslev etc. Gaarde, hans ilive saa kjærlig favnede, nu i Døden saa smertelig savnede dejligste, dyreste, dydigste Frue. I hendes Død er tabt for Verden en af dens dejligste Indbyggere, for Kirken en af dens dyreste Elskere, for de Fattige en af deres dydigste Hjælpere, for mange en af de fortroligste Venner, for alle et af Dydens fuldkomneste Exempler, saa dyrebar et Clenod fik Verden d. 9. April 1701 i Eye, saa ønskelig en Skat beholdt Verden ikkun til d. 9. Maj Anno 1737 i Eye, da tog Himlen en Del, Sjælen, Graven en Del, Legemet, som det skrøbeligste, da savner Verden en Del, Dyden, som det uforglemmeligste, da Gud tørde Graaden af hendes Øjne, da satte Gud Taarer i manges Øjne. Hver den, som kendte hendes Dyd, maa nok begræde hendes Død«.

Chr. F.s anden Hustru hed Charlotta Amalia Reenberg — Datter af Landsdommer Thøger Reenberg, en i de Tider højt anskreven Poet — og hun døde 1770 paa Allinggaard. Hendes Mand satte hende paa hendes Gravplade, som er bevaret, dette Eftermæle:

»Herunder gjemmes det dødelige af dend i Sandhed dydige nu hos Gud salige Frue Charlotta Amalia Reenberg født til Verden paa Ristrup Anno 1701 d. 2. Febr. Hendes Fader var

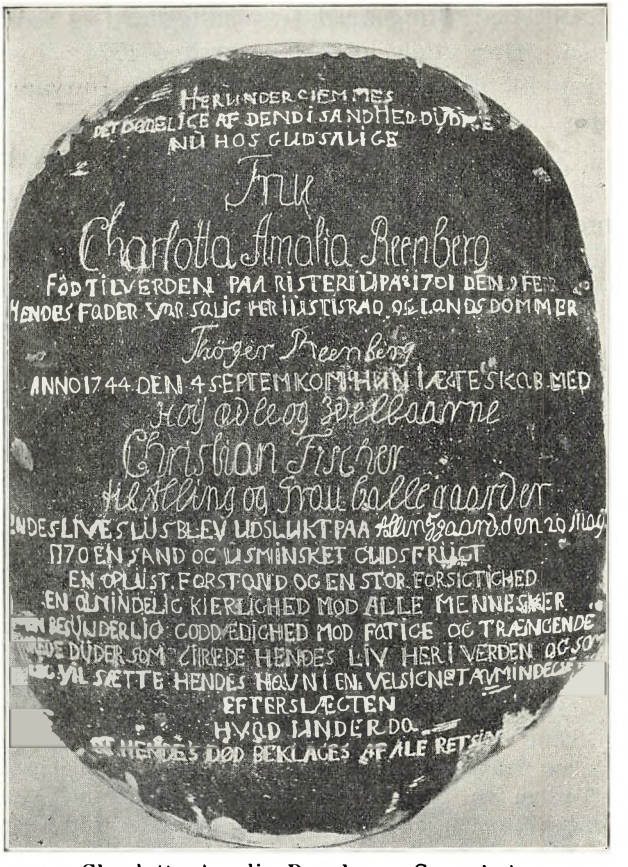

Charlotta Amalia Reenbergs Gravplade.

salig Hr. Justitsraad og Landsdommer Thøger Reenberg. Anno 1744 d. 4. Septem. kom hun i Ægteskab med høyædle og velbaarne Christian Fischer til Alling- og Grauballegaarder. Hendes Lives Lys blev udslukt paa Allinggaard d. 20. May 1770. En sand og usminket Gudsfrygt og en stor Forsigtighed en

almindelig Kærlighed mod alle Mennesker, en besynderlig Goddædighed mod Fattige og Trængende var de Dyder som zirede hendes Liv her i Verden, og som slig vil sætte hendes

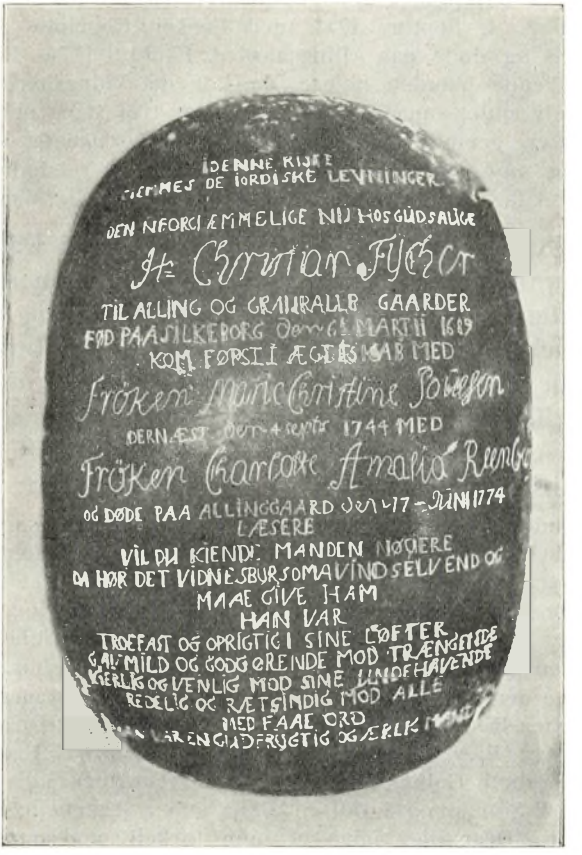

Chr. Fischers Gravplade.

Navn i en velsignet Amindelse hos Efterslægten. Hvad Under da, at hendes Død beklages af alle retsindige«.

Chr. F. selv blev sat ind i Kapellet 1774. Hans Gravplade, som ogsaa er bevaret, siger:

»I denne Kiste gemmes de jordiske Levninger af den uforglemmelige nu hos Gud salige Hr. Christian Fischer til Alling og Gravballe Gaarder. Fød paa Silkeborg d. 6. Marts 1689. Kom først i Ægteskab med Frøken Marie Christine Poulsen. Dernæst d. 4. Septbr. 1744 med Frøken Charlotte Amalia Reenberg og døde paa Allinggaard d. 17. Juni 1774. Læsere: Vil du kende Manden nøjere, da hør det Vidnesbyrd, som Avind selv endog maa give ham, han var trofast og oprigtig i sine Løfter, gavmild og godgørende mod Trængende, kiærlig og venlig mod sine underhavende, redelig og retsindig mod alle. Med faa Ord: han var en gudfrygtig og ærlig Mand«.

I 1778 blev den syvende Kiste bragt ind i Kapellet. Den rummede en fjærnere Slægtning, en Søn af Chr. F.s Fætter: Chr. Fischer paa Lavenhovgaard, som i Begyndelsen af det 18de Aarhundrede fik Fængselsstraf for Vildttyveri i Silkeborg-Skoven, og døde i Viborg Tugthus, nævnt i mine tidligere Afhandlinger i dette Aarsskrift. Sønnen her hed Mourits Fischer. Paa hans Gravplade staar følgende Inskription:

»Herunder gemmes de jordiske Levninger af den, som med sit Eged Livs Fare Frelste Kong Friedrich den Fierde sin Herres og Konges Liv fra en stor Døds Fare og Fra den tiid sin øfrige Livstid Blev belønnet Med ære Embeder og Aarlig Pension. Maatte som en Reysende fra sit Hiem udi Kiøbenhavn og som en giest hos sine Slægtninge paa Constantinsborg Ende sine Dage den 19. Juli 1778 I sin alders 77 aar. Forstaaer Mouritz Fischer Kong Mayest Justice Raad og Auktions-Direktør i Kiøbenhavn Blev ved Døden forladt af Sin første Ægtemage Marie Elisabeth Cølner Som af sex Sammenavlede Børn Efterlod ham 2 Sønner og 2 Døtre. Hans anden Ægtefælle Frederica Lovisa Degn Blev igien af ham forladt med en Søn og 2de Døtre Der nu Begræde Ham som en Troefast Ægtemand og Kierlig Fader men Ald Graad Skal tørris af deres Øyne Naar de finde hverandre I en uforanderlig Ævighed«.

Da Mourits F. synes at have været et Stykke af en berømt Mand, der jo paa en Maade havde holdt Danmarks Fremtid i sin Haand, vil jeg tilføje, hvad

den Fischerske Stamtavle beretter om ham. Selv om dette kommer lidt i Strid med Gravpladens Beretning,

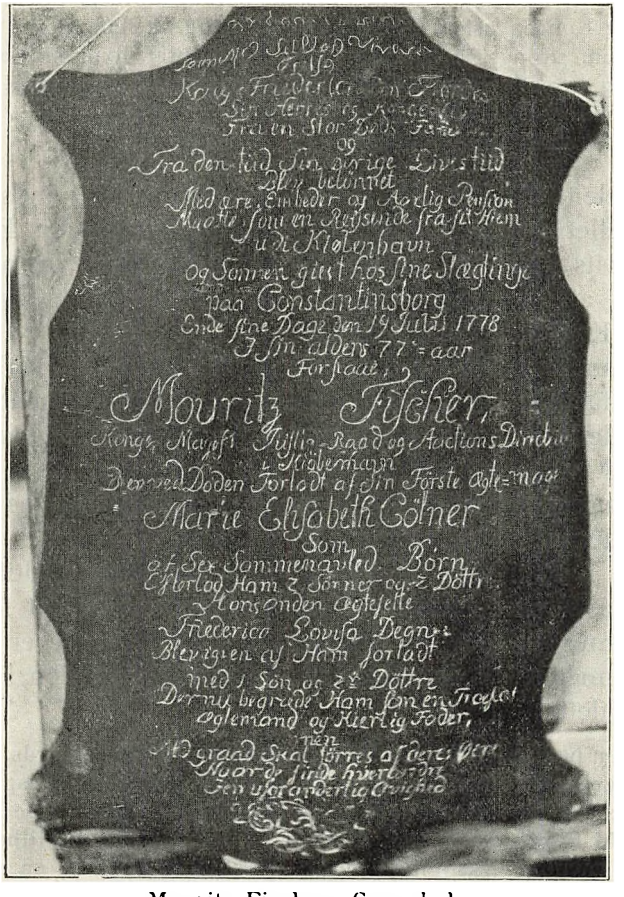

Mourits Fischers Gravplade.

gør det, om det ellers er sandt, Manden endnu betydeligere. Det hedder her:

»Mouritz Fischer f. 1700, var først kongel. Livtiener siden Slots-Forv. paa Christiansborg Slot, derefter Auktions-Direkteur

i Kiøbenhavn og Justis-Raad. Det anmærkes her til hans Minde at han nest Gud reddede 2de Kongers Liv: Kong Frid. IV sank med sin Hest i en stor Kalk-Grubbe paa Amalienborg, alle vilde, men ingen torde; Fischer sprang uforsagd i Grubben og tog Kongen uskad af Hesten, og derfor fik han til sin Død Pension. Kong Christ. VI var paa Giethuset, hvor en Canon sprang og satte Huset i Lue; Fischer sprang uforsagd fra Galleriet ned mellem Mængden og fik Kongen uskad — — « (her synes at mangle en Slutning).

I den ottende og sidste Kiste, som blev indsat i Kapellet 1805, hviler Allinggaards daværende Ejer, Mourits Fischers Søn Jean Arnold Fischer. Jeg ofrer ham af forskellige Grunde en lidt længere Omtale end Kapellets øvrige Beboere.

Familieoptegnelserne siger om ham, hvad der sikkert kan fastslaas som fuldt paalideligt, at han »forbedrede betydelig sine Godser, byggede flere Kirker, og var en meget virksom, aandrig og sprogkyndig Mand«. Jeg har ogsaa fra anden Side faaet dette meddelt. »I sin Ungdom«, siger Optegnelserne videre, »havde han rejst i Frankrig og England«. Han synes indtil da at have været Fischer-Slægtens Blomst, og det forekommer mig, at Gravpladen paa hans Kiste er lidt for nøgtern i Omtalen af Manden. Paa den staar kun dette:

»Her nedlagdes Støvet af Allinggaards, Gravballegaards, Vinderslevgaards forrige Ejer« — han har paa dette Tidspunkt lige solgt sine Gaarde til 5-600,000 Rdlr. — »Velbyrdige Jean Arnold Fischer, som fik Livet d. 29. Januar 1749 og tilbragte det i gavnlig Virksomhed indtil d. 8. Januar 1805, da en overraskende Død kaldte ham fra denne Verden, hvor hans Daad er hans Minde«.

»Gavnlig Virksomhed« — det lyder jo lidt tørt i Sammenligning med al den Ros, der er ofret forskellige af dem i de øvrige Kister.

Familieoptegnelserne fortæller om hans Død, at denne skyldtes Apoplexi, som formodedes at være fremskyndet ved, at han fortrød Salget af Godset. Og de tilføjer, at hans pludselige Død »en Tid lang« var Skyld i »at en Mængde falske Rygter cirkulerede«. Disse »cirkulerede« endnu i min Barndom. Han gik da under Navnet »Den gale Fischer«, og man vidste at fortælle mange Historier, der skulde fastslaa hans Galskab. Saaledes bl. a. denne: naar han kom kørende eller ridende til Linaa Bys »Vesterled«, og Drengene sprang til for at lukke dette op, fik den, der kom først, en Daler, og den sidste et Smæk af Pisken.

En af Grundene til, at den jævne Bondebefolkning ansaa Jean Arnold F. for at være i al Fald »lidt til en Side«, var vel ogsaa den, at han i flere Aar — som Familieoptegnelserne siger — »intet Fruentimmer havde i sin Tjeneste og i det hele førte et temmelig ensomt Liv«.

Da hans Kiste blev indsat i Kapellet, var Bønderne klar over, at han selv ikke fandtes i den, men at han lod sig repræsentere af en Stud. Sagen skulde forholde sig saaledes, at han havde lagt sig stærkt ud med Kongen og var beordret over til København at »kysse den blaa Jomfru«, d. v. s. sættes i Blaataarn — som jo forøvrigt da forlængst var forsvundet fra Jordens Overflade, men altsaa endnu levede Sagnets Liv hos Bønderne — men unddrog sig Kysset ved at flygte ud af Landet og lede Majestæten paa Vildspor ved paa en Maade at lade sig begrave in Effigie. Sagen havde sin Rigtighed, berejste Folk paa Egnen havde Aar efter set ham lyslevende i Hamborg. »Stude«-Historien blev imidlertid — ogsaa i min Barndom — ved en Restauration af Kapellets Kister manet forsvarligt

ned, idet Haandværkerne da overbeviste sig om, at der virkelig laa en Mand i Kisten. Denne staar nærmest Indgangen i øverste Række.

Det, som gør Jean Arnold F. til den mest bemærkelsesværdige Person af Ligkapellets tavse Befolkning, er imidlertid den Omstændighed, af Digteren St. St. Blicher i Novellen »Fruentimmerhaderen« har indført ham i Litteraturen og derved har forsynet ham med en romantisk Patina, som fremhæver ham langt stærkere end hans borgerlige Dyder og hans Galskab tilsammen vilde gøre det.

Foruden den Fischerske Begravelse havde Kirken faaet endnu en: Den Preenske. Ang. Preen-Slægtens forskellige Forhold til Linaa Sogn maa jeg atter henvise til »Silkeborg Slot III«, hvor disse er udførlig behandlet. Jeg vil her indskrænke mig til en kort Omtale af dens Forhold til Kirken i Linaa.

Oberst Adam Erenreich von Preen var af gammel meklenborgsk Adel, gjorde den skaanske Krig med som Ritmester og Major, blev efter Krigens Ophør Amtmand over Ringsted Amt. Han gik imidlertid atter ind i Hæren og var som Fører af 5te jydske Rytterregiment i Krigen sydpaa, saaledes i Brabant 1701 i engelsk-hollandsk Tjeneste. Han beboede i Slutningen af det 17de Aarh. en Gaard i Linaa — vist den, Præsten Palle Pedersen Wandels Enke og Døtre i sin Tid havde i Fæste: Højgaarden. Han var tre Gange gift: [1]) med Anne Marie Kunstorff, død i Ringsted 1678. [2]) med Anna Sophia Leschebrant, død 1693. Om hende skriver Jacob Fogh i Linaa Kirkebog for dette Aar:

»Høy-ædle oc Velbaarne Hr. Obriste von Preen hans hiertelskende den Høy-ædle oc Velbaarne af Dyder oc qvaliteter

exemplar-Frue Oberst-jnde Sophia Leschebrant døde i Leyren ved Snachebech[1]) 24. Sept. oc efter forregaaende hendis egen disposition oc voteren hviler her i Alter Gulv under hendis Epitaphio«.

Hun har altsaa selv ønsket at hvile i Linaa Kirke.

Den tredje Hustrus Navn kendes ikke. Vi ved, efter »Kancelliets Brevbøger« kun dette om hende, at hun ved Døden 1704 fik Lov at »opsættes saalænge hendes Arvinger begære det, siden at begraves om Aftenen«. Hun er da ved Lys eller Fakler sat ned under Altergulvet i Linaa Kirke, som vi straks skal se.

At ogsaa Obersten selv og hans første Hustru er blevet puttet ned her, oplyses i Pontoppidans Danske Atlas, som i 1768 meddeler, at i Kirken findes et Epithafium over Obersten og hans tre Fruer. Den førstes Kiste maa da formodentlig være blevet flyttet herover fra Ringsted. Om von Preens egen Begravelse i 1702 oplyser »Kancelliets Brevbøger«, at hans Lig har faaet Lov til »paa et Aar at opstaa« (d. v. s. inden det endelig begraves. Maaske ogsaa af Arvehensyn).

Preen-Slægten har altsaa efter al Sandsynlighed delt Husrum med gamle Rasmus Nielsen. Deres Epithafium fandtes altsaa i Kirken endnu i 1768. Nu er det borte, var det allerede i min Barndom. Men naar det er blevet fjernet, ved jeg ikke.

Kirken har imidlertid endnu et Par Minder om Preen'erne: En smuk Sølvkalk og et gammelt Daabsfad, som nu er ophængt i den venstre Side af Kor-

[1]) Schnakebech = Schnakenbeck. Det er en By ved Elben, tæt vest for Byen Lauenburg. 1693 var der en lille Krig om Fæstningen Ratzeburg, hvorunder det meste af det danske Korps og navnlig Rytteriet laa i Lejr ved Lauenburg, altsaa lige ved nævnte Schnakenbeck. En anden Officersfrue døde ogsaa dernede: Generalløjtnant Lewetzow's (til St. Restrup).

buen. Paa den første er Bogstaverne A. E. P. F. R. indridset seks forskellige Steder. De sidste to — F. og R. — er vel Forbogstaverne i hans sidste Hustrus Navn. Paa det sidste staar med tydelig Skrift: Adam - Eren-Reich von Pren — Anna Sophia von Lesbrant.

Lad mig i denne Sammenhæng faa anbragt, at Kirken har endnu et Par Sølv-Relikvier fra de gamle Dage: en Kalk og Disk til Brug ved Syges Berettelse. De er skænket af Major Andreas Borneck og Frue Margrethe Felthausen til Lavenhovgaard 1711. »Danske Atlas« fortæller, at Gaverne er indgaaet til Erindring om Ægteparrets Overgang fra den katolske til den Lutherske Kirke. Dette sidste er ikke helt korrekt. Fruen havde øjensynlig aldrig været Katolik. At Majoren havde tilhørt Katolicismen er der sikkert ikke Grund til at tvivle om. Han var født i Anhalt, havde, som Preen, gjort Felttog i Syden — ogsaa med 5te jydske Regiment — var blevet haardt saaret i Slaget ved Høchstedt og tilbragte sine sidste Dage paa Lavenhovgaard. (Se »Silkeborg Slot III«).

— — Af »kirkelige« Begivenheder i det 18de Aarhundredes Løb bør iøvrigt anføres, at Klokken under Christian VI blev støbt om. Hvilket Aar vides ikke. Paa dens Slagring stod — hvad jeg saa ofte som Barn har læst:

»Kong Christian den Sjette lod helbrede mine Revner,
Kom til Guds Hus med Bøn og Bod, saa tidt jeg dig indstævner«.

Jeg husker endnu, at Mærkerne af Knebelslagene var dybe; den havde da ogsaa dengang allerede gjort Tjeneste i langt over hundrede Aar. Nu er den atter støbt om, i 1908.

Aarhundredets største Begivenhed for den gamle

Kirkes Vedkommende var dog Rejsningen af det svære Murstens-Taarn, som nu staar der.

At det er bygget af en af Fischerne, kan der vist ikke være Tvivl om. De gamle Linaa-Bønder nævnede da ogsaa en Fischer som Bygherre. Men det har ikke været mig muligt at finde Byggeaaret. Jeg har gennemgaaet alt, hvad Bispearkivet har om Stiftets Kirker fra 1764 og Aarhundredet ud, men der findes intet om Sagen. Heller ikke i den lange Række Provstesyn i samme Tidsrum. Provst Grønbech i Røgen har besørget de fleste af dem, lige til 1795. Hans Udtalelser om Kirkerne i det hele taget er ganske kortfattede og næsten aldrig udsættende. Heller ikke Linaa Kirke har han noget at sige paa. Hans Formel er i det væsentlige den fra 1774: »— — er ej forekommen nogen Brøstfældighed — — som ei enten strax er kommen under Reparation eller og af Kirchens Ejere er given Forsichring med første at skulle blive Repareret — —«. Det er egentlig kun i 1793 han har lidt at bemærke, og da er det Stormen, som gøres ansvarlig. Den har taget nogle Tagsten. Og heller ikke Provst Bagger, Alling — senere Linaa —, har i de første Aar fra 1795 noget at udsætte. Lidt Mangel paa Bly og lidt Forfald paa Kirkediget — det er i Reglen alt. Om Reparation ønskes, er Mangelen ikke saa betydelig, at der behøves »hastig Reparation«. Om Taarnet siges som sagt slet intet. Først i 1806 er der Grund til lidt kraftig Paatale. Vinduer, Døre, Laager og Porte trænger til Eftersyn. Og i 1807 kommer ogsaa til, at Taget mangler Understrygning, ogsaa Taarnet. Det er første Gang, dette nævnes, og nu optræder det jævnligt med manglende Udspækning og utæt Mønning.

Lad mig her tilføje, skønt jeg derved følger Kirken ud over Aarhundred-Skiftet. hvilket er udenfor min Plan, at i Aarene 1811 til 1818 — Aaret før Provst Bagger afgaar — gnaver denne over adskillig Brøst ved Kirken: Manglende Udspækning af Sydsiden, et Hul udenfor Kirkedøren, nogle forfaldne Stolestader, »mangfoldige« Huller i Taget, daarlige Stole paa »Pupelturet« (Provstens Stavning), manglende Sten i Skibets Gulv, et dybt Hul lige ud for Begravelsen (Fischers), »som er til Hinder ved adskillige i Kirken forefaldende Lejligheder«. Men det, som stærkest har krænket den gamle Provst, er dog Vinduernes Tilstand. Selve Karmen trænger til Forbedring, og der er i 1815 10 Ruder ude, og enkelte af disse skal søges i Vinduet ved Prækestolen. Og de sattes ikke ind foreløbig. Tilmed forsvinder der mere og mere Glas. I 1817 er det blevet til »mangfoldige«. Det er ikke sært, at den gamle Mand klager over »Træk og Kulde«. Først i 1818 bliver Hullerne lukkede, og det sidste Aar, han syner Kirken — 1819 — er alt i nogenlunde Orden.

Taarnet vil med sine svære Mure kunne staa i Aarhundreder. Kirkens Hovedindgang er altsaa lagt om i dets Vestside, og de tidligere omtalte Søjler og Buer fra Mændenes Indgang smykker den. I dets nordre Mur fører en Stentrappe op til den næste Hvælving og fra denne gaar i den søndre Mur atter en Trappe op til Taarnrummet, hvor Klokken svinger og gennem tre store og et lille Glamhul sender sine Malmtoner ud over Bakker og Dale og kalder til det gamle Gudshus.

Lad mig her indskyde, at Taarnet — vist kort efter dets Opførelse — blev Gravkammer, idet et Lig blev sat ind over dets nederste Hvælving og fik Lov at staa her vist omkring et Aarhundrede.

Jeg husker fra min Barndom den Uhygge, der jog gennem mig, naar jeg paa min Vej op til Klokken skulde hen over den mørke Hvælving, og Foden kom til at støde mod Ligkisten.

Først i 1899, efter en Indberetning til Biskoppen i Aarhus fra daværende Provst over Gjern Herred, C. Møller i Hammel, blev det nøjere undersøgt, hvorfra Liget stammede. Man formodede, det tilhørte den Hoff'ske Familie, som fra 1767 til først i 1800 havde ejet Silkeborg. Biskoppen forhørte sig hos en Dame i Aarhus: Oliemøller Bangs Hustru, hvis Moder var født Hoff, og hun mente, at Sandsynligheden talte for, at Barnet i Kisten var Landsdommer Hoffs og Hustrus, født Vodschou. Og Sognefoged Christen Sørensen, Haarup, havde, gennem en paalidelig Mand, hvis Bedstemoder havde tjent Landsdommeren, om Sagen erfaret følgende: Barnet var død paa Silkeborg og blev først nedsat i Slotshaven der. Men da saa Hoff byttede Silkeborg bort med Hald ved Viborg, toges Barnet op igen og blev foreløbig indsat i Linaa Kirketaarn. Det var Hoffs Mening, at han senere vilde opføre et Ligkapel ved en af Hald-Egnens Kirker og indsætte Liget der. Dette fik han ikke gjort, og Kisten blev saa staaende i Linaa Kirketaarn.

Kisten stod altsaa urørt til 1899. Efter ovenstaaende Undersøgelse blev den saa aabnet, og det viste sig, at den indeholdt — efter Ligklæderne at dømme — en Pige, og hos hende laa et sammenbøjet Kort, Hjærterkonge, og en lille Guldring med Inskriptionen: I. H. V. 1768 ∴ I, hvilke Genstande fulgte med Kisten, da den paa Biskoppens Forlangende og i Overværelse af Sognefogderne Chr. Sørensen, Haarup, og Niels Peder Mikkelsen, Linaa, blev nedsat i Kirkegaardens nordvestre Del nærmest Kirken. Den daværende Præst

i Linaa, Waldemar Bagger, kastede Jord paa og bad et Fadervor.

— — Kirken har altsaa ikke, saa vidt jeg har kunnet skønne, været Genstand for nogen større Udsættelse i det 18de og langt op i det 19de Aarhundrede, naar undtages de foran omtalte Aar i Provst Baggers Tid, i al Fald ingen, som Tinget har maattet tage sig af. Jeg tør derfor sikkert gaa ud fra, at omtrent saaledes som den saa ud i min Barndom, har den set ud i ca. halvandet Hundrede Aar.

Jeg vil da slutte med at give en Beskrivelse af Kirken, som den saa ud i Midten af forrige Aarhundrede eller rettere i 1860'erne, dog med Forbigaaelse af Orglet, som var kommen til i 1859 — som Gave fra Overretsprokurator Hald og Hustru paa Lavenhovgaard — og de store spidsbuede Jernvinduer, der omtrent samtidig havde afløst de tidligere rundbuede do.

Vaabenhuset, som var af en nyere Dato, kom man ind i gennem en stor Trefyldings-Dobbeltdør, hvortil hørte en Nøgle som et Pistolløb. Og efter at have passeret hen over det med Kampestens-Kvadre belagte Gulv, hvori ogsaa saas en gammel Ligsten, stod man ved Døren til Storkirken. Denne var af samme Størrelse og Udseende som Hoveddøren og aabnedes som denne med en gammel massiv Nøgle. Skibet stod med tykke buklede Mure, dækkede af et aarhundredgammelt, tommetykt Kalklag, Resultatet af de mange Linaa-Mureres Kalkning. Gulvet i Staderne og Midtergangen var Mursten — kolde Naboer for Fødderne ved Vintertid. Staderne var solide Egetræs-Indelukker med Fyldings-Døre og Rækker forinden i Karlesiden til Huer og Hatte at ligge paa. De øverste, oppe ved Briksdøren (Kordøren) var lidt højere i Indhegningen end de øvrige. Her har de silkeborgske Herskaber

Johannes-Figuren.

vel haft deres priviligerede Sæder, maaske ogsaa Præstefamilien. Paa en Stol umiddelbart bag de høje Stole stod indhugget: »Denne Stol hør Degen (Degnen) til«.

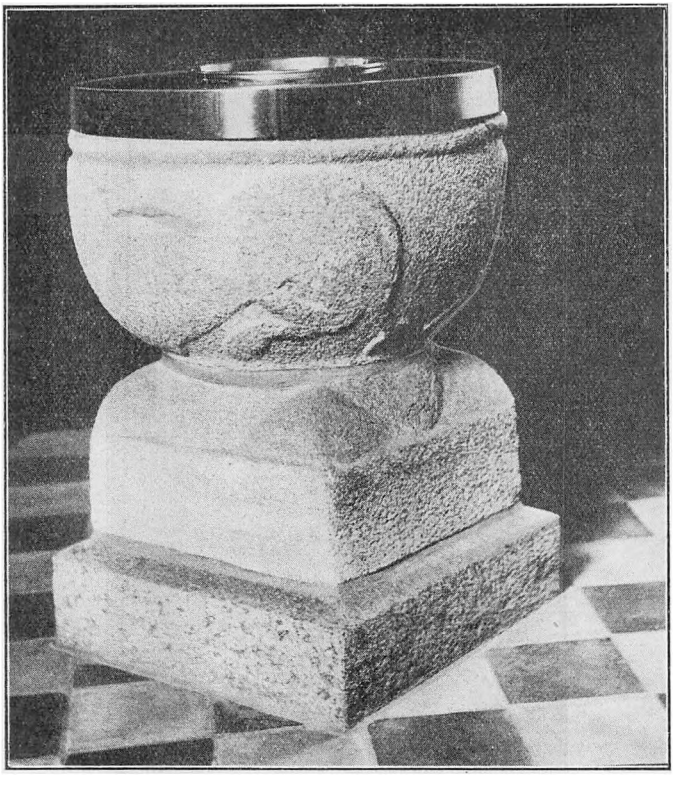

Døbefonten.

Af Vægprydelser i Skibet fandtes kun den Fischerske Plade over Kapellets Dør, og ved Siden af denne en Træfigur i Mandsstørrelse, forestillende Johannes den Døber — den eneste Billed-Levning fra den katolske Tid. Den er heldigvis fremdeles bevaret, men er nu hængt op paa den sydlige Væg.

I Koret befandt sig, henholdsvis i nordre og søndre Side, Præstens og Degnens Stole, den første — med Forhæng — brugtes ogsaa til Skriftestol.

Døbefonten stod i Kordøren til venstre. Den er det ældste og ærværdigste Stykke af Kirkeinventaret, idet den er udført af en jydsk Stenhuggermester paa Valdemarernes Tid; den er bygget op af tre tilhugne Granitblokke: en bred lav firkantet Plinth, en Fod af Form som en romansk Søjlebasis med Hjørneknopper og en klokkeformet Kumme. Denne Font er ikke saa rigt udsmykket som mange andre ligesaa gamle Fonte i Røgen, Gjern, Uth, Tamdrup; men omkring Kummen ses de to frontstillede Løver, der hører til en østjydsk Døbefont fra Valdemarernes Tid. Billedet viser Bagkroppen af den ene med den lange Hale, der er bøjet om bag Kroppen og naar helt hen til Nakken. Løverne maa opfattes som Sindbillede paa det onde, som Daaben beskytter imod[1]).

Knæfaldet gik tværs over Koret i lige Linje, lige bag gamle Rasmus Nielsens Ligsten, som laa i en Indfatning af Mursten. Altergulvet var Træ.

Historisk Samfund skylder Silkeborg Byraad Tak for Laan af Clicheerne til denne Afhandling.

[1]) Se Francis Beckett: Danmarks Kunst I, 273 ff. Kbh. 1925.

Hjelmslev Herred.

Historisk-topografisk skildret

af Chr. Heilskov.

(Fortsat.)

Vitved Sogn

omgives af Hovedsognet Fruering, af Skanderup Sogn, Stilling-Solbjerg Sø, hvis største Del hører til Sognet, Astrup Sogn (Ning Herred) og Hvilsted Sogn (Hads Herred). Paa Fastrup Mark har ligget en stor Sten, kaldet Ormestenen (se under Fastrup), som dannede Skel mellem Hjelmslev, Hads og Ning Herreder, mellem Vitved, Astrup og Hvilsted Sogne og mellem Fastrup, Onsted og Hvilsted Bymarker. De sand- og lermuldede Jorder er højtliggende og bakkede, især i Sognets vestlige Del ved Grænsen til Fruering Sogn. Her ligger Herredets højeste Punkt Ørnekol (130 m), hvis Top dannes af en Kæmpehøj. Fra denne har man en meget vid Udsigt. I klart Vejr øjnes Kattegattet, Aarhusbugten, Ellemandsbjerg paa Helgenæs, Samsø, Horsens Fjord og Endelave. Andre Bakker med særligt Navn er Hagested, Storhøj og Brandhøj. Gennem Sognet gaar syd og vest om Vitved By et smalt Dalstrøg, der aabenbart i Fortiden har gjort den større, nordlige Del af Sognet til en Ø. Over denne Dal fører en Vej fra Vitved med malerisk Fald ned over Pilbro og derfra opefter til Fruering og Virring, medens en anden Vej fra Vitved til Solbjerg fører ned over Folmerbro.

I den tildels skovbegroede Side af Vitved-Plateauets Fald mod ovennævnte Dalfure, hvor den mod Vest strækker sig ud mod Stilling Sø, findes under et 5-6 Alen dybt Lerlag en Art kalkholdig Sandsten, opdaget midt i forrige Aarhundrede af Oberst Rosenberg under Søgning efter Vejmateriale. Denne Aflejring indeholder Hulrum, der formentlig er enestaaende i det egentlige Danmark (altsaa Bornholm og Færøerne fraregnede). Hulerne er nemlig foroven og forneden beklædt med

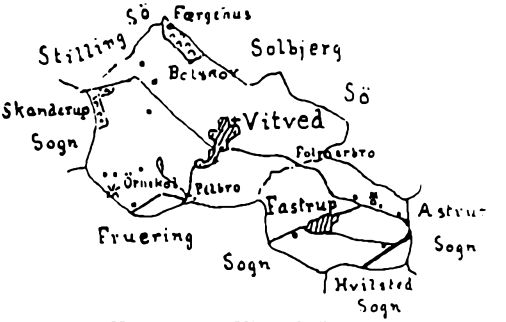

Kort over Vitved Sogn.

en Skorpe af krystalliseret Kalk, paa hvilken der ofte sidder smaa Kalkspat-Krystaller i Mængde; men de er ogsaa rigeligt forsynede med Drypstene af krystallisk Kalk i forskellige Størrelser, dannede ved den kalkholdige Væskes Nedclryppen i det hule Rum. Mange af disse forbinder i de lavere Rum Loftet med Gulvet ligesom smaa Søjler[1]).

I Sognet er lidt Smaaskov (21 Td. L.), hvoraf den største er B o l s k o v ved Solbjerg Sø. I 1645 nævnes V i t v e d S k o v, hvor Fjenden havde rodhugget 38 Ege og 26 Bøge[2]). Skoven omtales ogsaa 1690, da Vitved Bymænd blev stævnede for ulovlig Skovhugst

[1]) Schythe: Skanderb. Amt. S. 743--44.
[2]) Orion. 1851, S. 217.

her[1]). En anden Skov, Bjørnkær, der laa til Ringkloster, fandtes 1645, bestaaende væsentlig af Hassel og El. Ogsaa den var »ilde forhuggen«[2]). Sognet har altsaa tidligere været meget mere skovrigt, hvad Navnet Vitved iøvrigt ogsaa synes at tyde paa, hvad enten Endelsen er Ved eller Tved, der begge er Navne for Skov. Skulde det mon være Vi-Tved, det vil sige den viede eller hellige Skov? Har der i Oldtiden været en Offerlund her, passer det jo godt, at der, som vi har set, mellem Vitved og Fruering laa en Hellesø. Dr. L. Moltesen sætter Navnet Vitved i Forbindelse med et Vad. Denne Forklaring synes mindre naturlig, selvom der rimeligvis i længst forsvunden Tid har været et Vadested ved Pilbro, hvor Vejen gaar over til Fruering. Forøvrigt beretter »Danske Atlas«, at Byen Vitved »efter en usikker Tradition« skal have faaet sit Navn deraf, at en Enke (paa tysk »Witwe«!) flyttede Kirken herhen fra Kejlstrup i Fruering Sogn. Denne muntre Fortolkning bør dog nævnes for Kuriositetens Skyld.

Lige indenfor Sognets Østgrænse gaar Landevejen fra Horsens til Aarhus. Denne Vejstrækning har tidligere gaaet lidt mere vestligt i Sognet. Ved Store Møddebro[3]) fører den ind i Ning Herred. En ualmindelig malerisk Bivej kommende fra Vitved styrter sig brat nedad til Stilling Sø og derpaa langs Bredden af denne til Stilling Station.

Solbjerg Sø, hvis østligste Del gerne kaldes Stilling Sø, har et Areal af 714 Td. L. og en Længde af 6 km. Derimod er den paa det bredeste

[1]) Tingbogen.

[2]) Orion.

[3]) Ved »Miøde« mellem Fastrup, Astrup og Onsted Marker stod 1731 en Vildbanepæl (Jyd. Saml 3. R. VI, 184).

Sted kun 1 km. I dens vestlige Del har den ved Aarhus Aa Afløb nordpaa gennem Bodilmølle-Dalen. Søen, der er den østligste i den store Silkeborg—Skanderborg Sørække, skal være den højest liggende større Indsø i Danmark (ca. 51 m over Havfladen).

Et Sagn fortæller, at Søen oprindeligt skal have ligget i Bodilmølle-Jeksen Dalen men ved en Natur-

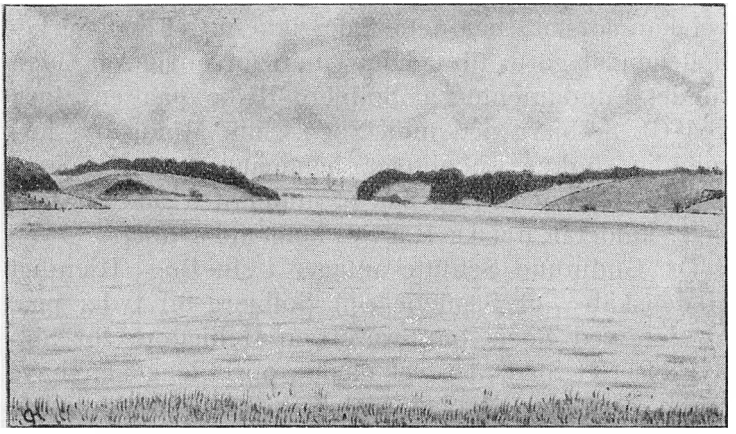

Solbjerg Sø, set mod Vest.

revolution have banet sig Vej sydpaa og dannet den nuværende Sø. Anledningen hertil berettes at være følgende: I en Præstegaard, der laa tæt ved Søen, blev Tjenestepigen af sin Madmoder beskyldt for at have stjaalet en Sølvske, som var blevet borte derved, at den gennem Vaskerenden var bleven skyllet ud i Søen. Saasom Tjenestepigen var from og gudfrygtig, tog hun sig Beskyldningen meget nær og bad Gud om at lade ske et Jærtegn, der kunde bevise hendes Uskyldighed. En Morgen tidlig, da Husets Folk stod op, var Søen forsvunden for deres Øjne, og Skeen laa da midt i Sølejet paa en stor Sten, som findes

der endnu[1]). Stenen ligger paa Gaardejer Hans Skous Mark i Jeksendalen. Den gaar dybt ned i Jorden, men en Del af den er bortsprængt.

Til Søen knytter sig ogsaa Sagn om den forsvundne Kirke i Solbjerg (Astrup Sogn); og Sagnet har villet udpege Stedet i Søen, hvor Kirken har ligget. I stille Vejr ved Aftenstid skulde man undertiden kunne høre, at Stykker af den løsner sig og falder ned. Som man vel kan forstaa, har dette Sagn ikke noget med Virkeligheden at gøre; tilmed har man for nogle Aar siden fundet Fundamenter af Solbjerg Kirke paa en Mark ved Gl. Solbjerg ned mod Søen. Som Minde om formentlig sunkne Lokaliteter benævnes et Sted i Søen B i s p e h o l m e n; og paa et andet Sted gaar et Stendige, kaldet K n u d s H a v e, langt ud i Søen[2]).

Dr. Gudmund Schütte antager i sin Bog »Hjemligt Hedenskab«, at Sagnene om Solbjerg Sø tyder paa, at der ved Søen har været en Helligdom for Soldyrkelse (et Sted, der vel næppe oprindelig kan have været den lave Bakke, hvorpaa Gamle Solbjerg nu ligger). Har Schütte Ret i denne Formodning, da passer det jo godt hermed, at der ovre ved Skanderborg Ladegaarde ligger et Manbjerg (Maanebjerg).

I tidligere Tid tilhørte Stilling-Solbjerg Sø Kronen; Fiskeriet var 1707 bortforpagtet til Johan Svendsen i Skanderborg, og 1722 havde Augustinus Henriksen sammesteds den i Forpagtning paa Livstid.

Skønt denne Sø ikke saaledes som Skanderborg Sø efter Sagnet hvert Aar kræver sit Offer, har den dog ikke altid været til at spøge med. I Januar 1863 druknede saaledes Gaardejer Anders Nielsen, Skrædder

---

[1]) Moerskabslæsning for den danske Almue. 1840, S. 574.
[2]) Anf. St. S. 574—76.

Beck og en Fisker, alle af Vitved, i Søen mellem Vitved og Solbjerg, og $^5/_{10}$ 1877 omkom Sadelmager Niels Mikkelsen og hans Brodersøn fra Astrup i Søen.

Kronens Bønder i Vitved Sogn besværede sig 1583 over, at de for det Aar maatte svare dobbelt saa høj Madskat som Bønderne i Fruering; Kongen nedsatte saa Skatten til det halve[1]).

1591 fik Knud Rasmussen i Vitved Stadfæstelsesbrev paa Kronens Part af Korntienden af Vitved Sogn[2]). Kongetienden (14 Td., 6 Skp. H.) skødedes 1688 til Margrethe Wilders, Fredr. Werdelmanns Enke[3]). 1690 fik Geheimeraad, Amtmand Christen Jørgensen Skeel til Sostrup Kirketienden af Vitved Sogn med Gods[4]). Samme Tiende købtes ved Auktionen over Ryttergodset 1767 af Kammerjunker, Ritmester Ditlev v. Pentz.

I 1721 hørte 19 Gaarde i Sognet under Rytterdistriktet. Da dettes Gods solgtes ved Auktionen 1767 købte Beboerne selv deres Gaarde. Ligesom det er fortalt om Virring i Fruering Sogn, saaledes fortælles ogsaa om Vitved Sogn, at Konerne opmuntrede Mændene til ikke at lade sig overbyde ved Auktionen, idet de første ved Dyrkning af Hør og Fabrikation af Lærred nok skulde skaffe de fornødne Penge til Renter[5]).

Sognet havde i 1690 23 Gaarde, 1808 26 Gaarde (hvoraf ingen udflyttede) og 14 Huse, 1859 27 Gaarde

---

[1]) Kancelliets Brevbøger.
[2]) Anf. St.
[3]) Kronens Skøder, II.
[4]) Top. Saml. p. Papir.
[5]) Nyeste Skilderie af Kjbh. 25. Bd. S. 369–71.

og 43 Huse, hvoraf 3 Gaarde og 26 Huse udflyttede. Jorderne blev udskiftede mellem 1780 og 90[1]).

Folketal:

1769	1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1900	1911	1921
202	211	241	291	326	427	485	455	429	424	425

Vitved,

omtrent midt i Sognet, med Kirke, Skole, Forsamlingshus, (opf. 1897), Telefonstation, Brugsforening og Købmandshandel.

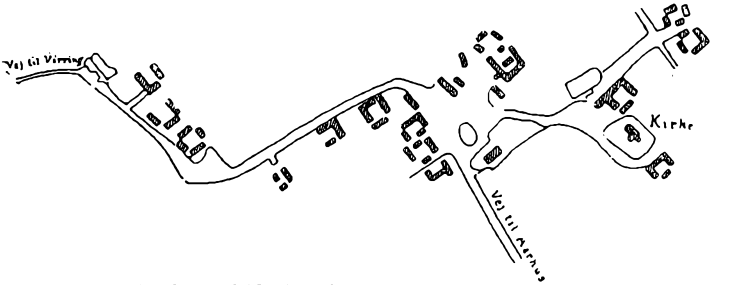

Kopi af Udskiftningskort over Vitved By 1779.

Byen nævnes første Gang 1283 i Kong Erik Glippings Stadfæstelsesbrev paa »Wittuidt« Mark[2]). Ved Mageskifte 1316 erhvervede Kronen Gods i Vitved, bl. a. fra en vis Erik Brun[3]). Et Tingsvidne fra 1442 gaar ud paa, at en Ager paa Vitved Mark skal tilhøre Ring Kloster, og et andet Tingsvidne fra 1486 siger, at »Wedwed« Mark er Ring Klosters rette Grund og Ejendom[4]). I et »Registrum paa frwe Magdalenes gotz« fra 1527 nævner følgende Bønder i Vitved: Simen

[1]) Schüthe: Skb. A., S. 189.
[2]) Ældste danske Arkivregistraturer, I, 180.
[3]) Anf. St. 239.
[4]) Anf. St. 238.

Poulsen, Nis Clausen, Per Madsen og Michel Nielsen[1]). Fru Magdalene (Olufsdatter), der førte det norske Skanke-Vaaben, var Enke efter Niels Brahe den ældre til Vidtskøfle etc. Hun levede endnu 1507 men kan godt være død inden 1527, skønt Godset i Vitved dengang endnu nævnes efter hende.

$^{22}/_{5}$ 1529 fik Hr. Peder Lykke, Ridder, Ejendomsbrev paa disse Gaarde. De synes at være bleven tildømt Kongen som forbrudt Gods, og Hr. Peder skulde selv indløse det fra dem, der havde haft det i Pant[2]).

Fru Margrethe Lauge Broks, Fru Edel Frands Bildes og Fru Helvig Erik Rosenkrantz's ejede en Gaard i »Vedt« (Vitved). Kongen bad dem overlade ham denne Gaard i Mageskifte, dog maatte de ikke forlange Gods, som laa i Kongens Fredejagt eller saa nær Kronens Slotte, Klostre eller Gaarde, at det ikke kunde undværes derfra. Mageskiftet gik i Orden, saa at Lensmanden $^{12}/_{6}$ 1583 fik Ordre til at foretage Besigtigelsen[3]). Det er muligvis denne samme Gaard, tilhørende Kronen, der 1584 blev tilskødet Eske Brok til Estrup[4]). En anden Gaard sammesteds skødedes samme Aar til Fru Helvig Hardenberg til Arreskov[5]). Men der var mere Krongods her. Kronens Tjener Peder Pedersen i Vitved berettede 1604, at hans Gaard med den Armod, han har haft, 3 Aar i Træk er brændt. Han blev derfor fritaget for nævnte Aars Landgilde og fik Bygningstømmer af Kronens Skove til Gaardens Genopbyggelse[6]). 1617 fik Fru Anne

[1]) Frederik I's danske Registr. I, 148.
[2]) Anf. St. 206.
[3]) K. B.
[4]) Kronens Skøder.
[5]) Anf. St.
[6]) K. B.

Rosenkrantz, Frantz Rantzaus, Missive om, at Kongen ønskede en Gaard i »Vidvid« til Mageskifte med Krongods andetsteds[1]). Aaret efter skødede Kirsten Ulfeld til Østergaard (Ning Herred) en Gaard i Vitved til Kronen[2]), der ligeledes 1617 fik en Gaard sammesteds (»Vitve«) tilskødet af Niels Friis til Skumstrup (nu Vilhelmsborg).

Gaarde med særligt Navn i Byen er Bjerregaard, der i forrige Aarhundrede ejedes af P. Laursen (bl. a. 1850), derefter af (Stedsønnen?) Rasmus S. Holm, der havde den ca. 1866 til 1896, hvorefter den overtoges af dennes Søn Søren P. Sørensen Holm. Diergaard ejedes 1850 af Ole Pedersen og siden af Sønnen Peder Olsen, der havde Gaarden i ca. 50 Aar til 1905, da den overtoges af Svigersønnen Morten Petersen. Den ejes nu af Johannes Rasmussen. Vitvedgaard tilhørte i Slutningen af det 18. Aarhundrede Claus Rasmussen, der 1794 lod opføre den forrige Hovedbygning og endnu ejede Gaarden 1801. Efter ham fulgte Sønnen, Sognepræst Niels Chr. Clausen, hvorefter Gaarden 1855 gik over til dennes Sønnesøn Klaus Nielsen. Hans Søn Ehlers Nielsen overtog Gaarden 1903, nu ejes den af Niels Nielsen. Bakkegaard ejedes fra 1816 af Peder Clausen og fra 1849 af Sønnen Peder Pedersen. Dennes Enke giftede sig 1862 med Mikkel Olesen, og deres Søn, Sognefoged Peder Pedersen Olesen, overtog 1891 Gaarden efter sin Moder. Damgaard ejedes 1850 af Søren Sørensen Damgaard og nu af Janus Petersen. Den er opført i Nærheden af en ældre Gaard af samme Navn (se under Kirken). Mosegaard (Christen Petersen). Østergaard (Jens Peder Jensen).

En Annexgaard omtales 1761, et Fattighus 1834. Den gamle Skole er bygget ca. 1848 og ombygget 1914. En Forskole er opført 1915. Før i Tiden har der været en Friskole i Vitved.

De Vitved Mænd var i 1683 alle Rytterbønder. Under Rytterdistriktet laa 1761 12¼ Gaarde i Byen.

---

[1]) Anf. St.

[2]) Kronens Skøder.

Denne talte 1857 18 Gaarde og 21 Huse (med Udflyttere).

Paa en Eng ved Vitved ligger en stor Sten, som ingen tør røre ved, da det menes at bringe Ulykke. Det forlyder, at nogen er manet ned der.

Rasmus Paaske i Vitved maatte 1590 betale 3 Daler i Bøde »for han slog Knud Raskes Dreng«. Peder Nørgaard kom samme Aar ligeledes til at betale, fordi han var i Restance med Høstgerning paa Ringklosters Mark[1]).

En Kvartermester Ehrenfried Herold levede i Vitved 1690.

Marknavne 1683 (saavidt de kan læses): Bag Nørregaard, Bieffuers (Bieveris) Vang, Brabes Blokker, Bregne-Balle, Bruuns Blokker, Fel-Holt, Felma (?) Krog, Flade Land, Gaaes Nebet (ɔ: Gaasenæbet), Gedebjerg, Gulager Blokker, Hallerød, Helveds Toft, Høi Ager, Ilsøe (?) Kaals Agre, Kalke (?) Balle, Kirkeskov, Langager udi Heden, Langagers Blokker, Leragre, Liusig, Mulles Balle, N. og S. Haaxted (Haachsted), Rolsvang, Schankier-Blokkerne, Schrepkier, Skoldagre, Sparetoft Ager, Stockbroe Stie, Storblokkerne, St. og L. Giølbierg, St. og L. Maae Spring, Svansis Maal, Svinekilde Aas, Syster-Land, Syve-Blokkerne, Søager, Torups Toft, Under Pylstie, Vaaels (?) Hul, Weines Mark, Ørenkul (ɔ: Ørnekol).

Fastrup

(tidligere fejlagtigt skrevet Fraastrup) med Missionshus (opf. 1876) og Mølle (lidt udenfor Byen).

Oprindelsen til Byens Navn er vel enten Faders-Torp eller Faste-Torp, idet baade Fader (Fadder) og Faste er gamle nordiske Mandsnavne. Byen nævnes første Gang 1316 i et Par Mageskiftebreve, hvorved Kronen erhverver Gods i »Farstrup«, bl. a. fra den under Vitved nævnte Erik Brun. 1333 skødede Poul Degn (Degen) sin Ejendom i Fastrup til Ring Kloster[2]). Atter 1430 omtales Byen i et Tingsvidne, som be-

[1]) Skb. Lens Regnsk.

[2]) Ældste danske Arkivreg., I, 239—40.

kræfter, at en Gaard i Fastrup har ligget til Ring Kloster i 50 Aar; og et andet Tingsvidne fra 1462 siger, at Byen har ligget til samme Kloster ukæret i 30 Aar[1]).

I 1761 laa 4 Gaarde i Fastrup under Rytterdistriktet; Byen havde 1857 10 Gaarde og 13 Huse.

Et Fattighus fandtes i Fastrup 1834.

I Skellet mellem Fastrup, Virring og Onsted Marker har ligget den før omtalte Ormesten. Om denne fortælles følgende Sagn: Da Sandemændene engang var kaldede til at bestemme Skellet mellem de nævnte Marker, kunde de ikke finde det rette. De bad da Gud om ved et Jærtegn at vise dem Sandheden. En Orm (Slange) kom da op af Jorden, krøb tværs over Stenen og ned ved den anden Side. Endnu ca. 1727, da dette skreves, skulde man kunne se de Mærker, Ormen havde afsat i Stenen (!). Markeskælsbrevet, der bl. a. er interessant ved de Stednavne, der anføres, lyder saaledes:

»Vi efterskrevne Peder Ibsøn i Alken, Jens Mikkelsen i Hørby [ɔ: Haarby], Jens Juel i Giessing, Mogens Jensøn i Onsted, Sandmænd i Skanderup Birk, kiendes og giør vitterlig for alle, udi dette vort aabne Brev, Aar efter GUds Byrd M.D.LXXVI. Fredagen for Dominica Lætare, paa forbemelte Skanderup Birke-Ting vare vi forsamlede, og der stadfeste vores Æed og Tog, som vi havde giort imellem Rering [ɔ: Virring] Mark og Fastrup Mark, eftersom vi vare lovligen opkrævede, fyldt og meldt til at svære ret Marke-Skiæl imellem forommelte Marke, saaviidt vi vare kaldet. Da først begyndte vi ved det Hiørne-Skiæl, som Vitved, Rering Mark og Fastrup Mark samles. Fra det Hiørne-Skiæl, saa op ad det gamle Bolbrode i Sønder, til et Skiæl vi satte i Sønden ved Alvejen [ɔ: Aarhus—Horsens Landevej] med Flint og Kamp, som var det første Skiæl; Saa derfra til dend Eske-Roed i Biørnkiær, som vi satte det andet

[1]) Anf. St.

skiæl; Fremdeles derfra og til et skiæl vi satte Norden ved det Jern Hoved i Biørnkiær, og Sønden ved det Eske-Kiær, som var det tredie skiæl; Derfra ved dend søndre Side af Biørnkiær-Holm, som vi satte det fierde skiæl; saa ret frem ved dend søndre Ende af Biørnkiær, i en Agger-reen, til et gammel trebunden skiæl, som vi funde imellem Rering Mark, Fastrup Mark og Onsted Mark og stadfeste, som var det femte skiæl, fra det gamle skiæl, og saa ud i sønder, som vi satte det siette skiæl, imellem Fastrup Mark og Onsted Mark; saa ud i sønder ad en Agger-reen til et skiæl vi satte sønden ved en Torn, som var det syvende skiæl; saa neder ad Midt-Strømmen i Feld-Bek til Orm-stien, som vi giorde vores Æed og Tou paa, og satte vi alle forommelte skiæl med sædvanlig Tegn, Flint og Kamp. Disse fornævnte skiæl og Aasteder, sted fra sted.

Stadfeste vi, og svare for rette Markeskiel at være, imellem Fastrup Mark og Rering Mark, og imellem Fastrup Mark og Onsted Mark; Men, var der nogen Mand, der havde Stuf[1]), Ornum[2]), Sær-Kiøb, Kirke-Jord, eller eendeel, inden forommelte Marke, og skiel, det hand kand fri med Brev og Seigl, efter Loven, det svære vi ingen Mand enten fra eller til, i nogen Maade. Datum Anno, die & loco, ut supra[3]).

Det i dette Brev omtalte Bjørnkær[4]) har formodentlig været det samme som det »stycke jord, kallis Biørnkier i Skanderup birck«, hvorom nogle Tingsvidner fra 1573 og 74 siger, at det er indsvoret til et frit Enemærke til Kongen og Kronen[5]).

Ormestenen blev i 1920 flyttet fra sit Sted og opstillet i Ny Solbjerg By som Genforeningssten. Omkring Stenen er udhugget en Fordybning, der skal

[1]) Stuf var en Del af den Rebning undergivne Bymark, som havde en anden Ejer end den Kvotadel af Bymarken, hvorfra den var udskilt; var Udskillelsen sket ved Salg, kaldtes Jorden Særkøb.

[2]) Ornum = Enemærke.

[3]) Lønborg: Scanderborrig Slott.

[4]) Se ogsaa Indledningen til Sognet, under Skove.

[5]) Ældste danske Arkivregistr. I, 275.

angive Slangens efterladte Mærke, og paa Forsiden har man anbragt følgende Indskrift:

ORMESTENEN
NORDSLESVIG FRELSTES
FRA VOLDSDØMMETS GRU
SYDSLESVIGS DANSKE
KÆMPE ENDNU
1920

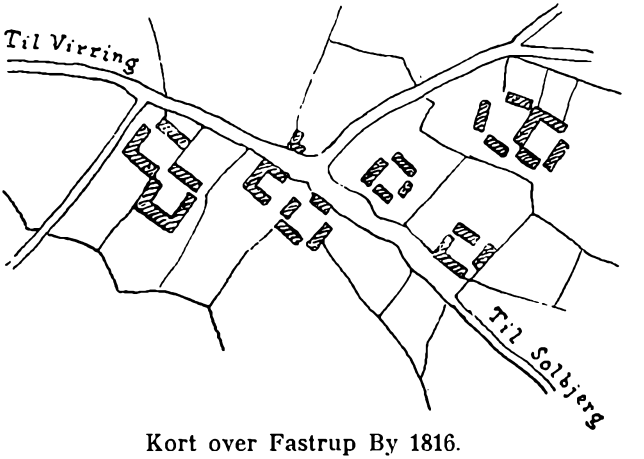

Kort over Fastrup By 1816.

Marknavne 1683: Alboe-Ager, Banch-Ager, Bree Maren (Brede Maren?), Brenhøjs Fald, Brentorns Ager, Diedal, Dyr-ager, Eg-Ager, Eske-Ager, Eskilds Blokker, Felbro-Ager, Gammel Anna (!), Hestehave, Kirkebanken, Kirkeblokke, Knøs Ager, Kælling-Ager, Lyckeskønsverp (?), Moskær-Blokker, Mul-Lykke-Fald, Pus-Ager, de smaa Blokker, Storetorns-Ager, Suerkiers Ager, Søkjær Fald, Toft-Ager, Wid-Ager-Fald, Vusbierg-Ager.

Andre Bebyggelser.

Færgehuset, et Hus ved Boelskov, hvorfra man færges over Søen til Fregerslev i Hørning Sogn. Færgefarten benyttes dog nu kun lidt.

Petersminde og Baverslund, Gaarde.

Sigkær, et Hus ved Landevejen nær ved Ny Solbjerg.

Vitved Overgaard ejedes 1840 af Søren Jørgensen og fra 1865 af dennes Søn, Folke- og senere Landstingsmand Jens Sørensen, † 1904. (Biografi af ham i N. Bransager: Den danske Regering og Rigsdag. S. 435—38).

Søholt og Vitved Hedegaard er udflyttede fra Vitved By.

Grønside hed et Sted, der nævnes 1316 i et Par Mageskiftebreve, hvorved Kronen erhverver sig Jordejendomme[1]). Da Stedet i det ene Brev nævnes i denne Rækkefølge: Horndrup (Taaning Sogn?), Vitved, Fastrup, Grønside, og i det andet Brev: Vitved, Fastrup, Grønside, maa man antage, at sidstnævnte har ligget i eller nærved Vitved Sogn. Siden forsvinder imidlertid ethvert Spor af dette Stednavn.

Kirken

bestaar af Skib og Kor fra romansk Tid af Granitkvadre samt Vaabenhus mod Syd af Munkesten. Syddøren i Skibet, med Stenbilleder paa Karmstenene, benyttes endnu. Over Indgangsdøren til Vaabenhuset er anbragt en anselig Tympanon, der menes at have hørt til den tildels ødelagte nordre Portal. Den er ved Pilastre delt i 5 Felter, af hvilke det midterste indeslutter et Billede af den korsfæstede Christus. Ved Siderne af dette Billede ses Maria, Jesu Moder, og Johannes samt en Ørn og en Løve eller Grif[2]). Denne Tympanon laa tidligere som Dørtrin foran Indgangen. Ogsaa i Taarnet sidder forneden en Sten med Relieffer (Dyrefigurer). Skibet har flad Brædde-loft. Senere fik Koret Hvælving. Taarnet, der har Rundbue ud til Skibet og Hvælvinger, er senere bleven nedbrudt til Skibets Højde, og et lille Klokketaarn af Bindingsværk opført over Vestgavlen.

Altertavlen er i Barokstil med et Maleri (Kopi af

[1]) Ældste danske Arkivregistr. I, 239.

[2]) Nærmere beskrevet i Aarb. f. nord. Oldk. 1896. S. 231.

Carl Blochs Billede af Jesus med Barnet i Holbæk Kirke). Døbefont af Granit med Dobbeltløver. Paa Døbefadet findes to Vaabenskjolde, det ene med en flakt Ørn med Liljehale og derover Bogstaverne H A, det andet med et Marsvin mellem to Skraabjælker samt Bogstaverne A M. Mellem Skjoldene staar Aars-

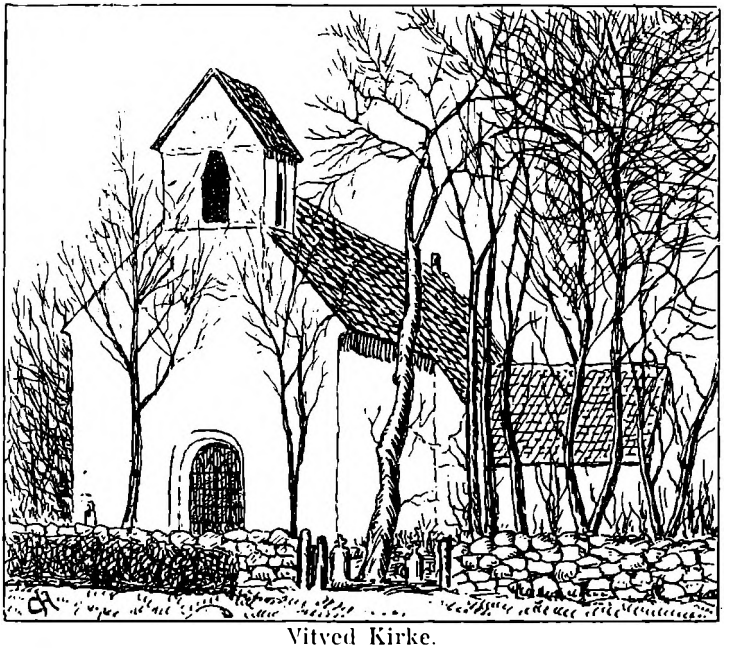

Vitved Kirke.

tallet 1599. Paa et andet Sted paa Fadet er senere indgraveret: *Peter Trøner A-1715.*

Prædikestolen, der er i Renæssancestil, har følgende Indskrift:

SAA · HAFVER · GVD / ELSKET · VERDEN · / AT · HAND · GAF · SIN / ENBAARNE · SØN I / DØDEN · DENNE PREE / DICKSTOL · LOD PO-VEL / SØRFRENSEN · BEKO/STE · ANNO 1639.

I Vaabenhuset findes en Gravsten (fra en nedrevet Gaard i Vitved) med udhuggede Billeder af en Mand med sin Hustru. Indskriften lyder:

HER UNDER HUILER ERLIG OG VELAGTE / MAND NU SL: PEDER ESKELSØN BARNEFØD / I VITVED I DAMSGAARD SOM BOEDE OG DØDE / SAMMESTED [170]0 UDI HANS ALDERS / 80DE MED SIN KIERE HUSTRU ERLIG OG / GUDFRYGTIGE DANNEQVINDE HELLE AN / DERSDATTER BARNFØD I HVILSTED, HUN / DØDE AO 1707 UDI SIT ALDERS 80DE AAR / DE LEFDE TILSAMMEN MED KIERLIGT ÆGTE / SKAB PAA DET 50DE AAR. MIDLERTID ERE DE / AF GUD VELSIGNET MED 8 BØRN 5 SØN / NER OG 3 DØTTRE. GUD GIFVE DENNEM OG OS ALLE EN GLEDELIG OPSTANDELSE.

OG HAR EN [VEN?] GIFVET DENE STEEN
AT SKIULLE DISSE AFDØDE BEEN
INDTIL DET BLIFVER GUDS BEHAG
AT SAMLE DEM ALT PAA SIN DAG

Kirken ejedes 1808 og 1857 af Slægtshuset Herschendsgave.

Lærere ved Vitved Skole.

1787. Rasmus Nielsen, f. ca. 1764; »lever af sin liden Skoleholdertieniste«.

1801—34). Rasmus Sørensen Juul, fra 1800 Sognedegn til Fruering og Vitved. G. m. Ellen Rasmusdatter, f. 1796. (Børn: Søren, Rasmus, Zidsel Marie, Hendrich, Anders, Inger Kirstine).

1845—ca. 68. Anders Jensen, f. i Hvilsted $^{9}/_{5}$ 1808 (S. af Jens Jørgensen Skræder og Anne Kirstine Andersd.), dim. fra Lyngby, boede som pensioneret i Vitved 1870. G. m. Ingeborg Marie Nielsen, f. i Hvilsted 1825. (Børn: Jens Jørgen,

Lovise Mathilde, Niels Jørgen, Kirstine, Caroline, Birthe Marie, Nielsine).

1868—83. Jens Jørgen Jensen (S. af Form.), f. i Vitved $^{15}/_{6}$ 1847, dim. fra Lyngby 1866, kaldet til Vitved $^{21}/_{9}$ 68, til Aaby ved Aarhus $^{1}/_{1}$ 83, † dér $^{6}/_{2}$ 1904. G. m. Ane Mette Rasmussen, f. i Sandvad, Hvejsel Sogn, 1854. (D. af Gaardejer Rasmus Pedersen og Ingeborg Bertelsdatter).

1883—88. Carl Emil Johansen, f. paa Saraberg, Skanderup Sogn, $^{24}/_{4}$ 1850 (S. af Boelsmand Johannes Andersen og Cecilie Christensdatter), blev uddannet paa Gedved Seminarium 1868—72 med et Aars Fraværelse fra Seminariet, kaldet til Lærer og Kirkesanger i Vitved $^{19}/_{3}$ 83, i Borum $^{19}/_{10}$ 88, † dér 1921. G. m. Anna Kirstine Sørensen.

1889—1900. Peder Nielsen, f. i Stjær, blev efter en halv Snes Aars Embedsvirksomhed angreben af Sukkersyge og døde i Jan. 1900.

1900— Andreas Mikkelsen, g. m. Karen Marie Jacobsen.

Stilling Sogn,

Anneks til Skanderborg, omgives af Adslev og Hørning Sogne, Stilling Sø (se under Vitved Sogn), Skanderup Sogns østre Del og Mesing Sogn. Arealet er 1012 Td. L. Jorderne er højtliggende og en Del bakkede. Mod Øst er de lermuldede og frugtbare, hvorimod de vestpaa er noget mere sandede. I Sognet omtales en graa ildfast Lerart, der skal være brugbar til Smeltedigler. Det højeste Punkt (102 m) ligger i Sognets nordvestlige Hjørne. Andre Højdepunkter er: Rødkol ved Stilling Sø og Galgehøj, en nu udjævnet Kæmpehøj paa Toppen af en Bakke vest for Stilling By. Andre Kæmpehøje i Sognet er: Tippethøj, Bredehøj, Bavnehøjsknold, Steppeshøj, Stejlehøj og Alhøj (sidstnævnte i Bagerens Have i Stilling Stationsby). Stilling Trehøje, hvor Vejen fra Stilling Kirkeby til Mesing skærer Skanderborg—Randers Landevej, er desværre sløjfede

(i den ene af dem er der fundet et Broncesværd). Af Skov findes der kun lidt (67 Td. L.) i Sognets Yderkanter ved Stilling Sø (1731: S t i l l i n g K r a t) og ved Grænsen til Mesing Sogn (1781 kaldet D y b d a l s-S k o v e n og T i n g s k o v e n). Gennem Stilling Sogn gaar Skanderborg—Aarhus Landevej og den østjydske Længdebane.

Navnene Tingskoven, Galgehøj og Stejlebjerg synes at tyde paa, at Herredets Tingsted engang i Fortiden har været her i Sognet.

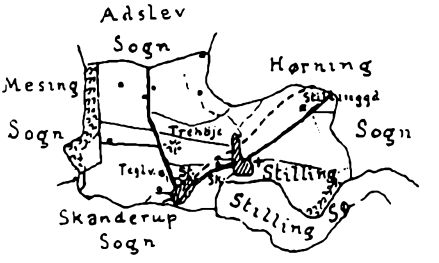

Kort over Stilling Sogn.

I 1690 fandtes der i Stilling Sogn ialt 9 Gaarde og 4 Huse[1]). Til Rytterdistriktet hørte 1721 8 Gaarde og 1 Hus; 1803 var her 8 Gaarde foruden Præstegaarden (Anneksgaarden), alle i Stilling By, samt 13 Huse; 1857 11 Gaarde og 12 Huse, og 1895 14 Selvejergaarde med 44 og 52 Huse med 11 Td. H. Befolkningens Antal var:

1769	1787	1801	1834	1840	1860	1880	1890	1901	1911	1921
159	150	175	194	206	268	295	368	425	596	675

Stilling Sogn har oprindeligt været et selvstændigt Præstekald. $^{23}/_{10}$ 1553 fik Sognepræsten i Stilling Brev om at maatte faa til sin Underhold Landgilden af

[1]) Thotts Sml., Fol., 696, Kgl. Bibl.

Hørning Præstegaard (Anneksgaard)[1]), og i det saakaldte »Klemmebrev« af 1555 bestemtes, at efter den daværende Stilling-Præsts Død skulde Sognet være Anneks til Skanderup[2]) — »hvilket indtraf senest 1567«, hedder det i »Trap«. Hermed kan det maaske forholde sig rigtigt; men saa meget er i al Fald vist, at Præsten (nu baade til Skanderborg, Skanderup og Stilling) længe derefter vedblev at bo i Stilling. I 1567 blev der bevilliget ham Kongetienden af Stilling Sogn til Vederlag for Tienden af Skanderborg Ladegaard, som han før havde haft[3]), og 1573 gav Frederik II ham Brev paa Kongens Part af Tienden af Gram[4]).

Vi kender ikke Navnet paa nogen Sognepræst, medens Stilling var et selvstændigt Kald. Den Jens Frandsen, som boede i Stilling Præstegaard i Slutningen af det 16. Aarhundrede, var tillige Præst til Skanderborg Slot (og til Skanderup?). Karl Hansen siger i sin Bog om Skanderborg, at Jens Frandsen døde 1583. Dette passer imidlerid ikke, som det vil ses af det følgende. Da Poul Andersen 1584 blev udnævnt til Slotspræst i Skanderborg og Sognepræst for Skanderup og Stilling, blev det paalagt ham at i Stilling »holde en lærd Person til Kapellan, som udi samme Sogn kan være hos Sognefolkene, forrette dennem tilbørlig Tjeneste inden Kirken og uden og tilbørlig Indseende derhos, at altingest dermed ganger christeligen og skikkeligen til . . . . Dog skal Hr. Jens udi Stillinge, som til des haver været Præst udi forde Sogne og nu mere kan samme Kald ikke forestaa, til sin Underhold og Ophold kvit og fri nyde og beholde

[1]) Kirkehist. Saml. 3. R. III, 362.
[2]) Rørdam: Danske Kirkelove I, 455.
[3]) Topogr. Saml. paa Papir, Rigsark.
[4]) Eldste danske Arkivregistr. V, 313.

den Præstegaard udi Stillinge, som han nu selv ibor..., til saa længe vi anderledes derom tilsigendes vorder[1]). Tre Aar efter maa den gamle Hr. Jens, der synes at være Stedets Nestor, vistnok have været meget skrøbelig; thi $^{17}/_{4}$ 1587 udgik der kgl. Befaling til Forstanderen for Aarhus Hospital om, at Hr. Jens Frandsen, »Sognepræst til Stilling og paa Skanderborg«, maatte optages og underholdes i Hospitalet og faa det Kammer, som nu afdøde Jens Prang havde haft[2]). Imidlertid maa den ny Vin have blomstret for den gamle Hr. Jens, thi endnu saa sent som i 1598 skødede han og Jørgen Sørensen til Kronen den Gaard i Stilling, »som dj nu sielff bruger och besidde[3]).

Kirketienden af Stilling Sogn tilligemed en Kirkejord sammesteds skødedes 1768 af Rytterdistriktet til Christina Magdalena og Ulrica Joachimina Lütken[4]).

I Sognet findes kun den ene By:

Stilling

(delt i Kirkebyen og Stationsbyen) med Kirke, Skole, Andelsmejeri (Alhøj), Bageri, Cementstøberi, Mølle, Stilling og Lyngshøj Teglværk, Afholdshotel, Jernbane-, Telegraf- og Telefonstation samt en Del Handlende og Haandværkere.

Byen, der ligger ved Chausséen paa den norvestlige Side af Stilling Sø (over hvilken der fra Stationsbyen er en overmaade smuk Udsigt), er sikkert af ældgammel Oprindelse, hvad Endelsen -ing bl. a. skal antyde, som allerede meddelt i Indledningen. Hvad Navnet Stilling betyder, er det med vore nuværende

[1]) Jydske Registre Nr. 3, Fol. 609—10.
[2]) Jydske Tegnelser III, 164—65.
[3]) Ældste danske Arkivregistr. I, 240.
[4]) Skøde-Protokol Nr. 20, Skanderborgske.

Forskningsmidler vistnok umuligt at danne sig nogen Mening om. Men et naivt gammelt Sagn klarer Vanskeligheden paa følgende geniale Maade: Der boede en Gang paa Mols en Kæmpe, som havde en smuk Datter, der hed Inger. Hun blev stjaalet af en anden Kæmpe fra Holsten; Faderen indhentede da denne, slog ham ihjel og byggede paa Stedet en Kirke, som han kaldte »Stjæl Inger« (!)[1]).

Stilling By nævnes (formodentlig første Gang) i 1477, da Biskop Jens Iversen Lange i Aarhus skødede en Del Gods, bl. a. en Gaard i Stilling, »som Metthe Jebs udi boer« til »et capelle, altere och vicarii syndhen nesth vedt tornet vesten i Aars Domkyrche«[1]). Senere anføres Stilling i Regnskabsbogen over Indtægten af Landehjælpen 1524—26, da Kirken betalte 15 Mark[2]). Jørgen Skram til Tjele skødede 1568 en Gaard i Stilling, der hørte under Asmild Kloster, til Kronen[3]). I Regnskabsaaret 1581—82 maatte en Smed i Stilling bøde en Okse fordi han var løben i Præstens, Hr. Jenses, Gaard og havde søgt efter ham med draget Værge[5]).

Af Bidrag til Stillings Historie synes der forøvrigt ikke at være andet af Interesse at notere end et blodigt Optrin, der foregik 1591 paa Aarhusvejen ved »Stellinge Dam« (formodentlig Gadekæret). Det var Christen Skeel, Embedsmand paa Aakær, der indberettede til Kongen om et Mord, der her var foregaaet. Det drejede sig altsaa formodentlig om vejfarende Folk fra Hads Herred. Imidlertid blev

[1]) Hofmans Fund, IV, 758.
[2]) Script. rer. Dan. VI, 509.
[3]) Danske Mag. 4. R. II, 41.
[4]) Kronens Skøder, I, 115.
[5]) Jyd. Saml. 3. R. IV, 196.

Sandemændenes Ed og Tov om denne Sag kendt ugyldigt paa Landstinget, da Vidnesbyrdene ikke stemte overens. Sagen blev da igen indstævnet, men Udfaldet kendes ikke. Det er nok den samme Mordhistorie, der spøger igen i 1597. Da skriver nemlig Kancelliet til Fru Margrete Brahe, Christen Skeels Enke, at Peder Sørensen i Fensholt (Hads Herred) havde berettet, at nogle Folk »for nogen Tid siden« var kommen i Trætte ved Stilling, og at en af dem derved var omkommen. Da Peder Sørensen havde været med i Selskabet, havde hendes afdøde Husbonds Fogder forfulgt ham for den Sag, saa han havde maattet betale 12 Dl., hvoraf han dog siden havde faaet de 3 tilbage. Da han bestemt hævdede, at han ikke havde været med i Gærningen, hvilket han mente at kunne bevise ved Tingsvidner og Dom, bad han om at maatte blive hjulpen til sin Ret. Fru Margrete Brahe fik da Paabud om betale ham de 9 Dl. tilbage[1]).

Stilling synes at have været en By med forholdsvis mange Selvejere; i 1718 fandtes der 7 saadanne.

En Enke Ane Eva Hiardemaal levede i Stilling 1834. I Mandtalslisterne for 1787 omtales en Søren Nielsen sammesteds som »Poet og Betler«. I 1855 boede i Stilling en Vejassistent Fredr. Kruckow og Husejer Søren Winkel (g. m. Emma Seidelin).

I Byen findes nu følgende særligt benævnede Gaarde:

Nørrelund. Det er vel den Gaard, der ca. 1660 beboedes af Peder Jensen Nørlund. I forrige Aarhundrede ejedes den i 15 Aar af Jens Enevoldsen, der havde faaet den efter sin Fader. Enevoldsens Enke solgte den i 1913 til Peder Nielsen.

Stillinggaard ejedes 1827 af Søren Thomsen, i hvis Familie Gaarden havde været i lange Tider. 1855 solgtes den til Propr. H. Møller, der 1860 atter afhændede den til Forvalter

[1]) Kanc. Brevbøger.

J. C. Holm fra Haderslev (en Tid Formand for den gamle Skanderborg Landboforening) for 27,500 Rdl. Holm havde endnu Gaarden 1870. Den var da 100 Td. L. større end nu, men Holm udstykkede den og solgte Hovedparcellen. Senere (bl. a. 1880) ejedes Gaarden af Axel Heinrich Leopold Jessen og derefter et Aars Tid af en Ulrichsen, der 1887 solgte den til Hans Peter Baastrup Winther. Denne forøgede Arealet med 10 Td. L.

Søgaard omtales allerede som Selvejergaard 1685, da Michel Jensen Søegaard fik Skøde paa Halvparten af den[1]). Han havde endnu Gaarden 1707. I forrige Aarhundrede ejedes Gaarden af Sognefoged Jørgen Nielsen. Ved Giftermaal med hans Datter gik Gaarden 1855 over til Peder Møller Jørgensen, hvis Søn Jørgen Nielsen Møller arvede den 1895.

Kirkegaard, vest for Kirken, tilhørte i forrige Aarhundrede Niels Jensen, der byggede det nuværende Stuehus 1865. I hans Slægt havde Gaarden været i flere Generationer. Hans Enke solgte Gaarden til Jacob Knudsen, der havde den 1898—1901, hvorefter den købtes af Fritz Hartz. Dens nuværende Ejer er Marius Andersen. Paa en nu nedfalden Lade stod: R. I. S. & L. H. N. D. Ora. et Labora (o: Bed og arbejd). De første tre Bogstaver kan betyde Rasmus Jensen, der var Gaardmand i Stilling 1787, men hans Kone hed da Else Nielsdatter.

Stilling Nedergaard, umiddelbart syd for Kirken, er den gamle Præstegaard, hvor Kapellanerne i sin Tid residerede, og som derfor ogsaa kaldtes Anneksgaarden. Her boede 1688 desuden Jens Pedersen og Morten Hansen og 1787 Peder og Rasmus Sørensen. 1830 var Gaarden takseret til 7 Td., 2 Skp., 1 Alb. H. (105 Td. L.). Den ejedes i forrige Aarhundrede af Henrik Sørensen, der havde den i ca. 50 Aar og bortsolgte henved 100 Td. L. I 1895 købtes Gaarden af Christen Christensen, der endnu har den. Gaarden, hvis Bygninger er meget gamle, har tidligere været en Tvillinggaard. Dens gamle Nabo mod Øst staar endnu, men Stuehuset er nedrevet.

En ubenævnet Gaard i Stilling By paa ca. 7½ Td. H. (Matr.-Nr. 5 a m. fl.) ejedes i det 19. Aarh. af Jørgen Enevoldsen, derpaa 1857—94 af Sønnen Jens Jørgensen, hvorefter dennes Søn Jørgen Anthon Johannes Jørgensen overtog den.

Stilling Skole var oprindelig en af Frederik IV's

[1]) Extracter af Skøder etc., fremlagt i Ryttersessionen 1691.

grundmurede Rytterskoler. Den gamle Bygning ligger endnu i Kirkebyen syd for Landevejen og bruges til Privatbolig (Skolen blev udvidet 1860). Over Døren ses den firkantede Fordybning, hvor Sandstenstavlen med den fra Rytterskolerne bekendte Indskrift[1]) har siddet. Denne er nu indsat i den store nye Skole, der 1910 blev opført ved Landevejen midt imellem Kirkebyen og Stationsbyen.

Aftægtsmand af Stilling Søren Rasmussen († 1854) stiftede 1850 et Legat paa 200 Rdl. til 4 trængende Enker i Stilling Sogn.

I Markbogen af 1683 findes følgende gamle Stednavne paa Stilling Mark: Baalsbjærge-Aas, Balle-Aas, Bryndedams Fald, Christen Jensens Høyf (Høj?), Dalagers Fald, Fielsager, Flouenbjærg, Gadeblokkerne, Gallefallet (ɔ: Galgefaldet?), Gildhusskift, Graalundeskift, Kaybøys Agre, Kierregaards- (ɔ: Kirkegaards?) Aas, Marskel-Have, Meelgaarden, Moseblokkerne, Næshøjs-Aas, Rødekrogs-Aas, Støbhøjs Fald, Søkrogs-Aas, Sømose-Aas, Sønnesbjærg, Søtoft-Aas, Tangen, Tofthøjs-Aas, Tværfaldet, Tværmaalet, Ultoft og Østengard-Aas.

1660 omtales en Ager, kaldet Smed-Jord, og i det 18. Aarh. nævnes Tyre-Jorden og Jochum Rodes øde Jord. Endelig findes paa et Kort fra 1781 i Matrikelskontorets Arkiv følgende Marknavne: Aaskær, Bredemade, Brynning-Dam, Byllemose, Foulbæk (den dybe Kløft mellem Stationsbyen og den nye Skole, tildels opfyldt ved Landevejens og Jernbanens Anlæg), Gallemose, Haxted Bjærge, Hoelbæks Made, Hyrde-Eng, Kragtorn-Kæret, Langkær, Norrkær, Store Rademose, Samskær, Smedemose, Smollheden, Smolsmose, Søesmade, Tuekær, Vickær og Øvre-Eng.

Enlige Beboelser.

Baunlund, et Hus, omtalt 1834 og 45, nu en lille Gaard i Sognets nordvestlige Hjørne.

Lyngborg-Huset, nævnt 1787 og 1845, og

Tingskovhus, nævnt 1834 og 45, kendes nu ikke mere.

Stilling Østergaard ved Skanderborg—Aarhus Lande-

---

[1]) Se f. Eks. Thane: Skanderborg, S. 43.

vej, hørte tidligere til Rytterdistriktet, men blev købt paa Auktion 1768 af Jens Nielsen for 394 Rd., 46 Sk. 1826 overdrog Søren Rasmussen den til sin Brodersøn Anders Nielsen. Denne solgte 1876 Gaarden til sin Svigersøn Søren Nielsen († 1921), der flyttede den ud fra Stilling By; 1897 overtoges Gaarden af Nielsens Svigersøn Niels Peter Petersen.

Kirken,

ved den østlige Ende af Stilling By, tilhører Sognets Hartkornsejere. Det er en gammel Granitkirke, be-

Stilling Kirke.

staaende af Skib og Kor samt Vaabenhus. Skib og Kor er fra den romanske Tid af tilhugne Sten paa Sokkel med Skraakant. Begge Døre med Tympana med udhuggede Dyrefigurer er bevarede. Norddøren er tilmuret; paa dens Tympanon ses et Par mod hinanden springende Hunde; paa Syddørens Tympanon er Dyrene en Grif og en Løve[1]). Spor af de ældste Vinduer findes. Skibet og Koret fik i den senere Middelalder Hvælvinger. Paa den østlige af disse i Skibet er malet Aarhusbispen Niels Clausens Vaaben

[1]) Se Aarb. f. nord. Oldkynd. 1896, S. 230—31.

med de to Halvmaaner. 1886 ombyggedes Skibets Vestende og fik et lille blytækket Klokkespir (Aarstallet staar paa Vindfløjen), og Vaabenhuset opførtes i romansk Stil af røde Mursten i Stedet for et ældre (Arkitekt: F. Uldall). Ny Altertavle med Maleri (Christi Opstandelse). Den gamle Altertavle var skænket 1747 af Provst Christen Høgh i Skanderborg, der ligeledes skænkede Tralværket med Knæfald »Gud til Ære og Kirken til Prydelse«. Maleriet paa den gamle Tavle

Tympanon i Stilling Kirke.

var slet malet, siger Karl Hansen, og forestillede Christus paa Korset og derunder Johannes og Maria. Figurerne var malede efter et Kobber i Elias Eskildsen Nawrs »Golgatha paa Parnasso« (fra 1689)[1]). Alterkalken, som oprindelig har tilhørt Ring Kloster og nu opbevares hos Kirkebetjenten, er forsynet med Billeder af Jomfru Maria m. fl. samt denne Indskrift paa slyngede Baand:

ANNO DNI MDXIX
HVNC CALICEM FIERI PROCVRAVIT RELIGIOSA & NOBILIS VIRGO MARINA CHRISTIERNI PRIORISSA MONASTERII RING IN VSVM ALTARIS.

[1]) K. Hansen: Skanderb. S. 35.

(ɔ: I Herrens Aar 1519 lod den gudfrygtige og ædle Jomfru Maren Christensdatter, Priorinde i Ring Kloster, gøre denne Kalk til Brug for Alteret).

Neden om Randen staar:

BEATE VIRGINIS PREFATI MONASTERII.

(ɔ: Den salige Jomfrus, Klostrets [Beskytterinde]).

Under Foden af Kalken er indridset to Bomærker og mellem disse et M[1]).

Døbefonten er af Granit med Dobbeltløver. Prædikestolen er ny; den gamle blev slaaet i Stykker af Tyskerne i 1849. I Skibets Vestende findes et Pulpitur med Orgel. I Koret hænger et Epitafium, opsat 1760 af Provst Chr. Jensen Høgh over Hustru og Børn. Paa Stentavlen læses:

. . . . hed er Guds . . . . / . . . . rette Prydelse / . . . . hen denne Steen og Zirat er . . . / indsat for at viise at tvert over hviiler / Een Kiær Moder en kiær Hustru og 5 kiære / Börn 3 Sönner 2 Döttre Som efter Guds forsyn / blef löst fra verdens möye men efter lod mig / uværdige der til dato da denne Steen blef indsat har / tient i Herrens meenighed, Som Capellan i 10 Aar og som / Sogne Præst og Proust nesten 24 Aar Gud veed hvad / ieg har at leve og om mit leer bliver sat blant deris / ieg har elsket. Imidlertid haaber ieg at samlis een / gang med dem og alle udvalde i Christi Herlighed.

[1]) Menige Sognemænd i Stilling berettede 1593, at deres Kalk og Disk for nogen Tid siden var bleven stjaalet i Kirken, hvorfor Manderup Parsberg havde laant dem en Kalk og Disk af Skanderborg Slots Inventarium, hvilke de nu for Sognets Ringheds Skyld faar Lov at beholde (K. B.). Det har formodentlig været ovennævnte Kalk fra Ring Kloster, der ved Reformationens Indførelse er kommen til Slottet.

Det altid været har mit eenist öye mærke
Saa lenge ieg har tient Guds meenighed og Kiærke
Hvad de afsiælede ved Sygdom Such og Sorg
har liid imens de var hos mig i Schanderborg
det ser hver læser paa de trende ælstis Kiiste
Saa vel som naun og Aar, det Steenen ei udviiste
u mag dig om du vil og lef du kun som De
Saa faar du dem med mig i Herlighed at see
Amen
d: 10. Oct: 1760

Hustruen, Kirsten Christoffersdatter Bøgh, blev begravet $^{20}/_{11}$ 1758. Provst Høgh havde valgt sin Familiebegravelse i Stilling Kirke, medens han var Kapellan her, og han hviler derfor sandsynligvis selv her.

Paa den første af Stolene paa Mandssiden har staaet denne Indskrift: LOED GIØRE THISSE SKAMMEL HER IENS FRANDSEN. Formodentlig har der oprindeligt staaet et Aarstal foran, som senere er bortHugget. Jens Frandsens Dødsaar var tidligst 1598 (se ovenfor). Paa en af de øverste Kvindestole har staaet: *Anno 1583 Anna Jensdatter.* — Hun har muligvis været Datter af Hr. Jens Frandsen[1]).

Kapellaner i Stilling.

1593. Andreas Pedersen. Han er vel kommen her 1587 efter den sidste Sognepræst Jens Frandsen.
1621—29. Oluf Knudsen.
1629—32. Peder Bay.
1632—. Knud Wegner.
163 —. Christen Jørgensen. Han var formodentlig den Christiernus Georgii, der 1620 omtales som »Symmysta« (ɔ: Medtjener hos Sognepræsten i Skanderborg[2]).

---

[1]) Karl Hansen: Skanderb. S. 21.
[2]) Kirkehist. Saml. 3. R. II, 755.

1643—46. Søren Clemensen Horsens.

1646—(47). Niels Pedersen Holst (Rhetianus), g. m. Karen Thomasdatter Fischer. De havde en Datter Elisabeth.

1685—87. Nicol Jørgensen Seidelin, g. m. Cathrine Hansdatter Luxdorph, f. 1663. (11 Børn, se Seidelin: Stamtavle over Familien S., S. 44 o. flg.).

1687—91. Niels Pedersen Rønning (vistnok S. af Hr. Peder Nielsen R. i Fruering).

1691—1711. Anders Knudsen Toustrup, g. m. Else Jørgensdatter Seidelin, f. $^{16}/_{6}$ 1670, † $^{21}/_{11}$ 1737. (9 Børn, se den Seidelinske Stamtavle S. 93 o. flg.).

1711—23. Michael Christian Wischefeldt, g. m. Johanne Johansdatter, D. af Mølleren i Ry Mølle, Herredsskriver Johan Hagensen Møller. Hun levede i Ry Mølle 1731.

1723—27. Jørgen Hansen Seidelin, g. m. Clara Eleonore Gyberg, D. af Regimentsskriver Chr. Knudsen G. i Skanderborg Ladegaard. (15 Børn, se den Seidelinske Stamt. S. 103 o. flg.).

1727—37. Christen Jensen Høgh, g. m. Kirsten Christophersdatter Bøgh, begravet $^{20}/_{11}$ 1758. (Epitafium i Stilling Kirke).

1738—56. Peder Christophersen Rützou. 1752 siges det, at hans Levebrød var saare ringe, hvorfor han ønskede Forflyttelse. Han faar ved den Lejlighed det Skudsmaal, at »paa Hans duelighed og Færdighed til Prædike-Embedet er intet at sige, ligesom Hand ogsaa for sin Vandring og Opførsel efter den sunde Lærdom faar af alle et godt Vidnisbyrd[1]). G. [1]) m. Anna Amalie Bertelsdatter, Enke efter en Ebbesen, [2])m. Karen Andreasdatter Bæhr.

1757—60. Niels West Buch. Da han døde som Provst i Lyderslev paa Sjælland 1795, fik han dette Skudsmaal: »I Ungdommen var han heftig som Johannes, der vilde have Lynild ned; i senere Alder kierlig, som den samme Johannes naar man ledte Apostlen ind i christelig Sammenkomst for at gientage sine Yndlings-Ord: Børnlille, elsker hverandre!«[2]). Han var g. m. Dorothea Maria Find.

1760—90. Christian Schandorff. I 1763 ansøgte han om at maatte nyde en skatte- og tiendefri Gaard i Blegind (se

[1]) Kirkehist. Saml. 3. R. V, 709.

[2]) Adresse-Contoirets Efterretn. Nr. 123.

under dette Sogn). Det gjordes imidlertid gældende, at denne ikke var nogen Annex- eller Mensalgaard til Skanderborg Kald, men en Præstegaard, der i 1562 blev givet Sognepræsten i Skanderborg til Vederlag for hans paa den Tid udenfor Byen beboede Præstegaard. Det foresloges da, at Schandorff i Stedet skulde nyde 25 Rd. i Husleje, som Gaardens hele Afgift beløb sig til[1]). G. m. Abel Cathrine Ebbesen, en Stedatter af P. C. Rützou.

1791—94. Michael Frederik Jahnsen, g. m. Else Cathrine Aabye.

1794—98. Christian Nielsen Krarup, g. m. Kirstine Thomsen.

1798—1809. Friderich Carl Gram Bendtsen. Foruden at være Forf. til to latinske teologiske Disputatser har han skrevet »Tolv Prædikener over vigtige og nyttige Sandheder«. Kbh. 1800. G. m. Marie Elisabeth Bay.

Sognedegne i Stilling.

(Se iøvrigt Listen over Degne i Skanderborg i L. Thane: Skanderborgs Historie, S. 82).

1651—.. Hans Nielsen, tillige Sognedegn til Skanderup Sogn, kaldet $^{4}/_{4}$ 51. Han har rimeligvis boet i Skanderup.

1767—92. Rasmus Schade, tillige Degn til Skanderborg og Skanderup, kaldet $^{17}/_{5}$ 67. (Se under Lærere ved Skanderup Skole).

1794—1805. Rasmus Andersen Lind, »Degn og Skoleholder«, f. ca. 1751, g. m. Maren Sørensdatter, f. ca. 1758.

1805—49. Christian Nielsen, f. i Ørritslev S. 1775, g. $^{28}/_{9}$ 1806 m. Ingeborg Rasmusdatter, f. i Hørning S. 1782. (Datter: Birgithe).

Lærere ved Stilling Skole.

1733. Niels Jensen Høgh (Br. til Chr. Jensen H., Kapellan i Stilling, senere Provst i Skanderborg), var 1758 Degn i Skanderborg og døde $^{18}/_{12}$ 59. G. sst. $^{18}/_{11}$ 33 m. Ane Elisabeth Olufsd. Bruun.

1787. Jens Kragh, f. ca. 1729, g. m. Maren Sørensdatter, f. ca. 1740.

---

[1]) Ny kgl. Saml. 413, Fol., Kgl. Bibl.

1794—1805. Rasmus Andersen Lind. (Se under Sognedegne).

1805—49. Christian Nielsen (Se sst.).

1849—78. Christen Kousgaard, f. i Mejrup S. $^{2}/_{2}$ 1822. (S. af Gaardm. Frands Stefansen i Kousgaard og Ane Christensd. G. m. Dorthea Christensen, f. i Ø. Brønderslev S. ca. 1823. (Børn: Andreas Christian, Anton Marinus, Arnold Severin, Mads Møller og Else Christine).

1878—80. Rasmussen.

1880—89. Mikkelsen.

1889—93. Kristen Peder Pedersen, f. 1864.

1893—96. Lehrmann.

1898—1903. Hans Enevold Lund Sørensen, f. $^{12}/_{6}$ 1871. (S. af Lærer T. C. S. i Børglum), dim. fra Jelling, $^{29}/_{11}$ 93 Andenlærer ved Børglum østre Skole, 98 Lærer og Kirkesanger i Stilling, 1903 Lærer og Kirkesanger i Flyng ved Hedehusene.

1903—12. Hans Jakob Jakobsen, f. i Ornebjerg v. Vordingborg $^{11}/_{12}$ 1876. (S. af Smed Rasmus J.), dim. fra Vordingborg 96, blev siden Lærer i Them ved Silkeborg.

1912—. Peter Emil Sørensen, g. m. Nielsine Marie Petersen.

Stuehuset set fra Haven.

Omkring Astrup Præstegaard.

Af Johannes Tholle.

Hvis man med Betegnelsen Præstegaard mener ikke blot Bygningerne, men ogsaa og i lige saa høj Grad den Gaarden omgivende Have, da gælder Titlen paa nærværende Afhandling — ellers ikke. Professor Vilhelm Andersen indbefatter i sin Afhandling »Dansk Præstegaard« baade Hus, Have, Dagliglivet, dets Stemning og Poesi i dette Ord, — og naar der her skal fortælles om Astrup Præstegaard, da maa der i denne Betegnelse ikke blot tænkes paa Gaarden, den store Præstebolig og Landbrugsbygning; men i ganske særlig Grad maa der tænkes paa Haven.

Der skal ikke her i Beretningen gaas tilbage til et begyndende Pastorat »Astrup, Tulstrup og Hvilsted« i

Aarhus Stift. Der skal her kun refereres noget af, hvad der skete, efter at Pastor Møller i det Herrens Aar 1767 blev afløst af den unge Præstemand, Christian Begtrup; thi dennes Tiltrædelse af Embedet betyder et Vendepunkt i Astrup Præstegaards Historie.

To Mil syd for Aarhus ligger Byen Astrup i Ning Herred, omtrent midt mellem de to Byer Solbjerg og Malling, omtrent lige langt fra Aarhus—Odder og Aarhus—Horsens Landevej. Højt paa en Bakkekam ses Kirken og Præstegaarden, omgivet af en frodig Trævækst, hvis Profil ses viden om. Saadan laa vel Astrup Præstegaard i Midten af det attende Aarhundrede. Men der var ingen Trævækst omkring den, og viden om var ingen Haver, kun Marker, Tofter og Vaaninger.

Pastor Begtrup kom dertil som en initiativrig Mand, der havde Livet liggende for sig; han havde Formue, og et stort Embede gav ham rundelige Indtægter. Hvorfra han stammer, og hvem hans Forældre maatte være, fortæller den i vor Præstehistorie saa kyndige Wiberg ikke noget om, men antyder blot: »maaske af Vistofte«, — og stemmer dette med Virkeligheden, at Christian Begtrup skulde være en Søn af Stiftsbotanikus Begtrup i Vistoft paa Mols, da forklarer dette i højeste Grad, hvordan det kan være, at Astrup Præstegaard blev »opbügt fra nüe«, og i Særdeleshed, hvorfor den blev omgivet af en stor Have, anlagt efter Datidens bedste Kunst. Han har da i sit Barndomshjem set, hvorledes en stor Præstegaard indrettes, hvorledes en Have kan gøre Underværker ved Hus og Egn, og han har haft det bedste Eksempel i sin Fader som Foregangsmand i Sognet, i Landbruget og i Havedyrkningens unge Kunst.

Er Herkomsten ubestemt, er de øvrige Data det ikke. Begtrup fødtes i 1744 og blev 1767 cand. theol.,

hvorefter han altsaa samme Aar, knapt et halvt Aar efter sin Embedseksamen kommer til Astrup Præstekald. Hvad *der* da har været, hvorledes Præsteboligen da saa ud, er der vist ingen tilgængelige Oplysninger, der beretter om. Men at Begtrup ret hurtigt er bleven klar over, at noget nyt tiltrængtes, og at det skulde være baade stort og flot, det vidner den følgende Tids

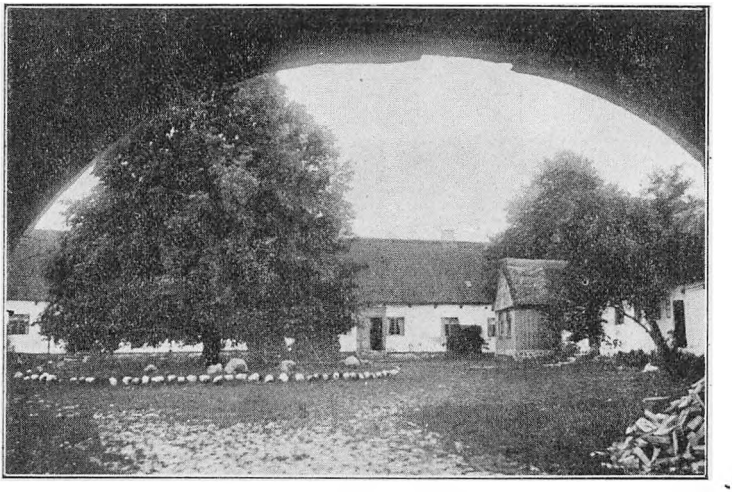

Stuehuset set fra Gaarden.
Foto. 1915.

Beretninger tilfulde om. Om han til Hjælp for sine Planer har ventet paa Arv efter Faderen, er ikke bekendt; men at han dog venter til Faderens Død med sine Planers Udførelse, kunde tyde derpaa. I Aaret 1777 opbygges den nye Præstegaard, hvorom Sognets første Synsforretning beretter i Synet af 1804:

Præstegaarden i Astrup, der undtagen Sidehuuset mod Vesten er opbügt fra nüe af nu værende Sognepræst Consistorialraad Begtrup, hvilken Gaard vi befandt saaledes:

a) Stuehuset, der indeholde gipsede og betrukne Værelser

samt Vinduer og Dørre derefter; og er teglhængt overalt; i fuldkommen forsvarlig stand i alle Dele; og er den skiønneste Præstebolig i Herredet.

b) Udhuusene: Laden eller Huuslængden til Nord, en skiön og rumlig Bygning, har lidt noget paa Gavlene især mod Østen; i Øvrigt uden bröstfæld i nogen Deel; er bygget af nüe for 27 Aar siden og derefter godt vedligeholdt.

— Stalden eller Huuslængden mod Østen; Ligeledes bügt af nu værende Præst i hans Embedstid; og godt vedligeholdt.

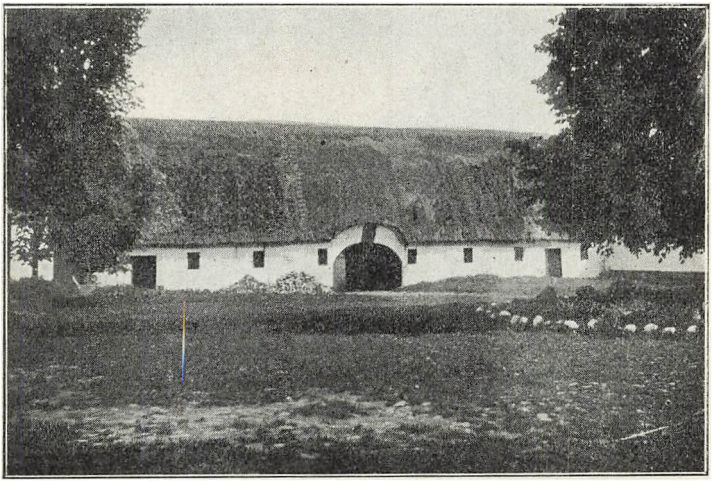

Den nu nedrevne Lade set fra Gaarden.
Foto. 1915.

— Huuslængden mod Vesten er alleene en gammel Bügning; vel vedligeholdt med Tag men bröstfældig heelt igiennem paa Tömmerværket og Væggene; og derfor af Consistorialrooden bestemt, om mueligt til næste Aar at ombygges; skiönt det med Tilsün endnu kunde staae og benüttes i nogle Aar; Et lidet Röghuus ved den Östre Ende af Stuehuuset og som bruges til Melkekammer; Tørvehuus, Traehuus etc: opbügt for en Snees Aar siden, og godt vedligeholdt i alle Deele — Haugen, der her i Egnen er den eneste i sit Slags og indeholder Terrain af flere Tönder Land, anlagt af nu værende Sognepræst for en 30 Aar siden, og med megen Fliid og Bekost-

ning bragt til Fuldkommenhed, med Træer, Blomster; Urter, Vexter, Alleer og Buegange; der maae glæde og forlüste Enhver, der beseer den — Foruden denne prægtige og höist gavnlige Hauge er endnu at mærke, at samme er indhægnet overalt med Levende giærder og foruden for fleere Plantager af alle Slags Træer, der formeerer som en Skov ved gaarden. Hvilken Forklaring vi herved afgiver under vore Hænder og med Tilbud af Eed.«

De gode Synsmænd er øjensynlig bleven meget impo-

Den vestre Længe. I Baggrunden Kirken, hvis Taarn er bygget af Begtrup.

nerede over, hvad de i Astrup har set. Det fremgaar da ogsaa med al Tydelighed, at dette er noget ualmindeligt, særligt for Havens Vedkommende. Haven er efter Synsmændenes Vidnesbyrd anlagt tre Aar før Huset er bygget, altsaa c. Aar 1773, og det er vel sandsynligst, at dette er ganske rigtigt, idet før denne Tid Jordfællesskabet var en Hindring for Indtagelse af større Arealer til Haver. Ved Udskiftningen derimod muliggjordes dette, og det ansaas blandt Præster som

værende en saare nyttig Handling at anlægge store Haver, ikke blot for Lyst, mere maaske for ved deres Eksempel at anspore Bønderne til at gøre ligesaa, alt efter deres Kaar og de stedlige Forhold. Som andre Steder i Landet var der ingen Bønderhaver værd at nævne i denne Egn; Astrup Præstegaardshave er »den eneste i sit Slags«, og, hvad Synsmændene vurderer ikke mindre højt, er dette, at den ogsaa i Modsætning til andre Jorder »er indhægnet overalt med Levende gjærder«.

Vi er desværre ikke saa heldige at kende nogen Plan til Astrup Præstegaardshave fra dens Velmagtsdage, Begtrups Tid; men en hel Del Plantevegetation bærer Vidnesbyrd om dens oprindelige Form. Naar dertil kommer, at man kender Begtrups formentlige Faders Have efter dennes egen Plan, og sammenholder man disse Fakta med Datidens Smag og Tankegang paa dette Omraade, er det ikke vanskeligt at danne sig et Billede af Begtrups Have.

Unge og Gamle Begtrups Haveareal ligner i Omrids hinanden meget; men i Størrelse overgaar fornævntes Areal langt hin. Derfor har Unge Begtrup i Astrup ogsaa kunnet forme en Have, der saavel i Størrelse som i Indholdets Rigdom langt overgaar Faderens. Begge har de det tilfælles, at Haven er formet med Huset for Øje — (for Astrups Vedkommende maa altsaa paa dette Tidspunkt allerede Planen til Husets Opbygning være fattet), og deri ligner de hinanden ogsaa, at de efter Datidens Smag er anlagt efter de rette Linjers Princip, idet de er inddelt i rektangulære Felter, der hver for sig nærmere er bleven udformet, afgrænset og støttet af Hække eller Træ rækker. Herom vidner i Astrup adskilligt Plantemateriale, og paa Grundlag af dette og paa Grundlag af en Opmaaling

af Terrainet har Arkitekt Chr. Kampmann i 1915 tegnet den hosstaaende Rekonstruktionsplan. Desværre kendte Kampmann ikke Gamle Begtrups Have, ligesom han manglede visse senere tilkomne Oplysninger, saa Rekonstruktionsforsøget er ikke bleven saa værdifuldt, som det kunde være bleven (hvilket K. ogsaa erkender i »Architekten« af 31.—3.—24, hvor nærværende Plan er laant fra). Den er dog et udmærket Grundlag for Dannelsen af et Billede af de Antydninger af Begtrups Have, der endnu eksisterer (eller for faa Aar siden eksisterede), og suppleret med nogle andre Oplysninger, giver den i store Træk Begtrups Have.

Denne bestaar da af Rektanglerne, det første afgrænset af Alleen, der udgaar fra Husets Hoveddør; det andet afgrænset af en endnu ikke eksisterende Nøddegang; det tredje af en anden Nøddegang, og det fjerde af Frugttræer, hvoraf der for c. 30 Aar siden endnu fandtes Spor. Tænker man sig disse Felter udstyret efter Datidens Smag med Parterretegninger i Felterne, maaske som en Rococohave, maaske en Empirens, da forstaar man, at Begtrups Have her blev berømt.

Men ogsaa Huset, den store Præstegaard, der kom faa Aar efter Havens Anlæggelse, blev bekendt. Ogsaa for dettes Vedkommende er en Sammenligning med Begtrups Præstegaard i Vistoft naturlig, og det gælder for disse to, at den første ligner Gamle Begtrups i umaadelig Grad, hvorvel den ligesom Haven er større, og det er sikkert med Rette, naar Synsmændene om den siger, at den er den »skiønneste i Herredet«. Den er tildels velbevaret endnu, og Billederne her giver formodentlig et Indtryk af den Skønhed, den ogsaa byder vore Dages Beskuere.

Om nogen Mand skulde hædres for sit Arbejde i

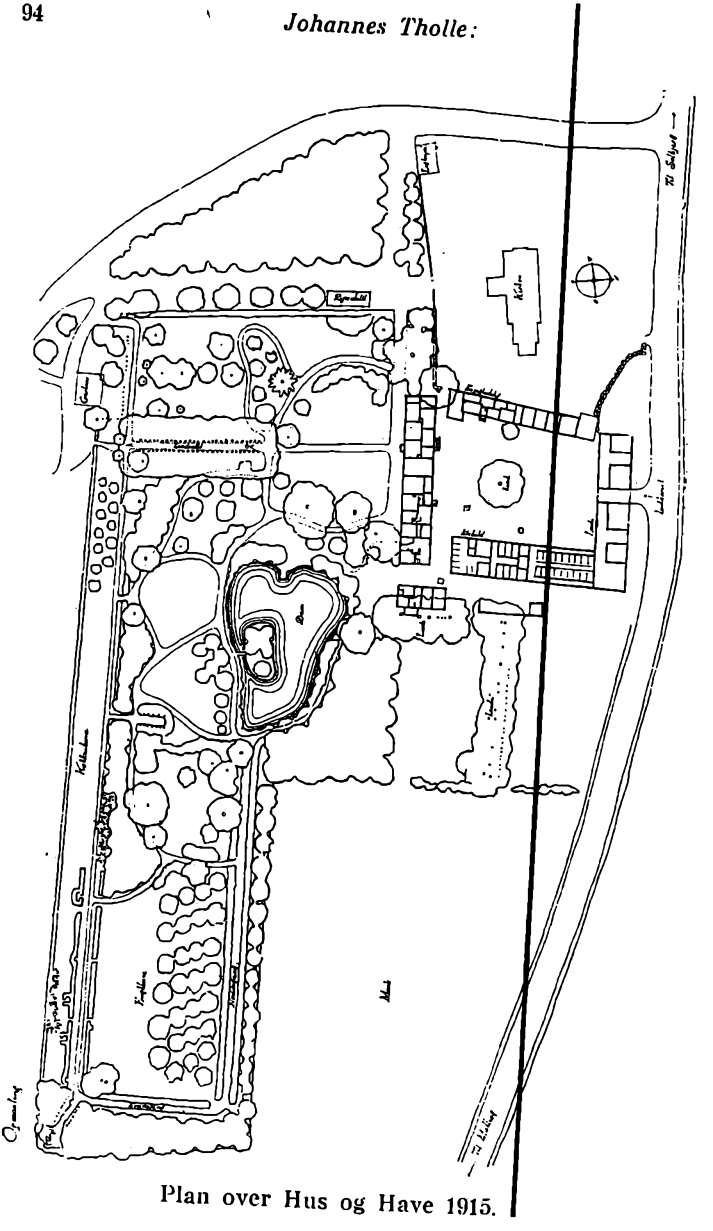

Plan over Hus og Have 1915.

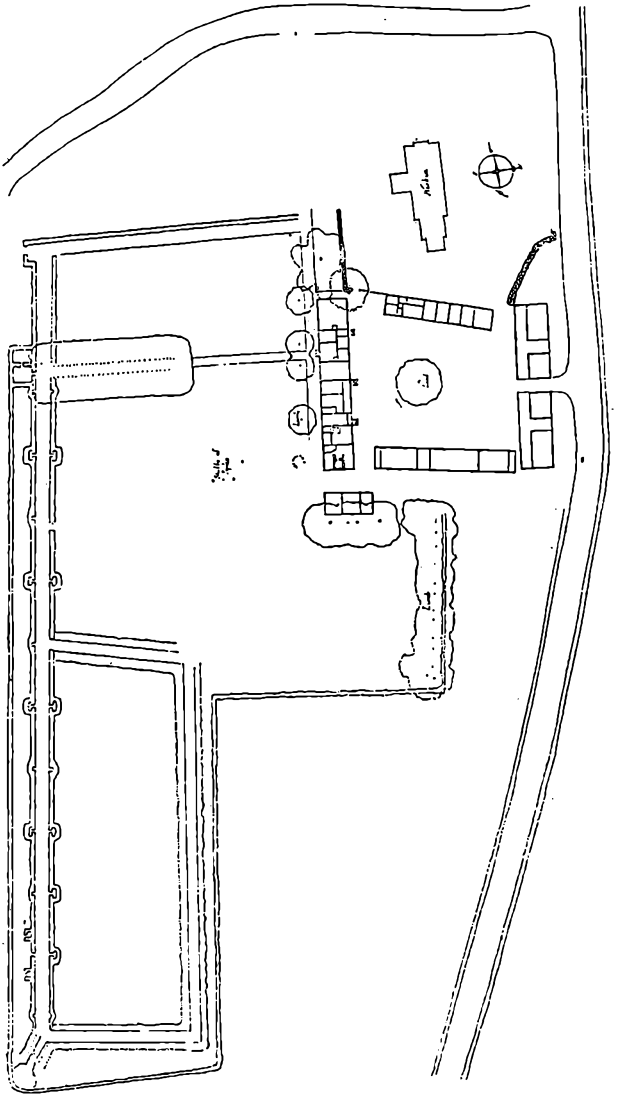

C. Kampmann: Forsøg til Rekonstruktion.

Samfundets Tjeneste, da maatte det være en Foregangsmand som Chr. Begtrup, og det synes derfor saare naturligt, naar der tillægges Begtrup Titlen Consistorialraad, — saaledes som Synsmændene allerede har kaldt ham. Udnævnelsen kom den 19. Februar 1796, og det har uden Tvivl glædet den driftige Mand at faa denne Paaskønnelse ude fra. Vor Herre synes derimod ikke at unde ham synderlig Glæde der ud over, at han glædede ham ved at lade Haven vokse, og Indtægterne maaske ogsaa. I Ægteskabet gik det neppe efter Præstens Tykke. To Gange blev han Enkemand, og kun i det ene Ægteskab fødtes der et Barn, den Søn, der af ham selv som Kirkeejer skulde kaldes til hans Eftermand. Ogsaa ham tog imidlertid Døden i en spæd Alder, og uden sønlige Efterkommere og uden derfor, som Skik og Brug var, at kunne kalde en saadan til sin Eftermand, maatte han ved sit Livs Ende gaa i Graven.

Der kom mange til Astrup og besøgte Begtrup, Ikke alene blev hans Bolig, Have og Bedrift berømt. Hans Titel bragte ham i Forbindelse med videre Kredse, og hans Broder, der var den kendte Landøkonom, har sikkert ogsaa sammen med Ligesindede ofte aflagt Besøg i Astrup. Da Pastor Wedel i Everdrup omkring Aarhundredskiftet 1800 gjorde sin store »Indenlandske Rejse igennem de betydeligste og skjønneste Egne af de danske Provindser«, gjorde han ogsaa — som naturligt var — Ophold i Astrup, og han fortæller i sin Rejsebog derom; og idet han naturligvis møder med et andet Syn paa Sagerne, end det, Synsmændene anlægger, skal hans Beretning gives her, skønt den er samtidig med hines:

»Astrup Præstegaard er . . . særdeles smuk baade ud- og indvendig. Haven udmærker sig ved sin Størrelse, ved de

mange Alleer og Buegange, ved de mange større og mindre Lysthuse og ved gode Træ- og Jordfrugter; Marken laa tæt derved og Afgrøden stod ypperlig; ved den anden Side af Gaarden er nok en Have i engelsk Smag med mange Plantninger og Irrgange bestaaende af Eeg, Bøg, Ask, fremmede Piil, Alm, Ahorn, Tornsorter o. s. v.; Anlægget er kun 8 Aar gammel og har kostet megen Umage og Penge; deri er adskillige Hvilebænker og smaa nydelige Lysthuse, og ved et Hjørne er en Altan, hvorfra haves en vid Udsigt til Havet, Aarhuus og andre Omegne«, og fortsættende beretter Wedel om Boligen: »Iblandt andre Ting i Værelserne lagde jeg Mærke til en kunstig Trappe til Loftet, som kunde ophidses og skjules, uden at den Ukyndige kunde finde Opgangen dertil. Jeg fandt mange smukke Mahogni/Møbler, der iblandt et Uhrfutteral, alt forfærdiget af en Bondekarl fra Sognet, som aldrig havde været i Lære hos nogen Mester. Jeg fandt en sjelden Samling af dejlige Merskums og udskaarne Trae-Pibehoveder, der alle var forsynede med Rør og hængte i en vis Orden i et Skab. Her vare meget kjønne malede Reoler og smaa Kamre til Endeel Bøger, Konstsager og Natural-Samlinger.«

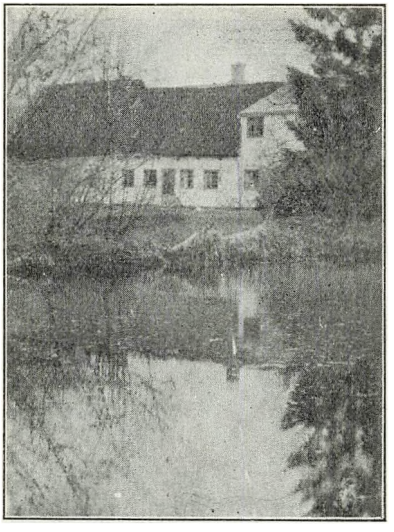

Ved Dammen.
Foto. 1924.

Fire Aar efter Wedels Besøg og fire Aar efter at Synsmændene har aflagt deres første Syn, der er vor første Beretning om den store Præstegaard, dør Consistorialraaden, kun 64 Aar gammel. Formodentlig har Sygdom plaget Begtrup allerede i nogen Tid forud, idet han tager sin Afsked en Maaneds Tid, før han

dør. Men endnu levede hans Værk videre, og endnu flere Vidnesbyrd har vi om, at det agtedes og æredes af Tiden.

Professor Molbech, der berejste de fleste Egne af vort Land, kom ogsaa paa Visit i Astrup, og i sine Rejseerindringer har han gengivet sine Indtryk derfra. De stemmer ikke ganske overens med Wedels foran citerede Beretning, hvad Haven angaar, idet Wedel har set to Haver, en i engelsk, en i fransk Stil, mens Molbech mener netop at vide, at Begtrup ikke tog Hensyn til Tidens nye Smagsretning imod det »engelske« og landskabelige. Molbech har imidlertid sikkert kun været paa en Visit der, og det tør ikke regnes med, at hans Optegnelser skal være saa korrekte som Wedels, idet disse sidste netop indsamledes med det for Øje at give et Billede af det paagældende Sted. Og havde Molbech set blot en Antydning af noget »engelsk« ved denne Have, saa skulde han sandelig nok være kommet med sine kritiske Bemærkninger derom. Nu roser han i Stedet for Begtrup. — Hans Beretning lyder som følger:

Lindealléen.

»D. 23. Jun... gik jeg til Vognen, der atter førte os ud i den frie Natur, og paa en meget smuk Eftermiddag gjennem en behagelig Egn, til Astrup Præstegaard, et Par Mil Sønden for

Aarhus ... Herfra (: fra Solbjerg) havde vi en Fjerdingvej til Astrup, hvor vi kom ved Solens sidste Aftensmiil.

Her fandt vi ikke Præsten hjemme, men hans Fader, en rask og blid Olding paa 80 Aar, et Par artige Jomfruer, en meget gæstfri Modtagelse, og en stor Have, anlagt af den for fire Aar siden afdøde Consistorialraad Begtrup i en ret egen og original Smag; ligesom han ogsaa byggede hele Præstegaarden op af ny med et Slags Luxus, da han lod indrette en Storstue, som ret godt kan gjælde for en smuk Dandsesal eller et Concert Værelse, hvortil den ypperlig er skikket. I Haven seer man, lige for Havestuedøren, men i nogen Frastand, en collossalsk, usædvanlig høi, og virkelig smuk Lindehæk, der lige fra Roden til Toppen er fuldkommen tæt og lukket. Denne Allee fører til en anden bred og meget lang Gang indfattet med brede og tæt klippede Tjørnehække, som i regelmæssig Afstand ere udskaarne for Udsigtens Skyld. I disse Hække er der lige regelmæssigt, imellem ethvert saadant Udsnit, hugget smaa Nicher eller Løvhytter, hvor en Stol eller en lille Bænk kan staa, og hvor man kan sidde i Ly og Skygge heel inde i Hækken. Paa et Sted er der en saadan Aabning i Hækken, som man antager for en Løvhytte, ligesom de øvrige, da en lille fritstaaende Hække er plantet bag Aabningen; men gaar man ind, og bøjer om Siderne, finder man en lille nydelig Blomsterhave, med et Lysthuus i Baggrunden, omringet og ganske skjult af høje og uigennemtrængelige Tjørnehække, saa-

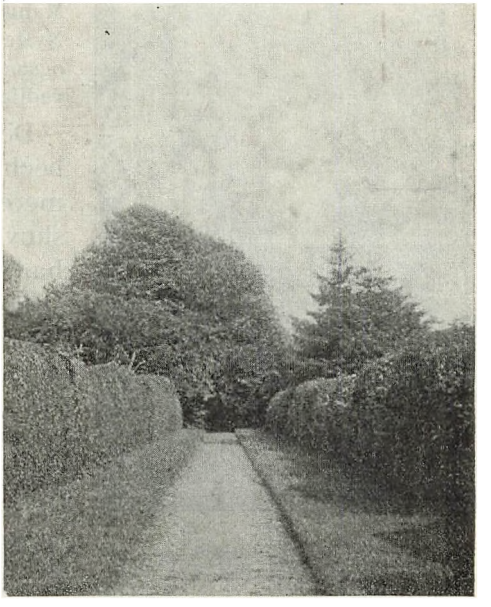

De klippede Tjørnehække.

ledes at en Fremmed mange Gange kan vandre Haven igennem uden at opdage dette lønlige Sted. — Desuden er her prægtige, tætte Gange med store Nøddehække, og i Havens ene Hjørne en lille Kratskov. Saaledes har den forrige Besidder, der ogsaa selv ejede sin Kirke, uden at bryde sig det mindste om den engelske Smag, anlagt en Præstehave, som vil overraske enhver ved sin Størrelse og Originalitet, og som neppe i Jylland har sin Lige. Man bør ønske«, slutter Molbech, »at dette simple Monument, som den brave Mand her har sat sig til Nytte for hans Eftermænd, ogsaa af disse maa blive vedligeholdt . . .«

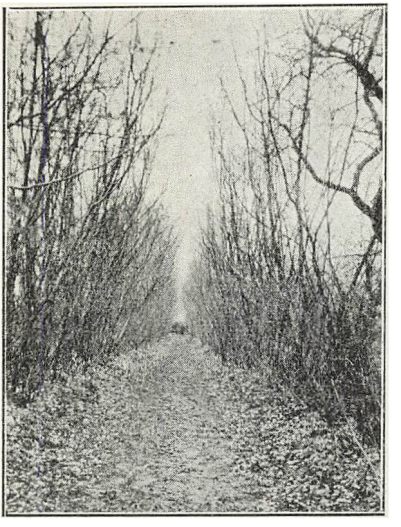

Nøddegangen.
Foraar 1924.

Det er heldigt, at Molbech ikke kiggede nærmere paa den lille »Kratskov«; thi saa havde han nok opdaget det »engelske« Anlæg, og da var hans Dom og Eftermælet, han giver Begtrup, ikke faldet saa smukt ud. Nu er det imidlertid saa heldigt, at det Haab, han udtrykker, i nogen Grad er gaaet i Opfyldelse, og vi følger i mange Aar Præstegaarden videre i dens smukke Skikkelse.

Det fremgaar af Synsforretningerne, at Præstegaarden er bleven opført af godt Materiale, og at Vedligeholdelsen har været den bedst mulige, saa længe Consistorialraaden levede. De er fulde af Lovprisninger over »denne skønne Bolig og Have«. Typisk i saa Henseende er Synsforretningen fra 1809, hvor det hedder, at »Astrup Præstegaard, der er den skiønneste

i Herredet, vel vedligeholdt i Tag og Fag og i forsvarlig Stand, enkelte og ubetydelige Mangler, der aarlig afhjelpes, naar Tiid og Lejlighed gives, ville vi ikke anføre som Mangelposter ved en Gaard, der i saa mange Henseender udmærker sig fra de sædvanlige gode Præstegaarde.«

Men med Tiden meldte Reparationerne sig dog. 1820 klages der over, at den tunge Kvist synker mod Haven, og i de følgende Aar, der for Landbruget er daarlige, gøres der intet væsentligt for at forandre disse Forhold, — kort: Huset forfalder. Det samme er maaske en Overgang Tilfældet med Haven; men det ses dog ikke saa slemt, og 1809 hedder det: »Haugen befandtes i sin sædvanlige gode og skiønne Stand og er den eneste i sit Slags i heele Herredet og ventelig i hele Stiftet«. Eller i Synsforretningen 1815: »Haven mageløs vel anlagt og vedligeholdt«. 1828 nævnes den for sidste Gang i Synsforretningerne fra disse Tider: »Haven er som sædvanlig i ypperlig Stand«, og det samme nævnes i Danske Provindsers økonomiske Beskrivelser 1827.

1856 kaldes Pastor Wagtmann til Astrup. Han faar Huset givet en grundig Reparation, tegner Huset op, og paa Grundlag af dette er omstaaende Tegning gjort af Arkitekt Kampmann. Hvornaar Haven er forandret, vides ikke. Tiden har gjort det af med mangt og meget i Træbestanden. Nye Tider og nye Tanker har ændret Synet paa det bestaaende, og de rektangulære Felter er for Størstedelen udslettet. Nu er det en Blanding af »fransk« og »engelsk« Have, der er tilbage i Astrup. »Engelske« Anlæg med snoede Gange og Plæner med krumme Konturer, en Dam er der udgravet, — men endnu er der tilbage de morsomme gamle Hække, som særligt Molbech omtaler. Ogsaa

Nøddegangene er der tildels, og den gamle Lindeallé. Alle disse Dele vidner sammen med den gamle Gaard, om den Storhedstid, Præstegaarden har haft, — en Tid, der vel ikke kommer igen, og hvis Spor staar for at blive udslettet. Præstegaardens Skæbne er vel for en Aarrække sikret; men det er maaske kun et Tidsspørgsmaal, hvorlænge den gamle Del faar Lov at bestaa, om ikke den bliver fredet. Upraktisk er den som Præstebolig for en Embedets Indehaver med vor Tids beskedne, ja knappe Løn, — delvis ødelagt er Helheden ved 2 Laders Nedrivning og en »moderne« Længes Opførelse. Men smuk er den; og typisk for Bolig- og Havekultur i Digtekunstens Guldalders Brydningsperiode er den gamle Gaard, Præstegaarden, dette Indbegreb af Hus, Have, Poesi, Stemning og Liv.

Maatte den blive bevaret saa længe som muligt.

Nim Herreds Præster

1536—1660.

Af Sigurd Elkjær.

Det er kun smaat, hvad vi kender til Sognepræster i Danmark før Reformationen. Har der været Optegnelser under en eller anden Form fra de katolske Tider, er der vel næppe Tvivl om, at nidkære lutherske Præster har ladet saadanne papistiske Mindelser gaa op i Røg. Et Navn i Flæng kan vel findes. Saaledes for Nim Herreds Vedkommende i »Ældste danske Arkivregistraturer«, hvor der omtales et »Machtebreff« fra 1398, givet Hr. Mads, Præst i Hvirring, af Jens Juel, Kannik i Roskilde, at førstnævnte maa tilskøde Stig Perssen noget Gods i Serridslev. Endvidere i Fru Eline Gøyes Jordebog, hvor Hr. Jens Mortensen nævnes som Præst i Brestenbro 1461 og Hr. Mads Ovesen ca. 1500.

Paa selve Reformationstiden er Forholdene ogsaa ret uklare. Det ligger i Sagens Natur. Det har inden for Kirken været en Periode, hvor Sindene var fyldt af Tidens Stridsspørgsmaal og ikke kendte meget til den Arbejdsro, der giver en Præst Pennen i Haanden og faar ham til taalmodigt, Aar for Aar, at føre Bog over Embedets Personalia. Og Regeringen har haft nok at gøre med at fæstne Rammerne for Kirken, saa den ikke har tænkt paa at indføre en for den standende Strid saa ubetydelig, men for senere Tids Personal- og Kulturhistorikere saa betydningsfuld

Foranstaltning som Kirkebogen. Et Paabud derom kom som bekendt først i Kristian IVs senere Regeringsaar, i 1646. Det er derfor en vanskelig, men interessant Opgave at tumle med Præsterækker i Reformationsaarhundredet. Sogne blev opløst, Kirker nedbrudt, Præster afsat. Der er en urolig Bølgen over det hele. Wibergs Præstehistorie, et af Hovedværkerne i vor personalhistoriske Litteratur, er da ogsaa først nogenlunde paalidelig fra Tiden omkring 1650. Der findes næppe det Sogn omtalt, hvor der ikke i det første Hundrede Aar efter Reformationen vil være Rettelser og især omfattende Tilføjelser at foretage. Dette gælder ikke mindst Sognene i Nim Herred, hvad en Sammenligning mellem følgende Bidrag og Wibergs Præsterækker vil godtgøre.

I Nim Herredsbog for 1661 (Landsarkivet i Viborg) har den daværende Præst i Hvirring og Provst i Nim Herred, Claus Hvirring, indført en Optegnelse om den første Præst, han kendte i Embedet, Hr. Peder Lassen. »Han hafde 7 Sogner, hvilket er vitterligt af denne Opskrift: Den højærværdige og fromme Mand Hr. Peder Lassen, 7 Sogners aarvaagne Hyrde og værdig udvalgt Provst i Niim Herred. — Sognene ere: Huerring, Tamdrup, Hornborg, Buoring, Niim, Underup og Brøstingbroue«.

Optegnelsen siger os ikke noget om, hvornaar Peder Lassen levede; men han har sikkert været den første Præst og Provst i Herredet efter Reformationen. Der findes nemlig i »Danske Kancelliregistranter 1536—50« et Brey af 19. Juni 1542, hvorefter »Hr. Peder Lassen fik Livsbrev paa en Gaard i Trebjerg mod sædvanlig Landgilde og Rettighed; dog skal han være kvit for Ægt deraf«. Da Trebjerg ligger i Hvirring Sogn, kan den nævnte Hr. Peder Lassen næppe være

nogen anden end den i Herredsbogen anførte Præst til de syv Sogne. At han har haft saa mange Sogne, hele Nim Herred, har vel sin Grund i Reformationstidens Mangel paa lutherske Præster. Han har dog næppe kunnet overkomme at prædike i alle syv Kirker. Kirken eller Kapellet ved Brestenbro er som udpræget katolsk Valfartssted og Bedested sikkert straks lukket og maaske delvis nedbrudt, og det lille Sogn er lagt under Nim (se Hist. Aarbog for Aarhus St. 1919). Bedre er det ikke gaaet Kirken i Boring, der synes at have haft en lignende Betydning som Kapellet ved Brestenbro, idet den laa paa en anselig Bakke ved Skanderborg—Ribevejen, lige før man naaede det til Tider næsten ufremkommelige Guden Kær eller Ullum Kær. 1548 nævnes den som »den øde Kirke ved Navlhale« (Rask Mølle hed i ældre Tid Navlhale Mølle). Claus Hvirring siger i den før omtalte Herredsbog, at Hr. Peder Borup (1564—1603) forhvervede, at den ene Halvpart af Boring Sogn (nemlig Boring By) blev lagt til Hvirring og den anden Part (Kalhave) til Hornborg Sogn. Dette er dog sikkert sket allerede under Peder Borups Formand, Lavrids Pedersen, som Herredsbogen og Wiberg ikke kender, men som vi af Kongebreve ved var Sognepræst til Hvirring, Tamdrup, Hornborg og Underup Sogne, ikke til Boring.

Det ser ud, som om Peder Lassen allerede 1542, da han fik Livsbrev paa Gaarden i Trebjerg, er færdig med at være Præst, for samme Aar giver Kristian III Mester Peder Søfrensen, Sognepræst udi Tamdrup Kirke, Brev paa, at han maa »oppebære Kirketienden og den beholde for sit eget Nytte, dog at der som Kirken ganger Fald paa, at han da skal bygge paa fornævnte Kirke af samme Tiende«. End-

videre faar han Brev paa »tvende Kirkebol i Tamdrup, et som Søfren Gregersen udi bor, og det andet Peder Michelsen udi bor, at de skal svare ham og ingen anden, og give ham deres aarlige Landgilde«[1]).

Peder Søfrensen findes ikke omtalt andet Steds end i disse to Kongebreve af 1542, og det vilde være fristende at antage ham for at være identisk med Peder Lassen. At en Skriver kunde lade Navnet Søfrensen løbe i Pennen i Stedet for Lassen, vilde ikke være utænkeligt. Har Mester Peder Søfrensen imidlertid været Præst i Tamdrup, maa han ogsaa have haft de andre af Peder Lassens Sogne, maaske med Undtagelse af Nim, der i alt Fald under den følgende Præst i Hvirring, Hr. Lavrids Pedersen, er blevet et selvstændigt Kald ligesom før Reformationen og har faaet sin egen Præst i Hr. Staffen Nielsen, der ikke nævnes hos Wiberg, men som baade Herredsbogen 1661 og forskellige Kongebreve giver god Hjemmel for.

Lavrids Pedersen var Præst til Hvirring, Hornborg, Tamdrup og Underup Sogne. Det ligger efter Navnet nær at antage ham for en Søn af Peder Lassen. Han døde 1566, og Staffen Nielsen i Nim indgik da straks til Kongen med et Andragende om at faa Underup Sogn som Anneks. Han klagede over, at Nim Sogn kun bestod af en 13—14 Gaarde, og mente, at Lavrids Pedersens Eftermand godt vilde kunne hjælpe sig med tre Sogne. At Hr. Staffens Krav ikke var urimeligt, falder stærkt i Øjnene, naar man betænker, at Nim ligger midt mellem Underup og Hvirring. Den Hvirring Præst skulde altsaa køre lige forbi Nim Kirke for at naa til sit Anneks i Un-

[1]) Danske Magasin, 3. R. 4. Bd.

derup. Kongen bevilgede da ogsaa, at Nim og Underup nu skulde høre sammen. Dermed indtraadte den Fordeling af Nim Herreds Sogne, der varede til 1742, da Tamdrup blev skilt fra Hvirring—Hornborg og fik sin egen Sognepræst.

Lavrids Pedersens Død gav Anledning til et Kongebrev mere. Hans Enke henvendte sig nemlig til Kongen med Bøn om, at han vilde give hende sin »Forskrift« til Folmer Rosenkrantz og Laurids Bertelsen, Lensmanden og Superintendenten i Aarhus Stift, at de skulde »vide hendes og hendes Børns Gavn«. Hun fik den begærede Forskrift, idet Kongen paalagde de to Mænd at hjælpe hende »saa meget, som staar til gørendes«. Den for Datiden naturlige Maade at gøre dette paa var at lade hende følge med Kaldet. Det var en gængs Vittighed mellem Præster, at med »et Brød« fulgte der »et Stykke Kød«. Saadan blev ogsaa Udfaldet her. Lavrids Pedersens Efterfølger, Peder Jensen Borup, ægtede Enken. Og han maatte endvidere indgaa den Kontrakt med hendes Søn, Lavrids Hvirring, at han skulde give denne 2 Læster Korn aarlig, indtil den unge Mand fik sig et Præstekald.

Peder Jensen var fra Borup, Kattrup Sogn, Vor Herred, en lille Landsby, hvoraf siden Borupgaard blev oprettet. Han er født 1540 og var altsaa kun 26 Aar, da han fik det tredobbelte Kald. Enken maa have været noget ældre, da hun blandt flere Børn allerede havde en Søn, der var paa Vej til at blive Præst. Nogen helt billig Stedsøn blev denne Laurids Hvirring ikke for Peder Borup. Han søgte nemlig ikke noget Præstekald, men lod sig bruge i Hoftjeneste og fik den 1. Maj 1586 et Forleningsbrev paa det efter afdøde M. Niels Andersen i Horsens

ledige Vikarie i Aarhus Domkirke, hvorefter han skulde gøre Tjeneste i og uden for Kirken ligesom andre residerende Kanniker. Skønt han saaledes nu var godt aflagt, maatte Stedfaderen yde ham de to Læster Korn aarlig lige til 1592, altsaa i ca. 27 Aar. Da indgik Peder Borup endelig med en Ansøgning til Formynderregeringen om Fritagelse for at svare dette Korn, der ellers vilde blive en livsvarig Ydelse, idet Lavrids Hvirring aldrig søgte Præstekald. Regeringen bevilgede Ansøgningen og forbød alle herefter at tiltale den Hvirring Præst for dette Korn.

Peder Jensen Borup synes at have været en anset Præst. Allerede i en Alder af 28 Aar, 1568, blev han Provst i Nim Herred. Og Anders Sørensen Vedel, hvis Ord dog har nogen Vægt, kalder ham i sin Ligprædiken over Claus Glambech til Rask »den fromme og lærde Dannemand«. At han heller ikke har været nogen Smaamand med Hensyn til Indkomst, fremgaar af, at han foruden sin Præstegaard i Hvirring havde tre Anneksgaarde, i Boring, Hornborg og Tamdrup. Endvidere nævnes det 1589, at han havde Landgilde af en Kronens Gaard, og 1574 bortskødede han paa egne og Medarvingers Vegne et Hus paa »lille Smedegade« i Horsens med Grund, Humlehave og Dam. Af Børn havde han i alt Fald to, Jens Pedersen Hvirring og Christen Pedersen Hvirring. Den første fik sit Testimonium udstedt fra Universitetet $^{1}/_{4}$ 1601; men da han derefter søgte et Kald i Aarhus Stift og i den Anledning aflagde Prøve for Biskoppen Jens Gødesen, fik hans Prøveskrift Tilføjelsen »non admissus« (ikke bestaaet), saa hans Lærdom maa ikke have været stort bevendt. Hvad han siden blev til, vides ikke. Christen Pedersen derimod blev Faderens Efterfølger. Peder Borup døde 1603 efter at have været

Præst i 39 Aar og Provst i 35. Han blev jordet under Hvirring Kirkegulv lige neden for Koret. Den anselige Ligsten ligger nu ved den søndre Kirkedør. Af den næsten udslidte Indskrift er hans Fødsels- og Dødsaar kendelige.

Som Student hørte Christen Pedersen Hvirring til de urolige Elementer, der larmede paa Værtshusene og gjorde Københavns Gader usikre ved Nat. I Konsistoriets Kopibog 1538—1602 berettes en Sag, hvori han spillede en fremtrædende Rolle. Man faar et levende Billede af Tidens voldsomme Studenterliv derfra.

Den 1. Decbr. 1598, Kl. 9 om Aftenen, kom Mester Thomas Bartskjærs Søn Albret ud fra Mester Baltzer Bartskjærs Hus for at begive sig hjem. Mester Baltzer lod sin Svend, Jacob, væbnet med et Spyd, følge den unge Mand. Det var ikke raadeligt hverken at gaa ene eller uvæbnet gennem de mørke Gader. Da de kom ud for Dr. Jørgen Skomagers Dør, rendte de paa tre halvfulde Studenter, Christen Hvirring, Jørgen Gha og Niels Gregersen. De haabefulde Minervasønner skulde have været i deres Logi allerede Kl. 7; men den Slags smaalige Bestemmelser regnede de slet ikke med. Albret bød høflig en god Aften og vilde gaa forbi; men da en af Studenterne svarede: »En god Aften, Albret« — vendte han sig for at se, hvem der saadan hilsede ham ved Navn. Da traadte Christen hen imod ham og sagde: »Hvad skader dig? Est du syg?« — »Jeg er ikke syg«, sagde Albret, »hvad vil du mig?« — I Stedet for at svare traadte Christen Hvirring tilbage, tog en Sten op fra Gaden og kastede den efter Albret, dog uden at ramme. Albret lagde sin Kappe fra sig og greb efter det Spyd, Jacob havde i Haanden. Men inden han kunde forsvare sig, ramte Jørgen Gha ham med en Sten bag det højre Øre, saa

han faldt til Jorden og besvimede. Derefter gik de tre Studenter løs paa Svenden Jacob, Christen Hvirring gik lige imod ham, de to andre anfaldt ham bagfra. Christen havde en »Pludtz« eller en »Thesack« i Haanden og raabte til Jacob, at hvis han ikke straks slap Spydet, vilde han hugge ham Hænder og Fingre af. Jacob gav da Spydet fra sig, og med Fjendens Vaaben som Sejrstrofæ forlod Christen Hvirring, fulgt af sine to Stalbrødre, Valpladsen. Jacob bar nu den besvimede Albret ind i Mester Mikkel Bartskjærs Hus, der var lige ved; men den unge Mand var saa forslaaet, at han besvimede to Gange i Træk, mens de forbandt ham. Siden fulgte Mester Mikkels Svende ham hjem, og han kom under Faderens Behandling. Han blev forbundet baade Nat og Dag, naar Behov gjordes, og blev »indgivet dyrebare Ting, som storligen fornøden var i denne hans store Skade«. Ikke desto mindre blev der ved at flyde Materie og Blod af hans Næse og Øren, og der var Brud paa hans Hjerneskal, saa Faderen frygtede for, det aldrig kunde forvindes. Det var derfor ikke underligt, Mester Thomas indgav Klage over Studenterne til Konsistoriet og forlangte Dom over dem. Blandt Vidnerne var Lavrids Bundtmager, der fortalte, at Morgenen efter Overfaldet kom Jørgen Gha ind til ham og sagde: »Jeg vil løbe i Stranden!« Og da Lavrids spurgte: »Hvi saa?« svarede Jørgen: »Jeg har gjort en ond Gerning; i Aftes kom min Faders Værts Søn og mødte os, bød god Aften, og saa ved jeg ikke, hvor vi kom i Parlament«. Siden den Dag havde ingen set Jørgen Gha. Christen Hvirring og Niels Gregersen var derimod taget ved Vingebenet og sat i Fængsel. Under Forhøret fremkom Christen Hvirring med en Forklaring, der ikke helt stemmede med ovenstaaende

Fremstilling, som skyldes Mester Thomas Bartskjær. Christen fortalte, at han kom gaaende med sine to Fæller, da de mødte Albret Bartskjærs og Svenden Jacob. Albret bød god Aften og blev staaende. Da sagde Christen: »Hvor efter staar I?« Straks kastede Albret Kappen fra sig, drog sin Kniv og søgte Christen. Da sagde Jørgen Gha: »Slar du ham, saa slar du mig«, og slog til Albret med en Sten, saa han styrtede. Christen maatte dog tilstaa, han havde en gammel »Thesack« dragen, med hvilken han truede Jacob til at slippe Spydet. Christen tog ogsaa Spydet op, men bare for at kaste det hen ad Gaden, saa det ingen Skade skulde gøre, og gik derpaa med Jørgen Gha hen til Lavrids Bundtmagers, hvor de laa om Natten. Niels Gregersen havde en lignende Forklaring at give, og Jørgen Ghas Fader, Hillebrand Jacobsen fra Skjelskør, mødte paa den forsvundne Søns Vegne og søgte at undskylde ham, hvilket ikke faldt helt let, da Jørgen foruden Stenkastet havde andre Synder paa sit Regnebræt. Han havde bl. a. ogsaa for en Maaneds Tid siden rendt paa Gaden med en Økse og gjort Parlament.

Paa Grundlag af alt dette afsagde Konsistoriet sin vise Dom.

Jørgen Gha, som ikke selv var mødt i Retten, skønt han var lovlig og offentlig tilsagt, maatte anses for den rette Hovedmand i Sagen og skulde derfor betale Albret Badskærløn og bøde 12 Mark Penninge efter Loven. Skulde det vise sig, at Albret fik varig Men af det Slag, han havde faaet, skulde Jørgen Gha siden staa til Ansvar derfor.

Christen Hvirring fik den svære Straf, at han skulde forskaffe Mester Thomas det borttagne Spyd eller et andet lige saa godt. Niels Gregersen skulde være kvit

for videre Tiltale, da han ikke havde forvoldt nogen Skade. De skulde dog begge disciplinært straffes efter Universitetets Statuter, fordi de løb paa Gaden efter Kl. 7, og havde jo ogsaa faaet en Slags Forskudsstraf ved at sidde fængslet en Maaneds Tid, mens Sagen stod paa.

3 Aar efter, $^{2}/_{10}$ 1601, havde Christen Hvirring saa vidt udraset, at han med sit Testimonium i Lommen kunde forlade Universitetet. Han begav sig vel sagtens hjem, og Sognemændene i Hvirring, Hornborg og Tamdrup har ikke været mere bange for ham, end at de efter Faderens Død i 1603 kaldede ham til Embedet. Han aflagde Prøve for Biskop Jens Gødesen $^{14}/_{2}$ 1604, og i Modsætning til Broderen bestod han. Hans Virksomhed som Præst tier Kilderne om. Men har han været sin Ungdom tro, er han sikkert ikke gaaet af Vejen for et fyldt Glas eller et rask Slagsmaal. Det har saaledes næppe været et uvelkomment Besøg for Christen Hvirring, naar den kendte Bægersvinger, Rigsraaden Eske Brock, den 1. Nov. 1622 efter en Dagsrejse paa to Mil tog ind i Hvirring Præstegaard. Man faar en svag Mistanke om, at Natten ikke er blevet brugt til Søvn alene, siden Eske Brock den følgende Dag ikke magtede mere end nye to smaa Mil, nemlig til Nørre Snede, hvor han ogsaa søgte Logement hos Præsten. Fra samme Aar har vi en Række Indberetninger fra Præsterne i Aarhus Stift om »Antiqviteter« i Sognene. Men »Christianus Petri de Hvirring« ved ikke noget at meddele, skønt han raader over tre store Sogne med anselige Oltidsminder, Voldsteder og Kirkeruiner.

Christen Pedersen Hvirring var gift med Elisabeth Andersdatter, som rimeligvis var noget yngre end han, idet hun var født ca. 1586, hvilket fremgaar af føl-

gende Optegnelse, som hendes Søn, Provsten Claus Hvirring, har tilført Kirkebogen i 1666: »— — April gik min Moder, uden Vogn og Ledsagelse, fra Tamdrup til Hvirring, for hendes Lyst at aflægge mig et Besøg, i hendes Alders firesindstivende Aar«. Hun har da som Enke efter sin anden Mand boet i Anneksgaarden i Tamdrup. Af deres Børn kendes fire. 1) Claus Christensen Hvirring, Præst i Hvirring og Provst i Nim Herred. 2) Anders Hvirring (Kirkebogen 1666: døbt Henrik Ørums Barn i Trebjerg, kaldet efter min salig Broder Anders Hvirring; var det første Barn, min Hustru Birgitte Hansdatter holdt for Daaben). 3) Karine Christensdatter (Kirkebogen 1661: 5. Marts begr. min sl. Søster Karine Christensdatter, som boede og døde i Ringkloster ved Scanderburg; 38 Vogne fulde af Folk). 4) Birgitte Christensdatter (Kirkebogen 1666: Copuleret velfornemme Mand Jesper Rasmussen i Fillerup og min Søster Birgitte Christensdatter i en hæderlig Forsamling udi Tamdrup Kirke, og holdtes Brylluppet udi Tamdrup Præstegaard Anneks).

Christen Pedersen Hvirring døde 1630 efter at have været Præst i 27 Aar. Han blev jordet ved Siden af Faderen oppe ved Koret, og Ligstenen ligger nu ligesom Faderens nede ved Kirkedøren med helt udslidt Indskrift.

Den følgende Præst til Hvirring, Hornborg og Tamdrup er Magister Søren Pedersen Sommer. Han var af en kendt Præsteslægt. Faderen, Peder Pedersen Sommer, var Præst i Hornslet, og de to Brødre, Peder Pedersen Sommer og Christen Pedersen Sommer, Præster henholdsvis i Mørke-Hvilsager og Tyrsted-Uth. Den sidste var Kirsten Munks Skriftefader under hendes Ophold paa Boller til hendes Død.

Søren Sommer er Student fra Odense Skole 1622, efter sit Ophold ved Universitetet rejste han udenlands, kom tilbage og blev Conrektor i Aarhus og Sognepræst i Aaby 1630, blev $^{8}/_{5}$ samme Aar sammen med otte andre creeret til Magister af M. Christen Longomontanus, og efter ca. $^{1}/_{2}$ Aars Virksomhed i Aarhus blev han endnu i 1630 kaldet til Hvirring, Hornborg og Tamdrup og vist straks efter Provst i Nim Herred. Han maatte, som rimeligt var, tage Formandens Enke, Elisabeth Andersdatter, der var ude over sin første Ungdom, men alligevel skulde overleve ham. Ved deres Bryllupsgilde er det gaaet ret voldsomt til, hvilket fremgaar af Claus Hvirrings Optegnelser i Kirkebogen for 7. Decbr. 1663. Da døde nemlig »Peder Tomæssøn udi Hvirring, som boede i den vestre Gaard, 94 Aar gammel, var fredløs udi 32 Aar for Drab paa et Menneske, navnlig Jacob Stær, hvem han jog sin Degen udi, saa han døde anden Dag af Forsømmelse, thi Blod forløb ham. Dette skete til sl. M. Søfren Sommers Bryllup med min Moder Elsebe Andersdatter 1631, som var min Formand udi Embedet. Samme Peder Tomæssøn var endda paa sin høje Alderdomb saa stærk, at han 3 Dage, før han døde — — —«. (Resten ulæselig).

Søren Pedersen Sommer var Præst for de tre Sogne i 28 Aar. Han fik en voldsom Død 1659. Ove Hansen Guldberg beretter derom i Kirkebogen ca. 1720, »at de Polakker, da de under den anden svenske Krig drog ud af Landet, gik under Tjenestens Forretning ind i Hornborg Kirke og tog Mag. Søren, som han stod for Alteret, ud af Kirken med sig, og bandt ham mellem deres Heste, og siden med mange Torturer pinte ham til døde, og lod ham saa ligge paa Marken. Det ved mange endnu at fortælle«.

Degnen Herlov Dalhoff i Hvirring meddeler i en Optegnelse ca. 50 Aar efter, at Polakkerne slæbte Mag. Søren med, bundet imellem deres Heste, ned til Hornborg Bæk, hvor han blev liggende og jammerlig døde«. Hans Efterfølger blev Stedsønnen Claus Christensen Hvirring, Magister og Rektor i Horsens. Han blev, siger Kirkebogen, »Anno 1659, uden kongelig Confirmation, af disse Menigheder kaldet og voceret. Og det var samme Aar, som Stormen den 11. Febr. om Natten skete til Københavns«.

Medens det, som her er vist, lader sig gøre ret udførligt at følge Præsterne i Hvirring med Annekser i det første Hundrede Aar efter Reformationen, stiller Forholdene sig noget anderledes, naar man giver sig i Lag med deres Embedsbrødre i Nim-Underup. Det ligger for en Del i, at man har en god og udførlig Kirkebog for Hvirring lige fra 1660, medens den ældste bevarede fra Nim begynder 1750.

Som før anført blev Nim et selvstændigt Kald ca. 1550, og den første Sognepræst er rimeligvis Hr. Staffen Nielsen. I Aaret 1566 fik han Underup lagt til Nim, fordi Nim Sogn kun havde en 13—14 Gaarde. I 1578 var Hr. Staffen saa svagelig og vel sagtens gammel, at han ikke kunde passe sit Embede. Den 9. Nov. dette Aar fik han nemlig Forleningsbrev paa Afgiften af Kronens Part af Nim Sogns Kongetiende 'til sin Underholdning og til at lønne en Kapellan med. Og i 1584, da der skulde sendes Repræsentanter for Præsterne i hvert Herred til Prins Kristians Hylding i Viborg, meddeles, at Staffen Nielsen i Nim, som paa Grund af Vanførhed og Skrøbelighed ikke kunde møde i Viborg, samtykker i, hvad der vilde blive vedtaget (Nyem, ipso die Pentecostes).

Det synes, som om Staffen Nielsen er død 1587. Herredsbogen 1661 meddeler nemlig, at han var Præst for Nim og Underup i 21 Aar.

Den næste Præst i Nim er Poul Mikkelsen, om hvem der ikke kan siges andet, end at han havde en Søn, Niels Poulsen Nim, der blev Student fra Horsens 1626 og 1637 Præst i Vollerslev-Gjørslev paa Sjælland.

Derefter kom Christen Svendsen Barmer, som døde 1652 efter at have været Præst i 34 Aar (Herredsbogen). Han blev imidlertid ordineret allerede 1615, saa han rimeligvis har været Poul Mikkelsens Medhjælper i ca. 3 Aar. Han var en Præstesøn fra Barmer, Sebber-Lundby i Viborg St., og en Broder til ham var Præst i Farstrup. Han havde to Sønner, Holger Christensen Barmer eller Nimb, der blev Præst i Østbirk-Yding, og Svend Christensen Nim, der blev Faderens Efterfølger $^{30}/_{5}$ 1652. Svend Nim var Student fra Aarhus 1640, blev gift $^{16}/_{3}$ 1653 og døde $^{13}/_{4}$ 1689. Herredsbogen af 1772 siger, at han var en flink, nidkær og opbyggelig Præst og udstod megen Haarhed i den svenske Krig. En Pest bortrev 1659 120 Mennesker af 426 i hans to Sogne.

En laugssamling for 100 år siden.

Århus bødkersvendes gewohnheit.

Af Otto Smith.

I 1700'erne holdt den tyske zünft sit indtog i de danske håndværkslaug. Zünften gav sig navnlig udslag i den såkaldte gebrauch og gewohnheit, eller hvad vi på dansk slet og ret vilde kalde skik og brug.

Skik og brug var en række ceremonier med oprindelig mange gode og nyttige råd for svendene; men efterhånden stivnede det hele i en række ofte meningsløse påbud, der fremsattes på en kedelig og omstændig måde. Svendeindvielserne, der også i begyndelsen var baade smukke og symbolske, blev meget rå og derfor tilsidst forbudt af regeringen.

Det er ret sjældent, at gewohnheiterne er blevet nedskrevet, og det er derfor morsomt, at der er bevaret nogle fra Århus bødkersvendes laug, som af en eller anden ved lejlighed er blevet kradset ned på et ark papir.

For at forstå dem er det imidlertid nødvendigt at forklare nogle udtryk, der forekommer deri.

Velkomsten, der også undertiden kaldtes svendegaven, var et højt bæger paa fod af sølv eller tin, som brugtes ved svendeindvielser og andre samlinger i lauget. På Århus museum findes en række sådanne fra forskellige laug.

Laden var en ofte smukt forarbejdet trækiste, hvori laugets ejendele, penge og protokoller opbevaredes. Når laden blev åbnet i laugsforsamlingen var det

gammel skik, at en vis højtidelighed indtrådte, som det var strængt forbudt at bryde. Herom siger bødkersvendenes gewohnheit, som oplæstes for udlærlingen:

1. Det er ikke skik og brug for åben lade, at nogen sidder ned med rygende pibe.

2. Det er ikke tilladt, at nogen i forsamlingen ved aaben lade bander og skjændes.

3. Det bør ikke finde sted, at nogen i stuen spadserer, sålænge laden står åben, hvor der på den tid bør herske stilhed.

Den, der ledede lauget, kaldtes efter denne lade ofte lademester, men det gamle navn, der dog brugtes hyppigst, var oldgesellen, og hans hjælpere kaldtes på samme måde dels ladesvende, dels skaffere.

At det var en ære at blive optaget i svendelauget, er givet, og at der var meget stor forskel på en svend og en dreng, fremgår også af bestemmelserne i gewohnheiten:

1. Du må ei som dusbroder herefter omgås med nogen læredreng.

2. Ei heller må du spille kort, kegler eller tærning med ham.

3. Du maa ikke gå i vertshus med drenge, men være anstændig, som det anståer en ærekjær svend.

Enhver officiel tale i svendenes laugsforsamling indledes og sluttedes med ordene: Also mit gunst (A. M. G.). Som det vil ses i det følgende var dette udartet til, at man næsten ikke kunde sige tre ord i sammenhæng uden at sige: also mit gunst, både før og efter.

Den omtalte gewohnheit stammer fra 1815, og skønt den påtvungne vandretid allerede for længst var ophørt, vil det ses, at de, der havde rejst længst omkring, ogsaa blev betragtet som de fornemste.

Hør nu, hvorledes det gik til i en almindelig laugssamling.

Oldgesellen sagde:

»A. M. G. Gunstige mestere og svende. Enhver sette sig efter sin reise, han har giort. De ældste sammen og de yngste sammen, således at man kan adskille dem. A. M. G.

A. M. G. Gunstige mestere og svende: Enhver blotte sit hoved. A. M. G.

A. M. G. Gunstige mestere og svende: Svendeladen åbnes og enhver agte sig for uorden til deres egen skade. A. M. G.

A. M. G. Det er skik og brug for bødkersvendene her i staden at møde hver 12. uge for svendeladen, og da giver enhver 2 skilling i tidepenge og 2 skilling i sygepenge. Hvo, som endnu ikke har arbeidet her, han give dog 2 skilling i tidepenge og 2 skilling i sygepenge, på det at hans ærlige navn kan blive indført i vores agtværdige svendeprotokol og derved også, når og hvor han har arbeidet. A. M. G.

A. M. G. Gunstige mestere og svende: Man vil gøre trende spørgsmåle: Det 1ste gjør jeg, og det andet min medhjælper. Det 3die og sidste spørgsmål er fjern og nær. Jeg spørger, om en god svend iblandt os har noget at klage imod hinanden; han må stå op og træde frem for lademesternes bord, imedens laden står åben og nøglen sidder deri og svendepengene ligger derved, og da lademesterne samt vi alle tillige ere nærværende, så bør anklageren klage med beskedenhed og at det ret og billigt kan bestå, på det at det ikke skal gaa ud over hans pung, men endog over hans penge, der findes i den, og hvorved ingen skånsel af medoldgesellen selv eller andre af svendene i hvem det og monne være skal blive forskånet. — Hvo, der

altså nu har noget at klage, han sige til i tide og siden tie stille. A. M. G.

A. M. G. Gunstige mestere og svende. Det er skik og brug her i staden, når en fremmed bødkersvend kommer tilrejsende eller en lærling udskrives af sin lære og bliver gjort til svend, at vi præsenterer ham vores honnête svende-velkomst og drikker ham til, på det at han, når han kommer et andet sted hen, ikke skal sige, at her i staden have bødkersvendene havt en velkomst indsluttet til prunk og prank, men ikke til brug e. c. t., men da vil vi ikke lide og have holdt således. Jeg vil bringe den med en venlig drik — ikke med vand eller viin, men med en god drik øl, som vores honnête svende kan bekomme den. Jeg vil bringe den med 6 hæderstegn, de 3de før skålene og de 3de bagefter.«

Oldgesellen tog derpå velkomsten og løftede den op, mens han udførte, hvad han sagde:

»Med tilladelse at legge min hånd på vores ærede svendegave og velkomst og nedsætte den på lademesternes bord.

Med tilladelse at tage vores ærede svendegave og velkomst op fra lademestrenes bord og sætte den til munden og drikke deraf en god drik og den gode svend til, som står for mig eller den, der vil komme efter mig, han måe være stor eller liden. Og så snart han kommer hen, skal han drikke mig til.«

Når han så havde drukket, gik han videre:

»Med tilladelse tager jeg vores ærede svendegave og velkomst fra min mund og setter den ned igien for mig på lademestrenes bord.

Med tilladelse tager jeg ærekronen fra lademestrenes bord og setter den på vores ærede svendegave og velkomst igen.

Med tilladelse bærer jeg den til den gode svend, der har bragt mig den, hvorfor jeg tager min hånd tilbage og siger:

Alzo mit gunst.«

Den unge svend, der indtrådte i lauget, måtte før han blev drukket til af oldermanden eller oldgesellen svare med følgende lille tale:

»Jeg takker hr. oldermand, skaffer og skjænker og det lovlige brødreskab for den særdeles velkomst, som for mig i dag bliver anpresenteret, dog ikke for velkomstens skyld allene, men også for den gode drik, som er der udi. Dersom denne drik skulde blive mig for sterk eller min natur for svag, da er jeg villig at betale min (bøde) til lovlig straf derfor.«

Det er et ganske morsomt blik disse gamle regler, hvis spire ligger mange hundrede år tilbage i tiden, giver os ind i datidens håndværkerliv.

I al deres opstyltethed virker de dog tiltalende i vor formløse tid, og i deres ærbødighed for traditionen aftvinger de os respekt.

En Skanderborg Ladegaards Slægt.

Ved A. E. Bryndum.

I Aarhus Stifts Aarbøger for 1921, Side 17, omtales Rasmus Nielsen i Ladegaard. Da Slægten i over 100 Aar blev boende dér, kan det maaske have nogen Interesse at følge den.

1678 (Kop- og Kvægskat Register for Skanderborg og Aakær Amter) nævnes han med Hustru, 4 Børn og Tjenestefolk; har til Huse Laurs Pedersen og Hustru. Besætningen: 3 Bæster, 3 Plage, 3 Køer, 2 Quier, 1 Stud i 3die Aar. 3 Kalve, 15 Faar, Gjedder og Svin. Til Sammenligning kan anføres, at en Gaard under Fussingø Gods, der i 1688 ansattes til samme Hartkorn som R. Nielsens, i 1677 kun havde 2 Heste, 1 Ko, 1683 2 Klode, 1 Hest, 4 Faar og Lam. Han døde 1683 (Rytterdistr. Skifte-pr.). Hans Hustru hed antagelig Maren. Børn:

a. Christen Rasmussen, f. c. 1655, begr. $^{6}/_{3}$ 1724, kaldes da Christen Rask af Ladegaard. Han var ikke Broder til Rytterbonden Michel Rasmussen i Ladegaard (Skifte $^{15}/_{5}$ 1711), hvis Enke, Anne Rasmusdatter ægtede Søren Rasmussen; af Bygningerne til Mich. Rasmussens Gaard var en Del grundmuret. Chr. Rasmussens Gaard skyldsattes 1688 til nyt Hartkorn 6—3—2—1. Paa Skiftet efter hans Sønnedatters Mand, S. S. Leth 1773 registreredes et Sølvbæger mrk. 1696. C. R. S. og J. P. D., øjensynlig hans og Hustrus Navne.

Gift med Johanne Pedersdatter, død $^{16}/_{1}$ 1739, æt. 80, fra Ladegaard (Kbg.). Skifte efter hende og hendes Mand er ikke fundet. Ved Datteren Marens Børns Daab kaldes hun baade Bestemoder, Mormoder og Oldemoder. De havde 2 Døtre og 1 Søn:

1. Maren Christensdatter 1723 af Ladegaard.
2. Maren Christensdatter, bar 1755 3. S. e. Paaske i Hørning sin afdøde Broder Peder Christensens Datterdatter Anne Margrete Sørensdatter Leth, 1762 Peder Espersens Datter i Hørning.

   Gift 1. Gang med Jens — — — (i dette Ægteskab Moder til Niels Jensen Ustrup, død $^{30}/_{3}$ 1782 i Skanderborg, 78 Aar gl., kaldes som Fadder for sine Slægtninge Seign. Niels Ustrup eller Niels Kræmmer. Han var gift med Karen Jensdatter Hvass, død $^{5}/_{12}$ 1785, af en Slægt Hvass fra Holmstol. De havde ingen Børn. Deres Bo deltes i Henhold til Testamente mellem begges Slægtninge (se Skifteprotokollen)).

   Gift 2. Gang med Jørgen Sørensen el. Gregersen, Greisen el. Gundesen, f. c. 1681, † Skærtorsdag 1731, 50 Aar gl. i Ustrup (Hylke Kbg.). I dette Ægteskab havde hun 9 Børn, hvoraf Jacob Ustrup, døbt $^{27}/_{12}$ 1708 i Hylke, begravet $^{20}/_{9}$ 1779, blev Borger[1]) i Horsens og bl. a. Ejer af Aggerbeks nuv. Gaard p. Smedegade (jvf. Saml. t. jydske Top. og Hist., 3. R. 5. B. Side 589), Datteren Johannes Søn med Søren Olsen, Ole Sørensen Ring, døbt 1737 20. S. e. Trin., død $^{27}/_{1}$ 1795, ligeledes Købmand i Horsens, Datteren Mette, døbt 2. Juledag 1717, var gift med Johan Efring, »Postelinsfabrikør i Amsterdam«. Ogsaa den forannævnte Michel

[1]) Borgerskab som Købm. $^{9}/_{3}$ 1739.

Rasmussen havde en Søster, der en Tid lang opholdt sig i Holland.

3. Rasmus Christensen = Ras Christensen Ladegaard, † Adv. Søndag 1769. 79 Aar gl. $^{13}/_{6}$ 1736 paa Ryttersessionen under Nr. 18 udf. Fæstebrev til ham paa den hans afg. Fader, Christen Rasmussen, fradøde Part Gaard af Skanderborg Ladegaard, som Enken, hans Moder Johanne Pedersdatter, nogle Aar derefter har besiddet. Hartk. 6—3—2—1. Indfæstn. 13 Rixd., Bygninger 30 Fag Hus, 6 Bæster, 6 Kiør, 2 Stude, 4 Ungnød, 6 Faar, Vogn, Ploug, Harve. En Rasmus Christensen af Ladegaard blev publ. absolv. $^{23}/_{4}$ 1755 for Overtr. af 6te Bud.

En antagelig anden Christen Rasmussen af Ladegaard blev $^{7}/_{11}$ 1737 trol. m. Ingeborg Sørensdatter af Ladegaard. Gift antagelig i Hørning, hvis Kirkebog begynder 1739 med ..... Nielsdatter Leth (D. af Niels Leth i Fregerslev, død 82 Aar gl. $^{17}/_{3}$ 1740, og Hustru, formentlig af Navnet Zidsel). Børn:

a. Zidsel, hjemmedøbt $^{29}/_{9}$ 1736.

b. Christen Rasmussen, døbt $^{7}/_{11}$ 1737, død $^{13}/_{3}$ 1819 som »Opholdsmand hos S. Pedersen i Ladegaard Christen Rasmussen Leth«, 84 Aar gl. Han underskriver sig ogsaa $^{18}/_{6}$ 1810 Christen Rasmussen Leth. If. Aarh. St. Aarb. 1921 fik han $^{19}/_{12}$ 1768 Skøde paa en af Ladegaardsparcellerne, som han ved Skøde af $^{2}/_{2}$ 1795, læst $^{3}/_{8}$ 1797, solgte til sin Stedsøn Anders Andersen Vinter, der var gift med hans Broderdatter Bodil Nielsdatter, og som allerede $^{22}/_{4}$ 1800 gjorde Opbud og døde i Vitved som Boelsmand og var i H. t. Stedfaderens Testamente af $^{3}/_{7}$ 1816 hans Universalarving. C. R. var gift med Charlotte Amalie Dons, døbt 2. S. i Adv. 1731, død $^{19}/_{11}$ 1796, Datter

af Jørgen Dons og Kirsten Nielsdatter af Ladegaard og gift 1. Gang med Anders Jensen Vinter, død $^{11}/_{5}$ 1770, Selvejer i Boerup if. kgl. Skøde $^{19}/_{12}$ 1768 paa Matr. Nr. 3. (Skifte i Amtets Skifteprotokol, i Boet bl. a. en Sølvkande, 66 Lod = 37 Rdl, Værdi med Navn J. A. S. W. og C. Z. D. B. 1716, samt 17 Heste og 3 Føl). Broder til A. J. V. var Zacharias Jensen Vinter af Ørslev og Jonas Jensen af Elling. I dette Ægteskab var der Børnene Laurs, Catrine og Anders.

c. Niels Rasmussen Leth, $^{6}/_{4}$ 1740, Daab conf. i Kirken, død Februar 1795, 55 Aar gl. (Skifte $^{9}/_{3}$ 1795). Selvejer af Skanderborg Ladegaard. 4. S. e. Trin. 1759 udl. til Fader i Hørning Kirke for Anna, Anna Kirstine Andersdatters uægte Barn. 1768 var der baade en Niels Rasmussen og en Niels Leth i Ladegaarde.

Gift som Ungkarl Niels Leth $^{29}/_{10}$ 1773 med Enken Anne Catrine Dons, døbt $^{19}/_{1}$ 1739, død $^{12}/_{2}$ 1797 (Datter af Søren Rasmussen Dons af Skanderborg Ladegaard og Bodil Nielsdatter, Søster til Jørgen Dons' Hustru og Datter af Niels Pedersen i Ladegaarde og Boel Jensdatter); hun var som »Catrine Sørensdatter« $^{29}/_{7}$ 1757 bleven gift med Peder Danielsen, død $^{11}/_{1}$ 1773 (Amtets Skifteprotokol), med hvem hun havde 3 Børn:

1. Ane Marie Nielsdatter, døbt 1. S. e. Trin. 1773, død $^{9}/_{5}$ 1814 i Vrold, 41 Aar gl. Gift $^{6}/_{3}$ 1793 med Ungkarl Ebbe Jensen, først Gaardmand i Holskov, senere i Vrold, 4 Døtre og 5 Sønner, der alle benævnes Leth. 7 Børn overlevede Moderen; for de umyndige var Handelsbetjent Peder Leth, Borgers i Horsens, Formynder.
2. Peder Nielsen Leth, f. c. 1775, fik Skøde $^{12}/_{12}$ 1796, tinglæst $^{13}/_{6}$ 1799, fra Moderen paa Ejendommen i

Ladegaarde, som han ved Skøde af $^{13}/_{6}$ 1800, tinglæst $^{16}/_{10}$ s. A. solgte for 7700 Rdl. til Jonas Jensen fra Baarup. Hartkornet var 6—7—2—2 foruden Skovbruget 2 Fd. $2^{3}/_{5}$ Alb. Han blev $^{31}/_{3}$ 1797 gift med Margrethe Faurschou, se Baumgartens Stamtavle Faurschou-Kieldsen, men ved Bevill. $^{23}/_{10}$ 1802 blev de allerede separerede. Der blev afholdt Skifteforretning $^{31}/_{10}$ 1803, hvorefter deres fælles Barn skulde have 1000 Rdl,, der indestod hos Thomas Jensen af Ladegaarde (jfr. Aarhus Stifts Aarb. 1921 Side 18). Peder Leth boede da i Horsens[1]), hans Hustru i Aarhus. De havde 2 Børn:

a. Niels Leth, f. $^{12}/_{1}$ 1798, maa være død før Separationen.

b. Mette Johanne Katrine Leth, f. $^{12}/_{9}$ 1799. Gift med Mogens Kristian Kjeldsen til Hevringholm, se Baumgartens Stamtavle og Friberts Stamtavle over Slægten Kjeldsen i jydske Samlinger. 2. 2.

3. Bodil Johanne Nielsdatter, døbt 6. S. e. Paaske 1779. Gift med sin Farbroders Stedsøn, Anders Andersen Vinther, † 50 Aar gl. $^{27}/_{4}$ 1820 som Bolsmand paa Vitved Mark. Han havde i faa Aar ejet sin Stedfaders Gaard i Ladegaarde. Han blev vist gift 2 Gange senere, først med Maren Jensdatter og derefter med Mette Kirstine Nielsdatter. Hans Børn af 1ste Ægteskab hed Niels Leth, f. $^{27}/_{9}$ 1798, og Charlotte Catrine, f. $^{30}/_{4}$ 1800.

4. Peder Christensen, død $^{27}/_{7}$ 1749 som Lægdsmand af Blegind, 58 Aar gl., kaldes »Broder til Rasmus Christensen«, Ladegaard[2]). Roses for sin Flid; se nedenfor. Gift med Johanne Olufsdatter, død $^{11}/_{12}$

[1]) Borgerskab $^{15}/_{5}$ 1809 s. Købm.

[2]) Se Side 124 øverst.

1767, 79 Aar gl.; de havde Datteren Johanne Pedersdatter, død 1775, gift $^{14}/_{10}$ 1749 i Hørning med Søren Sørensen Leth, død 1773, 46 Aar gl. (Søn af Søren Leth i Outrup og Maren Andersdatter). If. Rytterdistriktets Sessionsprotokol 1749 anmoder Søren Sørensen Leth fra Outrup om Fæste paa afgangne Peder Christensens fradøde Gaard i Blegind, som Enken Johanne Olufsdatter for hannem og hendes Datter, hand har ægtet, haver afstaaet — formenes at være saa flittig og forsynlig, som hans egen Fader og dette Steds forrige Fæster været havde. Hartkornet var 5—0—3—1 samt af en øde Gaard 1—0—3—0. Paa Skiftet efter ham (3 Døtre, hvoraf Maren Sørensdatter først var gift med Niels Nielsen Leth af Blegind og derefter med Peder Andersen Leth af Skiby, og 2 Sønner overlevede Forældrene) fandtes bl. a. et Sølvbæger, mrk. 1696 C. R. S. og J. P. D., se foran og et do. mrk. N. S. S. S. og K. H. D. 1701.

En Søster til Rasmus Nielsen var Anne Nielsdatter, gift med Mourits Christensen, ligeledes af Ladegaarde, efter hvem Skifte holdtes $^{12}/_{4}$ 1682, hans Brødre var Jens Christensen i Ø. Velling og Peder Christensen i Jebjerg samt Søren Christensen. I Skiftet hedder det bl. a.: »den halve Gaards Huus er underdessen grundmuret og Taget med Halm tæcket, hvilket er meget brøstfældigt, efter udgangen Forordning af 28. Janvary næst afvigt nu vurderet og sat for Penge nemlig 114 Rdl. Besætningen bestod bl. a. af 2 brune, 2 sorte, 1 graa og 1 sortebrun Heste og Føl m. v.« Børnene var 5 Sønner og 3 Døtre: 1) Christen Mouritsen, tjenende hos Rigens Marskalk Cörbitz[1]) i København,

[1]) Johan Christoph v. Körbitz, f. $^{13}/_{8}$ 1612, død $^{20}/_{8}$ 1682.

2) Niels Mouritsen, ved Generalfeltmarskalk Baron Vedels[1]) Reg. til Fods. 3) Peder Mouritsen, tjenende hos en af Prinsessernes Præceptores i København. 4) Groers Mouritsen, død $^{25}/_{3}$ 1730, 73 Aar gl., i Mjesing, 5) Christen Mouritsen, ligesom Nr. 4 paa Skiftets Tid hjemme hos Moderen, 6) Mette, gift paa Sjælland, 7) Margrete Mouritsdatter, 8) Boelmette, formentlig den Bodil Mouritsdatter, efter hvem Skifte holdtes 1702, og som var gift med Niels Pedersen[2]) af Ladegaarde, 9) Anne Mouritsdatter.

---

[1]) Gustav Vilhelm Wedel (Jarlsberg), f. 1641, død 1717.

[2]) Niels Pedersen var anden Gang gift med Boel Jensdatter (Skifte 1717) med hvem han havde 3 Døtre, hvoraf de 2 var gift i Ladegaarde, nemlig Bodil Nielsdatter, der $^{26}/_{6}$ 1729 blev gift med Søren Rasmussen Dons (Skifte $^{14}/_{9}$ 1756). Af deres 8 Børn, blev Anne, døbt 1731 3. S. e. Trin., 1750 gift med Jens Sørensen Leth i Rindelev, om Anne Catrine se foran, en 3die Datter Maren blev $^{5}{}_{11}$ 1762 trolovet med Anders Pedersen. Kirsten Nielsdatter blev, ligeledes $^{26}/_{6}$ 1729, gift med Jørgen Sørensen Dons i Ladegaard, der døde $^{27}{}_{9}$ 1762, $68^{7}/_{12}$ Aar gl.; af deres 8 Børn er Datteren Charlotte Amalie nævnt foran som gift først med A. J. Vinther og 2. G. m. Ch. R. Leth, Sønnen Niels Jørgensen (Dons) tjente 1770/71 hos Svogeren og Søsteren i Boerup.

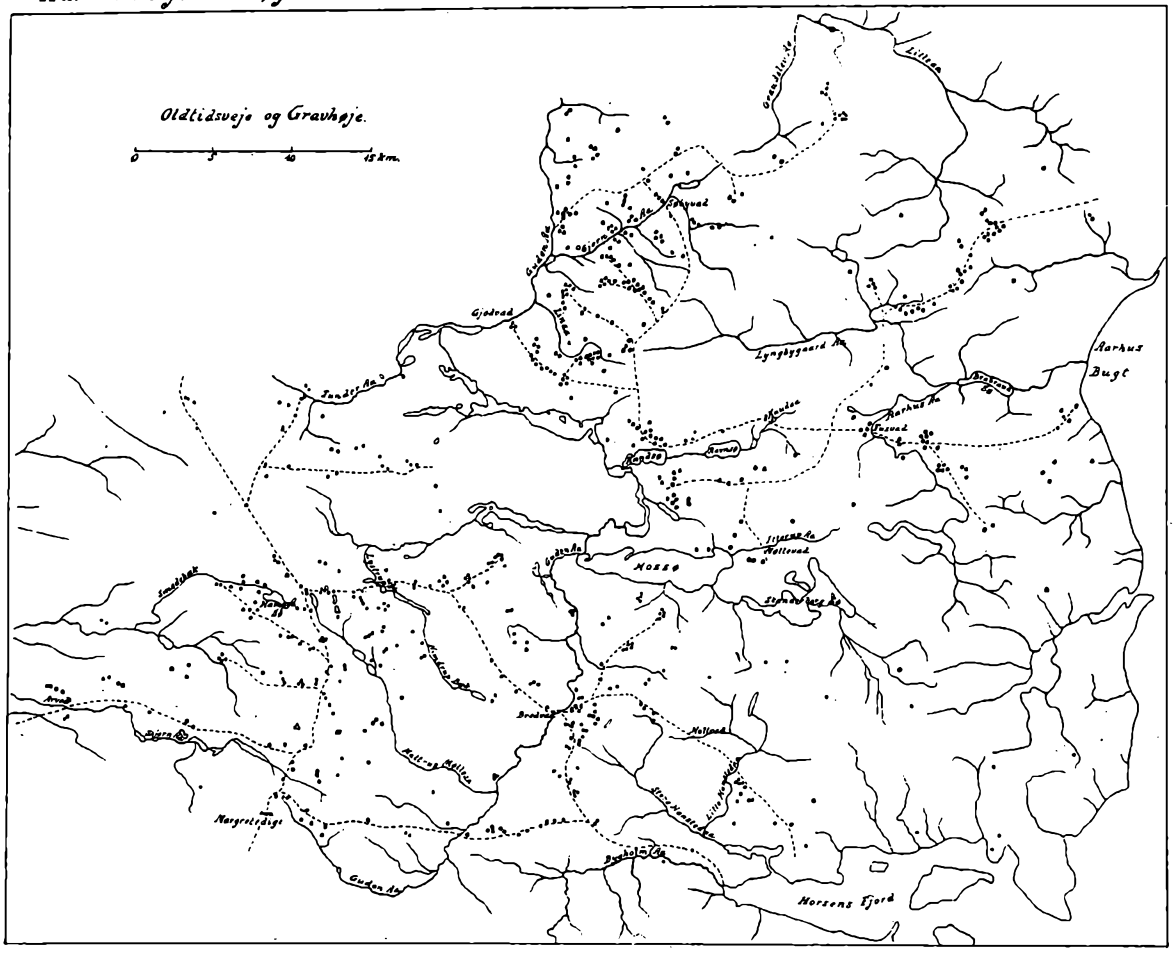
Oldtidsveje og Gravhøje.
0
5
10
15 km.
Gjedvad
Lyngbygaard Aa
Aarhus Bugt
Aarhus Aa
Tusvad
Randsø
Ravnsø
Mossø
Gudenaa
Brodvad
Mollesø
Margretedige
Gudenaa
Horsens Fjord

J.T.Lundbye: Oldtidsvejene i Aarhus Stift.

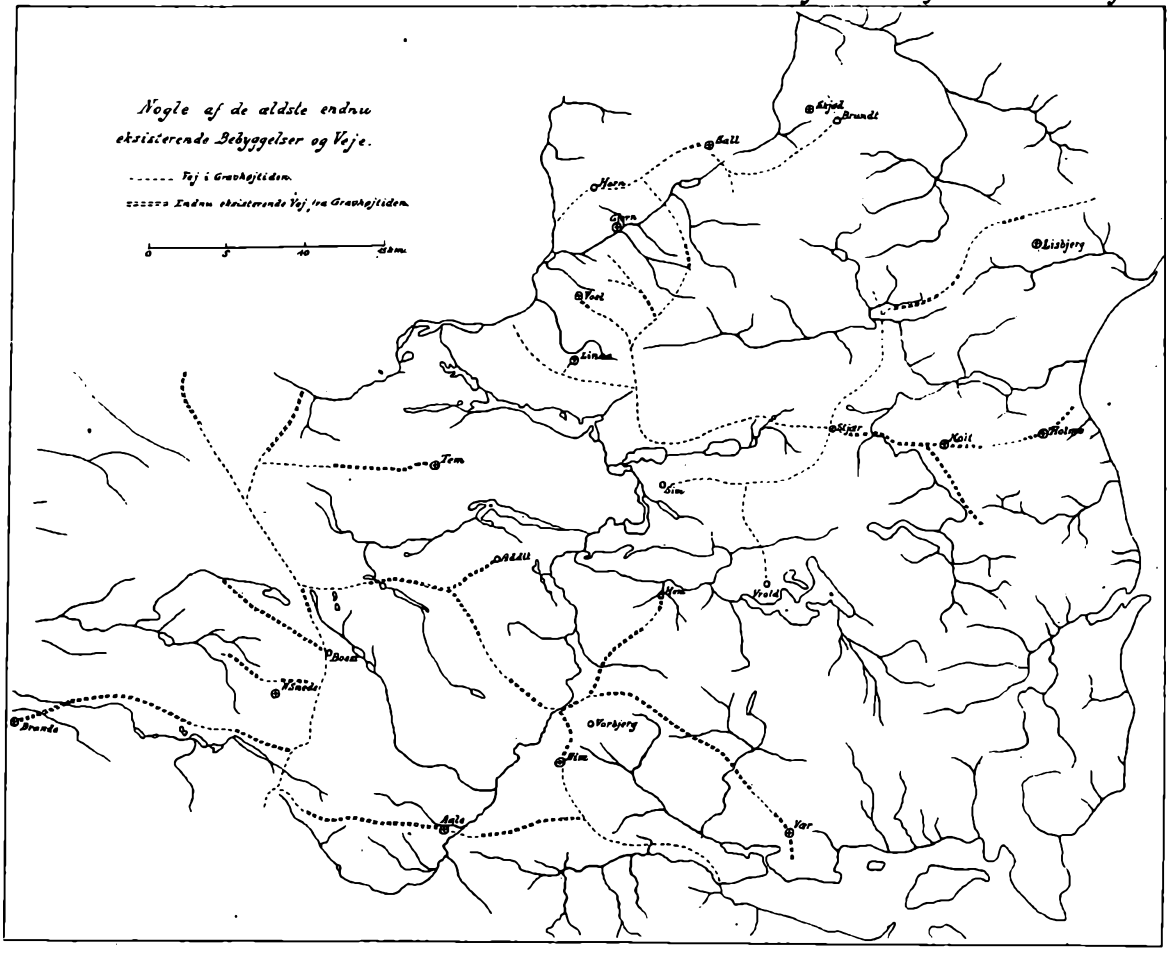

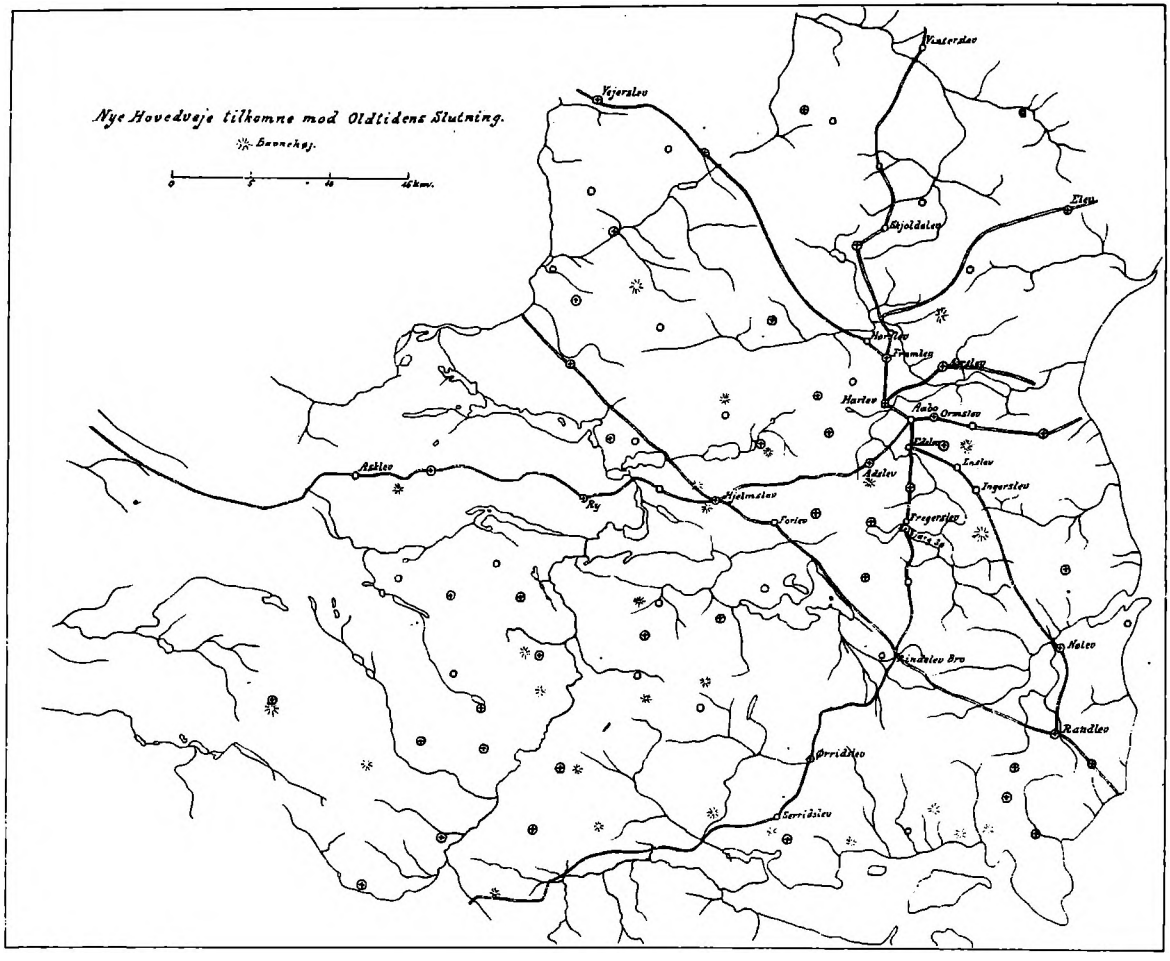
Nye Hovedveje tilkomne mod Oldtidens Slutning.
Baunehøj.
0
5
10
15 Kmv.
Vinterslev
Vejerslev
Elev
Skjoldslev
Horslev
Framlev
Harlev
Aabo
Ormslev
Edslev
Enslev
Adslev
Ingerslev
Askslev
Ry
Hjelmslev
Forlev
Fregerslev
Nolev
Randlev
Ørridslev
Serridslev

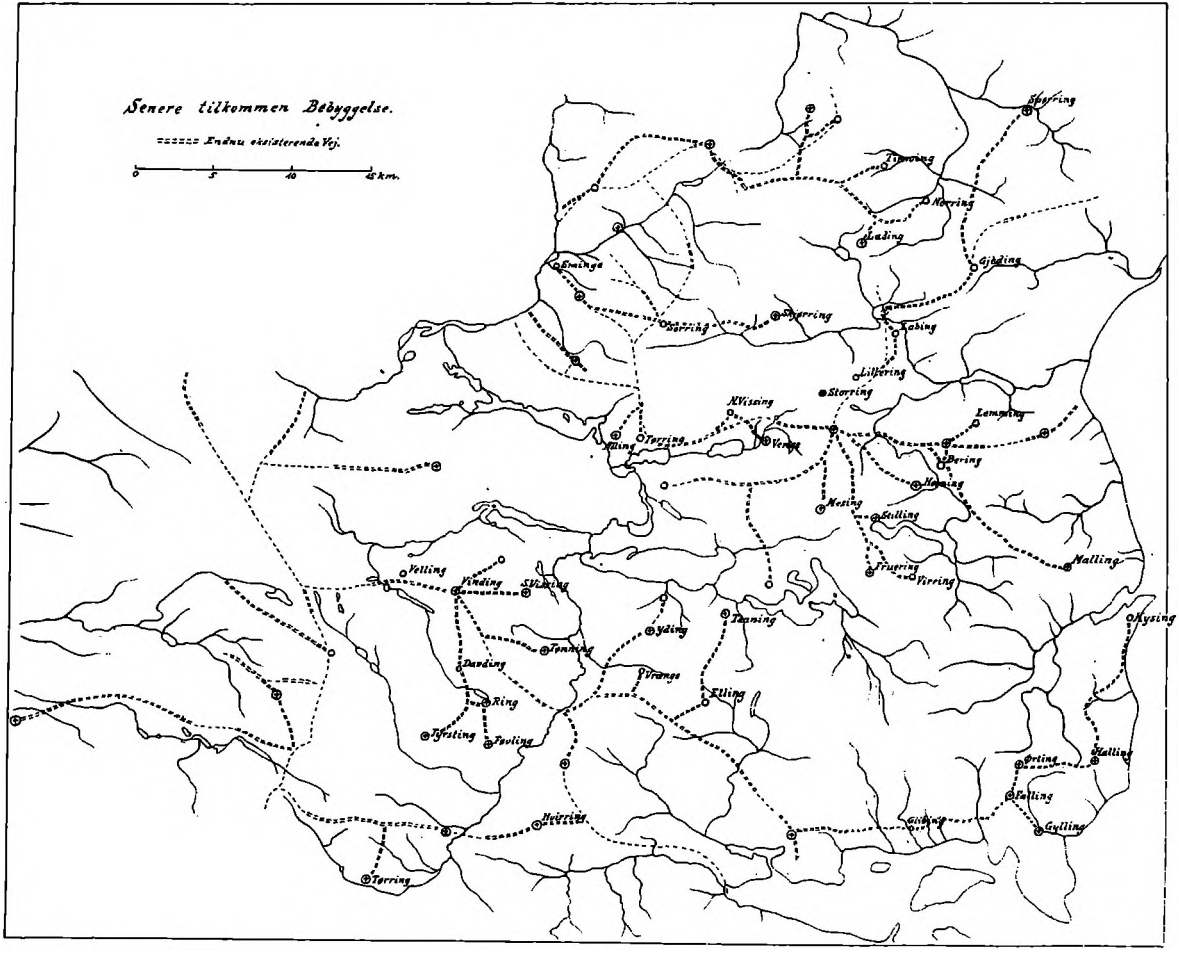
Senere tilkommen Bebyggelse.
Endnu eksisterende Vej.
0
5
10
15 km.
Sporring
Norring
Lading
Gjeding
Sminge
Sorring
Sjørring
Labing
Lillering
Storring
N.Vissing
Lemming
Tørring
Vengo
Bering
Hæning
Mesing
Stilling
Malling
Velling
Vinding
S.Vissing
Fruering
Virring
Tønning
Kysing
Yding
Tønning
Davding
Vrange
Elling
Ring
Tyrsting
Føvling
Ørting
Halling
Falling
Gylling
Heirring
Tørring

Studier over Vejenes Udviklingshistorie i Aarhus og Skanderborg Amter.

Af J. T. Lundbye.

Som Nationalmuseets tidligere Direktør, dr. phil. Sophus Müller har paavist i sin Afhandling »Vej og Bygd i Sten- og Bronzealderen« i »Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie« 1904 S. 1, ligger Gravhøjene i mange Tilfælde i Rækker langs de gamle Færdselsveje. Desværre er der nu jævnet saa mange af Højene, at det som Regel er umuligt at danne sig noget rigtigt Billede af disse gamle Færdselsveje uden at tage Terrainet til Hjælp, idet Vejene har været ført gennem Terrainet med de færrest mulige Aapassager.

En Hovedvej gennem Jylland fra Syd til Nord har fulgt Halvøens Hovedvandskel, hvor den gamle Oksevej ogsaa senere har ligget. Ved den sydvestlige Grænse af det nuværende Skanderborg Amt er denne Hovedvej ført ind i Amtet over Vandskellet mellem Skjern Aa og Gudenaa lige Syd for Nørre Snede, hvor Margretediget endnu ligger som en gammel Befæstningslinje tværs over denne Vej. Vejen er da gaaet videre imod Nord, Øst om Nørre Snede gennem Nortvig, hvor der er fundet en Boplads fra den romerske Jernalder, og gennem Boest, hvor der er fredlyst en Del Oldtidsminder; ialt er der talt ca. 400 Oldtidsminder i Nørre Snede Sogn, men det forstaas jo, naar man ser, at det har været en Hovedvej, som i Oldtiden førte gennem dette Sogn. Vejen er saa ført videre

imod Nord gennem Vrads og Tem Sogne, hvor der er talt henholdsvis ca. 150 og 600 Oldtidsminder, til Funder Aa, hvor Vejen har været ført over et Vadested lige Nord for Hørby Lunde. Naar Vejen her er ført over Aaen, er det meget forklarligt, da Mosedragene ved Engesvang, hvor den udtørrede Bøllingsø ligger, ikke tillader nogen Passage, og disse Mosedrag dels har Afløb imod Vest til Skive Aa og dels imod Øst i Funder Aa, saa at man her ikke kan undgaa at skulle passere en Aa. Dette gamle Vadested er nu ganske forstyrret ved Jernbaneanlægget for nogle Aar siden. En anden Vejlinje har ført Vest om Bøllingsø over et Vadested ved Klodemølle; men begge Veje har forenet sig igen længere nordpaa.

Paa denne Vejlinje har Nørre Snede sikkert været et ældgammelt Samlingspunkt, en Høj lige Øst for Byen benævnes Tingbanke, og der har paa en Mark Syd for Byen været en hellig Kilde, St. Knuds Kilde, mulig den samme der ogsaa har været kaldt St. Mikkels Kilde, ligesom Kirken er indviet til St. Mikkel, hvilket ogsaa tyder paa, at her har været en hedensk Helligdom, inden den kristne Kirke blev rejst.

Følger man Gravhøjene mod Vest og Øst ud fra denne Vej, finder man sydligst mod Vest i Aarhus Amt en Højrække, der følger langs Nordsiden af Skjern Aa til Arvad Vandmølle, denne Vej benyttes saa at sige i hele sin Udstrækning endnu i vore Dage; ved Arvad har der, som Navnet tydelig angiver, været et Vadested over Skjern Aa, og Vejen har da ført videre til Brande. I dette Sogn er der talt ca. 225 Gravhøje, denne Oldtidsvej har altsaa forbundet to tæt bebyggede Egne, og i Skjærlund i Brande Sogn bærer en Gravhøj Navnet Tinghøj, hvilket jo kunde passe godt med, at her ligesom ved Nørre Snede har været et

Samlingspunkt for Omegnen, og Vejen langs Nordsiden af Skjern Aa har da været Forbindelsesvejen mellem de to Tingsteder og Samlingspladser.

Lidt længere imod Nord gaar en kortere Vej imod Vest; men den har neppe haft mere end lokal Betydning, og endelig følger Syd om Hampen Sø en Vej imod Vest til en Oldtidsbebyggelse ved Smedebæk, hvor nu Gludsted ligger. Denne Vej har muligvis i Oldtiden fortsat videre imod Vest over Ikast; men disse Egne her imod Vest har jeg endnu ikke gennemarbejdet, saa jeg vil helst lade dette Spørgsmaal foreløbig staa ubesvaret.

Fra den østlige af de to Grene, den Nord-Sydgaaende Hovedvej har delt sig i Nord for Hampen Sø, udgaar imod Øst en kort Sidevej, som har ført til den Egn, hvor Kirkebyen Tem nu ligger; dette Sogn har ogsaa været stærkt bebygget i Oldtiden, hvorom ca. 600 Gravhøje vidner.

Lidt længere imod Syd har en anden Oldtidsvej ført imod Øst dels til Terrainet mellem Mattrup Mølleaa og Nimdrup Bæk, hvor der findes en Mængde Gravhøje, og hvor der 1865 i Folrisdam fandtes to Broncelurer, og dels videre over Lystrup Aa til Terrainet mellem Nimdrup Bæk og Gudenaa, hvor der sikkert i Oldtiden har været en tæt Bebyggelse. I Vinding Sogn er der saaledes talt godt 80 Oldtidshøje og i Søndre Vissing Sogn ca. 135 Oldtidsminder, og den saakaldte »Kirkegaard« i Addit Skov i dette Sogn er antagelig et Minde om gammel Opdyrkning. Vejen har saa ført videre imod Syd til Gudenaa ved Bredvad Vandmølle, hvor der sikkert har været et gammelt Vadested; men Aaen er nu saa forandret her ved Anlægget af Møllen og Broen, at jeg ikke ved mit Besøg sidste Sommer fandt Levninger af Vadestedet, og siden er Lokaliteten yderligere forandret ved An-

læget af et Elektricitetsværk ved Gammelstrup, længere nede ad Aaen, med yderligere Opstuvning af denne, saa at det vel nu er et Spørgsmaal, om de eventuelle Levninger nogensinde kan paavises; men de mange Gravhøje, der ligger ganske tæt ved Aaen paa dennes østre Bred, viser tydeligt, at her maa have været et Overgangssted i Oldtiden.

Helt imod Syd i Aarhus Amt har der sikkert i Old tiden været endnu et Overgangssted over Gudenaaen, idet der er gaaet en Vej fra Vandskellet mellem Skjern Aa og Gudenaa lige imod Øst til det Sted, hvor Kirkebyen Aale nu ligger; her har ligget befæstede Gaarde paa begge Sider af Aaen, nemlig Brejnholm paa Vestsiden og Boringholm paa Østsiden i den nu udtørrede Rasksø.

Denne sidste Vej kan Øst for Gudenaa gennem en Højrække tydelig spores videre imod Øst følgende Vejen først fra Rask til Hvirring og derpaa Landevejen fra Hvirring til Tamdrup Kirke, og det er da tydeligt, at Vejen i Oldtiden maa have fortsat ud til Horsens Fjord, hvor Vejen da netop er kommen ud paa Nordsiden af Udløbet af Bygholm Aa, altsaa netop hvor Byen Horsens er opstaaet; denne By maa altsaa kunne føres meget langt tilbage i Tiden.

Fra Vadestedet over Gudenaa ved Bredvad Mølle har en Vej ført imod Syd forbi det Sted, hvor Herredsbyen Nim nu ligger, til den er stødt til Vejen fra Aale til Horsens, omtrent hvor Tamdrup Kirke nu er bygget. Det ses saaledes, at der fra den gamle Havneplads ved Horsens i Mundingen af Bygholm Aa har ført to Veje ind i Jylland, af hvilke den nordligste vistnok skal forlænges imod Vest over Ikast og videre ud til Vesterhavet, antagelig i Nærheden af Nissum Fjord, medens den sydlige muligvis over Give skal

føres til Sønder Omme, saa at den kan fortsættes i den Oldtidsvej, der fra Sønder Omme over Hoven, Ølgod og Lyne har ført til Lydum ved den gamle Munding af Lydum Aa, og som jeg har paavist i min Afhandling: Studier over Vejenes Udvikling i Vardesyssel i Oldtiden i »Fra Ribe Amt« 1923 S. 52 ff.

Endnu en Forbindelse findes mellem Vadestedet over Gudenaa ved Bredvad Mølle og Horsens Fjord, nemlig en Oldtidsvej, der har ført over Vestbirk og Østbirk og derpaa over Gjedved, idet den har krydset Holtvad Bæk ved Holtvad Bro, Eksistensen af Vadestedet ligger jo i Navnet, og derpaa Lille Hanstedaa ved Tolstrup Vandmølle; endelig er Vejen forbi Nebel Kirke og Vær Kirke gaaet til Stensballe. Det er ikke til at sige nu, om Havnepladsen skal søges paa den flade Husodde, Syd for Stensballe, eller muligvis i Stensballe Sund; men det er i denne Forbindelse værd at lægge Mærke til, at der i Lerskrænterne ved Hessellund Teglværk ved dette Sund er fundet mærkelige underjordiske Gange fra Oldtiden; maaske dette er Levninger af Opbevaringssteder for Baade og deres Tilbehør.

Som allerede nævnt passerede den ene af Oldtidsvejene fra Vadestedet ved Bredvad Mølle Herredsbyen Nim, her maa det antages, at Tinget for Nim Herred har været holdt i gamle Dage, og det ses saaledes, at her paa den gamle Oldtidsvej har været et ældgammelt Samlingspunkt, ligesom det fandtes ved Nørre Snede. Et andet af de tilgrænsende Herreder har Navnet Vor Herred, og det angives, at det har Navn efter Kirkebyen Vorladegaard ved Mos Sø, som oprindelig hed Vor; nu ligger Vorladegaard i Tyrsting Herred; men geografisk hører dette Sogn naturligt sammen med de andre Sogne, der udgør Vor Herred. Der ligger imidlertid nede tæt ved Vadestedet over Gudenaa ved

Bredvad Vandmølle en Landsby med Navnet Vorbjerg, og der ligger her en Del Gravhøje, til dels samlede i Gruppe, saa det vilde være naturligt at tænke sig det gamle Folkesamlingssted her og altsaa sætte Herredsnavnet i Forbindelse med denne Lokalitet, det gamle Tingsted vilde da komme til at ligge paa en af Oldtidens Hovedveje i Stedet for at blive henvist til at have ligget ret afsides ved en Sø.

Saa godt som adskilt fra denne Oldtidsbebyggelse imod Sydvest i Amtet synes Oldtidsbebyggelsen imod Nordvest i Amtet at have været; den har strakt sig fra Gudenaa imod Vest op langs Gjern Aa og dens forskellige Tilløb. Imod Øst synes Bebyggelsen at have været ret afgrænset, hvor Hovedvejene her har bestaaet i Vejlinjer langs de begrænsende Vandskel, forbundne med flere Veje, som har krydset Gjern Aa paa passende Steder, f. Eks. ved Søbyvad, hvor en meget smuk Højrække peger ned imod Aaen. I nærværende Aarbøger 1913 S. 2 vil Bibliotekar Chr. Heilskov forlænge denne Højrække med en Vej til Højene omkring Borum; men hele Terrainet mellem Hammel og Lading er saa underlig højtomt, at jeg ikke mener, at her i hvert Fald kan have gaaet nogen betydende Hovedvej. Antagelig har det forholdsvis flade Terrain her været ret daarligt at behandle og at passere, inden Afvandingsforholdene blev forbedrede.

Nord for Gjern Aa ligger midt paa den viste Oldtidshovedvej ved Landsbyen Horn en Høj, der benævnes Tinghøj, hvor antagelig Samlingspunktet har været for den nordlige Del af denne Egn; Syd for Aaen kaldes et Hus mellem Sorring og Røgen Tingskov Hus, hvilket kunde tyde paa, at her paa denne Kant, altsaa lige paa den viste sydlige Oldtidshovedvej, havde der ogsaa været et Tingsted og Samlingspunkt for den syd-

lige Dels Befolkning. Trækker man imidlertid Forbindelseslinjen mellem disse to Tingsteder, vil denne Linje netop skære Gjern Aa ved Gjern, og det er saaledes meget rimeligt, at det nuværende Gjern Herred netop er opstaaet ved Sammenlægning af de to oprindelige Herreder paa hver Side af Aaen, idet det er et almindeligt Træk, at to Herreder, der har været skilt ved et Vandløb, ved Sammenlægning faar fælles Tingsted ved Overgangsstedet over den skillende Aa.

Vejen langs Nordsiden af Gjern Aa peger ned imod Gudenaa omtrent ved Tvilum Kirke, og her maa der antagelig have været et Vadested i Oldtiden; nu findes der et Vadested lidt længere imod Syd ved Svostrup; men der er intet i Vejen for at tænke sig, at Aalejet i Tidens Løb har forandret sig noget, saa at Vadestedet er rykket noget op ad Aaen.

Denne Bebyggelse omkring Gjern Aa har staaet i Forbindelse med den Bebyggelse, som fandtes i Vinklen mellem Grandslev Aa og Lilleaa, og som efter Gravhøjene at dømme navnlig synes at have koncentreret sig i Skjød Sogn, hvor der er talt 45 Oldtidsmonumenter.

Mellem Linaa og Gudenaa ligger en Række Gravhøje, som tydelig peger ned imod Aaen lige overfor Landsbyen Gjødvad, hvis Navn ogsaa tyder stærkt paa, at her har været et gammelt Vadested. En af de Sidedale, der paa Sydsiden af Aaen fører ud imod selve Aadalen, bærer ogsaa Navnet Vadstidal, saa der er en Del, der tyder paa det gamle Overgangssted, selv om det maaske ogsaa neppe bliver muligt paa dette Sted bestemt at paavise det gamle Vadested.

Sydøst for Linaa har denne Oldtidsvej forenet sig med Vejen, der fra Nord kom fra Gjern Aadalen, og den samlede Vej er saa gaaet imod Syd til Egnen

Nord for Knudsø, hvor der ligger en Del Gravhøje; Vejen er saa bøjet imod Øst og har fortsat, idet den først har passeret den lille Knudaa ved Pitterbro, hvor der ligger nogle Gravhøje lige ved Aaen, dernæst er den gaaet ved Foden af de høje Bjørnebjerge ved Stjær, og endelig har den passeret Aarhus Aa ved Fusvad, idet Vejen baade til Nedstigning i og Opstigning af den dybe Aadal har benyttet Sidedale med passende Stigninger; i det hele er denne Vejlinje et Eksempel paa, at man i Oldtiden fuldt ud forstod at lægge Vejene med passende Hensyntagen til Terrainvanskelighederne og Forstaaelse af, hvorledes de skulde overvindes. Vejen er derpaa over Kolt og Holme gaaet videre imod Øst til Aarhus-Bugten, hvor naturligvis nok en Gren af den er gaaet ud til Aamundingen, medens en Del andre Grene vifteformig har bredt sig langs Bugten. Mellem Frederikshøj Kro og Pavillonen ved Varna ses saaledes en meget smuk Hulvej, der har ført ned til Stranden; Spadserestien er nu ført over den gamle Hulvej paa en Bro, og tænker man ikke over det, vil enhver tro, at det er en Grøft, man gaar over.

Fra Kolt har en Sidevej ført imod Syd langs Østsiden af Aarhus Aa; denne Vej har omtrent ført ned, hvor der ligger en Skov, som hedder Tingskoven, og det er muligt, at Tinget for Egnen mellem Aarhus Aa og Aarhus Bugt i sin Tid er blevet holdt her; der skal ogsaa have staaet et Tinghus her, og Tiset Kirke, i hvis Sogn denne Skov ligger, har maaske været en gammel Herredskirke. I Nærheden af denne Kirke har der ogsaa været en hellig Kilde, Mariekilde, hvilket alt passer med, at Hovedvejen har gaaet her.

Midt imellem hvor Oldtidsvejen passerer Knudaa og Aarhus Aa, lige hvor Sognebyen Stjær nu ligger,

har der gaaet to Oldtidsveje, en imod Syd og en imod Nord. Vejen imod Syd er gaaet langs Sydsiden af Ravnsø og Knudsø til Ryemølle Sø, idet en Gren forinden er bøjet imod Syd, hvor den har passeret Illerup Aa ved Møllevad og er gaaet til Landet mellem Mossø og Skanderborg Sø. Den anden Vej er fra Stjær gaaet over Lillering, Framlev og Labing til Lyngbygaard Aa, som den har passeret ved Borum Bro, hvorpaa den har delt sig, idet en Vej er gaaet op paa Borum Eshøj, medens en anden er gaaet imod Øst over Gjeding omtrent til Ølsted, hvorfra Vejen ad Vandskellet mod Nordøst har fortsat langs Kalø Vig til Djursland. Tæt ved Ølsted ligger Lisbjerg, hvorefter to Herreder har Navn; der kan da neppe være Tvivl om, at der her har været et Samlingspunkt og Tingsted i tidlig Tid, og der er paa en Banke, Bulbjerg, ved Lisbjerg Skov fundet en stor og vigtig Gravplads fra den romerske Jernalder.

Det er de vigtigste Hovedveje, som de endnu bevarede Gravhøje kan give Oplysning om; men selvfølgelig vil en fuldstændig Indlægning af alle kendte Gravhøje tillige med en systematisk Gennemforskning af Terrainet kunne give et mere fyldigt Kendskab til Oldtidens Vejlinjer end det, jeg har kunnet faa ved at benytte det forhaandenværende Materiale af Generalstabskort og foretage nogle enkelte Ferieture gennem Egnen paa Kryds og Tværs; men de store Hovedlinjer, tror jeg, nu er nogenlunde fast og rigtigt trukne op. Selvfølgelig vilde det nu være ønskeligt, om stedkendte Folk, hver paa deres Egn, vilde tage Detailarbejdet op og bidrage til, at det tegnede Kort blev suppleret og om fornødent korrigeret.

Sammenholdes nu det tegnede Net af Hovedveje fra Oldtiden med det moderne Vejkort, vil man først

se, at meget betydelige Stykker af Oldtidens Hovedveje genfindes i det nuværende Vejnet. Paa det andet Kort paa den medfølgende Plan er dette vist, ved at de endnu eksisterende Dele af Oldtidens Veje er angivne med dobbelte Linjer, medens de forsvundne og omlagte Stykker er viste med en enkelt punkteret Linje.

Endvidere vil man lægge Mærke til, at en Del af de Navne, hvis Form røber dem som meget gamle, idet det er korte Enstavelsesord, netop ligger langs disse Oldtidsveje. Saadanne Navne er Nim, Vær, Hem, Tem, Sim, Voel, Sall; men ogsaa andre Enstavelsesnavne som Vrold, Kolt, Gjern, Horn, Skjød og Brundt træffes langs disse Veje, og maa antagelig tages med her. Desværre er jeg ikke Sprogkyndig og kan derfor aldeles ikke behandle dette Materiale, men kun gøre opmærkom paa den eksisterende Sammenhæng mellem Beliggenheden af de Steder, der har disse Navne, og Vejlinjerne, saa maa andre meddele, hvad dette Faktum kan forklare. I nogle Tilfælde er de korte Navne vist nu gaaet i Forbindelse med Ord, der betegner Terrainejendommeligheder, f. Eks. Lin-aa, Lis-bjerg, Mos-sø; i andre Tilfælde har Navnene faaet et e tilføjet, som det f. Eks. er almindeligt paa Sjælland, maaske svarende til den mere drævende Udtale, f. Eks. Snede, Aale, Holme. Maaske kan Betydningen af nogle af disse Ord komme frem ved Betragtning af deres geografiske Beliggenhed; saaledes synes jeg, at det er interessant at lægge Mærke til, at en Vejlinje, hvor den ender ved Horsens Fjord, har et Sted med Navnet Vær, idet dette Ord jo i Norge benyttes til at betegne et Sted ved Kysten, som Folk søger til for Fangstens Skyld.

Et lignende Forhold har jeg konstateret ved andre Egne af Landet, som jeg har behandlet paa tilsvarende

Maade, og jeg skal i saa Henseende henvise foruden til den allerede citerede Afhandling om Oldtidsvejene i Varde Syssel i »Fra Ribe Amt« 1923 til et Par Afhandlinger henholdsvis om Oldtidsvejene i Vendsyssel og og Præstø Amt i »Vendsysselske Aarbøger« V Bind, 1923-24, S. 97 ff. og »Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt« 12. Aarg. 1923 S. 76 ff. Alle disse Steder har jeg underkastet Stednavnegrupperne paa -inge og -lev en nærmere Undersøgelse, og en saadan skal jeg ogsaa foretage her.

Hvad Navnene paa -inge angaar, da siger Cand. mag. Gunnar Knudsen i sin Afhandling »Sydsjællands Stednavne« i »Aarbog for Historisk Samfund for Præstø Amt« 6. Aarg. 1917 Side 72 ff., at man antager dem for at være beslægtede med de Navnedannelser i vort ældste kendte Sprog, som benyttes, naar Efterkommerne af Knud kaldes Knytlingerne og Efterkommerne af Yngve kaldes Ynglingerne, og endnu kaldes Beboerne af Falster, Samsø og Als henholdsvis Falstringer, Samsinger og Alsinger. Man kan imidlertid ikke med Sikkerhed sige ret meget hverken om Alder eller Betydning, og naar de fleste af disse Navne er saa uforstaaelige, er Grunden utvivlsomt den, at de indeholder gammelt Sprogstof fra forhistorisk Tid; vi kender desværre ikke noget til det Sprog, der taltes her i Landet i Stenalderen og Bronzealderen; men maaske nogle af de ældste Stednavne indeholder Levninger af det.

I Aarhus Amt findes en meget stor Mængde Navne af denne Gruppe, og det kan derfor være af særlig Interesse at underkaste deres geografiske Beliggenhed og deres Forhold til Vejlinjerne en nærmere Undersøgelse. De færreste af disse Steder ligger langs de gamle Hovedveje, i Reglen ligger de ud til Siden,

hvor man kan tænkes at søge hen, naar man fra Hovedvejene, der mest gaar langs Vandskellene paa Bakkerne, vil søge ned i Aadalene, hvor der er Græsgange og Vandinger for Kreaturerne. Da adskillige Dele af Oldtidens Vejnet er bevaret til vore Dage, er det at antage, at de Adgangsveje, der direkte har ført til disse Byer, da de blev anlagt, ogsaa eksisterer endnu, selv om de maaske nu kun er Kirkestier eller Markveje, og Opgaven bliver da at undersøge, om nogle af de nuværende Veje i sin Tid kan have tjent til at forbinde disse Byer paa -inge med de nu fundne Oldtids-Hovedveje, og Svaret bliver da, at det virkelig overalt er muligt at finde disse Vejlinjer, og paa det tredje Kort paa den medfølgende Plan har jeg indtegnet Resultatet.

Ved en saadan Undersøgelse kan det selvfølgelig være godt at have en Prøve paa Resultatets Rigtighed, og den mener jeg, at man kan faa gennem Herredsinddelingen. Herrederne har været naturlige smaa geografiske Enheder med Afgrænsning ved Vandløb eller svagt bebyggede Strækninger. Gaar man nu den gamle Herredsinddeling igennem, vil man finde, at den overalt indeslutter de Vejlinjer, der oprindelig maa antages at have ført ud til Byerne med Navne paa -inge, undtagen i Framlev Herred; men dette Herred er netop ikke nogen naturlig geografisk Enhed. Det bestaar af 4 Sogne Nord for Lyngbygaard Aa og 6 Sogne Syd derfor. Ganske vist har der, som allerede omtalt, langt tilbage i Oldtiden været et Overgangssted over denne Aa ved Borum, netop i Nærheden af Framlev; men denne By ligger lige i den østlige Udkant af Herredet. For den Del af Herredet, der ligger Syd for Lyngbygaard Aa, vilde det være naturligt at søge et Midtpunkt og Samlingssted omtrent

ved Storring; men der synes ikke nu at være noget, der kan henvise til et saadant, med mindre man i Navnet Høver vil se et Minde om, at her engang har ligget et Gudehov. Imidlertid er netop Egnen omkring Overgangsstedet over Lyngbygaard Aa i en senere Tid undergaaet betydelige Forandringer, idet her, som det straks skal vises, er opstaaet et Sysselting, saa det kan let forklares, at der netop paa dette Sted er opstaaet Uregelmæssigheder i Udviklingen, og at Skjørring, som naturligt maa opfattes som en By, der er opstaaet ved en Vejlinje, der er udgaaet fra Røgen og altsaa fra den sydlige Del af Gjern Herred, senere ved en Vejlinje over Sjelle er bleven knyttet saa nøje til Egnen mod Øst, at den er kommen til at høre til dette Herred.

Den anden Navnegruppe er Stednavnene paa -lev. Som allerede nævnt i de tidligere citerede Afhandlinger, finder man disse Navne langs nye Vejlinjer, der maa tænkes opstaaede hen imod Oldtidens Slutning, og som har det karakteristiske, at medens de tidligere nævnte Vejlinjer nærmest har lokal Betydning, udgør disse Veje et landsomspændende Vejnet, som derfor kan tænkes som en naturlig Følge af Landets Samling til en Enhed.

I Aarhus Amt findes denne Navnegruppe meget rigeligt repræsenteret, navnlig samler de sig i en Gruppe omkring Aarhus Aa ovenfor Brabrand Sø. I min Afhandling om de vendsysselske Veje har jeg vist, hvorledes Vejene der fra forskellige Sider samles til det gamle Sysseltingsted i Hjørring. Det samme Forhold genfindes i Aarhus Amt; den nordlige Del af Amtet hørte til det gamle Aabo Syssel. O. Nielsen har i »Om Sysselinddelingen i Danmark« S. 59 udtalt den Formodning, at Syslet skulde have faaet sit Navn fra

Aabo i Ormslev Sogn, hvor der i Følge Pontoppidans Danske Atlas IV, 111, skal have staaet en Borg, hvis Spor endnu kunde ses i det 18de Aarhundrede. Gaar man nu ud fra dette Aabo, viser det sig, at de Byer, hvis Navne ender paa -lev, netop ligger langs Hovedveje, der fra dette Sted straaler ud i alle Retninger.

Imod Vest gaar en Vej, der først passerer Aarhus Aa ved Bodil Vandmølle, derpaa Adslev og Jexen Dal ved Jexen samt den gamle Herredsby Hjelmslev. Vejen har derpaa passeret Gudenaa ved Ry, og om dette Overgangssted har Dr. med. Isager i Ry givet en Meddelelse, som findes i nærværende Aarbøger 7de Aarg. 1914 S. 155-56, idet han særlig udpeger det Sted, som nu kaldes Snævringen, som det formentlige Overfartssted, og jeg tror, at han har Ret heri. Vejen har saa fortsat gennem Ry og Tem, gennem Asklev og videre imod Vest gennem Ikast og Nord om Herning, hvor den har fulgt den allerede omtalte gamle Oldtidsvej. I Scriptores rerum Danicarum medii aevi V, 274, angives, at Tingstedet i Løversyssel først skal have været i Virklund i Tem Sogn; dette forekommer mig dog ret usandsynligt, da det vilde have været helt i en Udkant af Syslet; men det vilde i saa Tilfælde jo have været tæt ved denne Vejlinje.

Fra Aabo er der gaaet en Vej imod Syd over Edslev, hvor den har krydset Aarhus Aa ved Edslev Vandmølle, Hørning og Fregerslev, hvor der har været Færge over Solbjærg Sø; Vejen er derpaa gaaet videre gennem Vitved og Virring til Rindelev Bro, hvor Sofienlund formodentlig oprindelig har været en By, i hvert Fald hed den indtil ca. 1774 Rindelevgaard (Chr. Heilskov, Hjelmslev Herred i nærværende Aarbøger 16de Bind, 1923, S. 31). Over Ørridslev og Serridslev er Vejen saa gaaet til Hansted Aadalen, hvor der,

lige hvor Jernbanen gaar over Dalen, ligger en Høj, som kaldes Løghøj eller Løgholm. O. Fabricius sætter i sin Horsens Kjøbstads Beskrivelse og Historie dette Navn i Forbindelse med Navnet Løver Syssel, og det vilde ogsaa have været et godt og naturligt Sted for et Ting i Bunden af den dybe Fjord paa et Sted, hvor flere Oldtidsveje førte hen, saaledes som det er paavist i det foregaaende.

Imod Sydøst har der fra Aabo gaaet en Vej over Edslev, Enslev og Ingerslev forbi Tingskoven, hvor Ning Herreds Ting, som allerede nævnt, antagelig har været holdt; Vejen har derpaa fortsat over Tulstrup til Assedrup, hvor den har passeret Odder Aa, hvorpaa den over Nølev og Randlev er gaaet ud til et gammelt Landingssted ved Kysten, antagelig hvor nu Hou ligger. I Nærheden af Hou ligger Voldstedet af Bjørnkjær, som i saa Tilfælde netop kan have været den Befæstning, som dækkede denne Vejlinje imod Vikingeoverfald fra Søen.

Imod Øst har der fra Aabo ført en Vej langs Sydsiden af Brabrand Sø over Ormslev og Lemming til Holme og Landingspladserne ved Aarhus-Bugten.

Imod Nord har der ført en Vej over Aarhus Aa ved Harlev Vandmølle og derpaa over Harlev, Framlev og Hørslev, hvorpaa den har krydset Lyngbygaard Aa og over Sjelle, Voldby, Hammel, Sall og Thorsø er gaaet til Vejerslev og videre til Sal, for saa at krydse Gudenaa og Tange Aa ved Tange og fortsætte til Viborg, Nordjyllands Landsting.

En anden Vej, der fra Aabo har ført imod Nord, er fra Framlev gaaet over Labing og har passeret Lyngbygaard Aa ved det gamle Overgangssted ved Borum, hvorpaa den over Lading, Skjoldelev, Folby, Tinning, Vitten og Hadsten er gaaet til Vinterslev for

saa at fortsætte over Galten og Erslev til Randers, hvor Sysseltinget for Ommer Syssel har været holdt (J. Hoffmeyer: Blade af Aarhus Bys Historie I S. 11).

Fra denne sidste Vej har en Sidevej fra Borum ført imod Øst over Elev til Djursland og altsaa været Hovedvejen gennem denne Del af Aabo Syssel.

Endelig har en Vej fra Harlev ført imod Øst over Aarslev langs Nordsiden af Brabrand Sø til Aaby, hvor der jo engang har været Havneplads, inden Aaens Tilsanding er naaet saa vidt, at man har maattet flytte Havnen helt ned i Aamundingen, hvoraf Navnet Åros.

Det viser sig saaledes, at 8 Veje fra alle Sider er løbet sammen i Aabo, og der kan da ikke være nogen Tvivl om, at denne nu ret uanselige Landsby en Gang har været det Aabo, som har givet Syslet Navn; men maaske kunde en nøjere Undersøgelse dog fremdrage noget Bevismateriale, jeg har kun en Gang naaet at besøge Stedet, og det var i Regn, saa det blev ikke nogen meget indgaaende Undersøgelse.

Endnu en By i Aarhus Stift har et Navn, der ender paa -lev, det er Forlev i Hjelmslev Herred. Denne By synes at tyde paa, at der fra Rindelev Bro har gaaet en Vej imod Nordvest over Forlev og Hjelmslev lige til det gamle Overgangssted over Gudenaa ved Gjødvad, som har været omtalt i det foregaaende. Her har man allerede tidlig bygget en Bro, Resenbro; dette Sted nævnes som et ældgammelt Overfartssted over Gudenaa for Rejsende, der kom Syd fra, af Chr. Heilskov i »Fordums Landeveje og Rejseliv i Aarhus Amt« i nærværende Aarbøger 6te Bind 1913 S. 29.

Det ses saaledes, at disse Byer med Navnene paa -lev findes langs de fleste af Amtets Hovedveje i Oldtiden, og sammenlignes det derved fremkomne Vejkort

med det Kort, som Chr. Heilskov har tegnet over Landeveje i Aarhus Amt ved Aar 1789, og som findes ved den omstaaende citerede Afhandling i nærværende Aarbøger 6te Bind 1913, finder man en betydelig Overensstemmelse, idet der maa tages Hensyn til de nødvendige Forandringer i Vejnettet, som bliver en Følge af, at Aabo forsvinder som Sysseltingsted, og at Aarhus indtager denne Bys Plads som Trafikknudepunkt, og at Skanderborg opstaar som en kongelig Residens, hvortil Vejene derfor bliver førte fra Amtets andre betydende Steder.

Der er endnu en Række Punkter, som det har Interesse at sammenholde med Oldtidsvejene, det er alle de Højder, der endnu har bevaret Navnet Bavnehøj; ganske vist kan man jo ikke vide, om dette Navn for Højden virkelig gaar tilbage til Oldtiden, men i denne har der utvivlsomt været benyttet Bavner, og der er jo en Mulighed for, at i hvert Fald nogle af Højderne virkelig er gamle Bavnehøje, og jeg har derfor indtegnet dem paa det sidste Vejkort for at kunne sammenholde dem med Hovedvejene imod Oldtidens Slutning.

Det springer straks i Øjnene, at der ligger Bavnehøje ved adskillige af de gamle Tingsteder: Nørre Snede, Nim, Hjelmslev, hvor de ligger lige ved Tingstederne; i Gjern Herred ligger der en Bavnehøj nogle faa Kilometer mod Syd; men her ligger Tingstedet jo selv nede i en Dal, og Bavnehøjen ligger tæt ved det tidligere omtalte Tingskov Hus, hvor Tingstedet for den sydlige Del af Herredet tidligere kan antages at have været. I Hasle Herred ligger der en Bavnehøj ved Yderup; men dette er lige ved Grænsen af Sabro og Framlev Herreder, hvor der som allerede nævnt sikkert er sket en Omlægning af Herreds-

grænserne; betegnende er det dog, at der tæt ved Bavnehøjen ligger nogle Huse, der kaldes Tingvad. I Ning Herred ligger der en Bavnehøj tæt Syd for den Tingskov, i Nærheden af hvilken jeg har angivet, at det gamle Sted for Herredstinget sikkert maa søges.

Tæt ved Sysseltingstedet i Aabo ligger imod Øst en Bavnehøj ved Kolt, og imod Sydvest en Bavnehøj

Gammel Hulvej i Skoven Matunbo Hule.

ved Adslev, og lige ved Sysseltingstedet ved Hanstedaa i Løversyssel ligger en Bavnehøj ved Hansted.

Tingsteder og Bavnehøje synes i den Grad at følges ad, at der kunde være Grund til at søge det gamle Tingsted for Hads Herred i Nærheden af Bavnebjerg i Falling Sogn; men dette Sogn begrænses imod Øst af en lille Bæk, der hedder Malskjær Bæk, og H. V. Clausen har i sin tidligere nævnte Afhandling: Studier

over Danmarks Oldtidsbebyggelse i »Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie« 1916, Side 166, gjort opmærksom paa det oldnordiske Ord mál, som betyder Ting, Stævne, Forhandlingsmøde, og som genfindes i en Mængde danske Stednavne. Her vilde det ogsaa passe med at sætte det i Forbindelse med det gamle Tingsted, og endelig bærer Sognebyen Nord for Falling Navnet Ørting, her er ogsaa Vandskellet mellem Aakjær Aa, der løber imod Syd til Horsens Fjord, og Rævsaa, der løber imod Nord til Odder Aa og Kysing Fjord, saa det vilde ogsaa passe med, at Tinget var blevet holdt i Nærheden af en gammel Vandskelvej, som ganske vist ikke mere kan spores ved Gravhøje, men der findes i Skoven Matunbo Hule en smuk gammel Hulvej, der netop fører ned imod det nævnte Vandskel i Aadalen.

Der er saaledes meget Materiale, der sikkert endnu kunde sammenholdes med de gamle Vejlinjer og tjene til yderligere at belyse dem; mit Arbejde har kun været et første Forsøg paa at opspore dem, og det skulde glæde mig, hvis det skulde give Anledning til, at andre, der daglig færdes paa disse Egne, vilde hjælpe med til, at det mest mulige af Levningerne af de gamle Veje kunde blive kortlagt og beskrevet, inden Ploven for stedse fjerner dem; et vigtigt Materiale til Belysning af denne Side af vort Lands Historie kunde derved sikkert bevares for Eftertiden.

Om Træden Kirke 1774.

Ved Hans Birkelund.

Uden at spørge nogen om Forlov lod Ejeren af Træden Kirke, Justitsraad Thygesen til Mattrup, en Del af Kirken nedrive. Derover klagede Stiftsøvrigheden til Regeringen, som derefter forlangte en Forklaring af Justitsraaden, og som endelig afgjorde Sagen i følgende Skrivelse, der findes i Rigsarkivet.

Til Geheimeraad, Stiftsbefalingsmand P. Rosenørn
og Biskop Bildsøe, Aarhus.

Af Eders til os indsendte Forestilling fornemmer vi, at Ejeren af Træden Kirke, os elskelig Justitsraad Thygesen, skal afvigte Foraar uagtet derimod giorte Forestillinger have aldeles nedrevet Sacristiet, som fra Alders Tid har været ved samme Kirke, henført Bly Taget og af nye ladet opføre en lige Mur for Enden af Kirken, hvorved Præsten mistede et roeligt Sted til Andagt, og Menigheden tilligemed Præsten Lejlighed til Skriftemaal og andre Forretninger, som hidtil der have været holdte; her ved kom endvidere Stoelen til at staa i Choret, lige saa ubelejligt for Præsten som for Confitenterne[1]). Der om er der indhentet Erklæring fra bemeldte Justitsraad Thygesen, som undskylder dette Foretagende dermed, at Kirkens østre Gavl og Ende samt den derved byggte Runddeel var saa brøstfældig, at den højlig trængte til Reparation, hvorimod det formentes at ville blive til Styrke for

[1]) Deltagere i Skriftemaal.

Muren, om Runddeelen aldeles blev revet ned, og at Menigheden, da Sognet ickun bestaar af 15 Gaarde foruden Huse og en Mølle, ey synes at kunne savne det lidet Rum, Kirken derved er bleven betaget, ligesom og det Stykke Chor, som fra forrige Tider har været indrettet til Skrifte Stoel, syntes at være stort nok, naar 2de Confitenter deri kunde rummes, og at han formente ikke at behøve Tilladelse til den foretagne Forandring.

Hvorimod I holder for, at det er Justitsraad Thygesens Pligt at holde alle Kirken tilhørende Bygninger i forsvarlig Stand, med hvilke Conditioner Kirken ogsaa er ham tilstaaet og solgt ved kgl. Auktion, og han saaledes har handlet utilbørligen ved at lade nedbryde foreskrevne Runddeel, der baade var til Zir for Kirken og til Nytte for Præst og Menighed, da er det efter Eders derom givne Forslag vores allernaadigste Villie og Befaling, at fornævnte Justitsraad Thygesen igien skal opbygge en ny Runddeel ved Træden Kirke og af samme Størrelse og Indretning med Mur, Vindue og Bly Tag, samt Skriftestoel og bequem Indgang fra Choret, alt paa samme Sted og saaledes som forhen været haver, og inden St. Hansdag næste Aar skal være fuldført, saaledes at det kan staa for fuld Syn. Og skal han desuden for hans Egenraadighed ved at have brudt dette Stykke fra Kirken uden Forespørgsel eller Tilladelse erlægge en Mulct af 50 Rdl. til Aarhus Stifts almindelige Skole Casse.

Dermed ske vor Villie.

Christiansborg, den 8. Decbr. 1774.

Christian Rex.

Det blev saaledes en rigtig ærgerlig og bekostelig Sag for Justitsraaden.

Erindringer fra min Skoletid i Aarhus 1847—50.

Af Gottlieb Andreas Jensen.

(Fortsat).

En Oplivelse i Byens ensformige Fysiognomi var Dragonerne. Vor største Stald var udlejet til Dragonheste med 2 Dragoner, og der var daglig Udrykning og Øvelser — undertiden spillede Regimentsmusiken —, og de tog sig godt ud, naar de drog gjennem Gaderne og Solen blinkede paa de høje Messingkamme paa Hjælmene — senere afløste af lavere Nysølvs- eller Nikkelkamme. Oprindelig hed Regimentet »Prinds Ferdinands Dragoner«, og dengang — før min Tid — havde Byen derfor jævnlig Besøg af Ferdinand og Caroline, om hvem adskilligt endnu minder. Jeg har nævnt Ferdinandspladsen i Riis Skov; men Byen havde ogsaa »Prinds Ferdinands Tegneskole« (for unge Haandværkere), den forestodes nu af Adj. Høegh-Guldberg; endvidere »Arveprindsesse Carolines Asyl« for Smaabørn. Asylmoder var Bataillonschirurg Baggesens Enke, men et Udvalg af Byens Damer skiftedes til at see derhen om Dagen og skaffe Strømper og Tøj til Juleuddeling. Blandt disse Damer var Moder ogsaa i nogle Aar. — Ogsaa af Frederik VI havde Byen — altsaa før min Tid — Besøg. Saa blev der holdt Sprøjteforevisning paa Torvet og Parade ogsaa af Borgervæbningen. Basballe Bro og Brobjerg blev i Anledning af Besøget omdøbt til Frederiksbro og

Frederiksgade, og for Enden af Gaden blev til Tak opført Frederiksport efter en af Kongen blandt flere Udkast valgt Tegning: en hvælvet Fæstningsport. Som den anseeligste af Byens Porte, var det den, der stod længst; de andre var Gitterporte mellem murede Piller.

Det fast tilbagevendende Gadesjov i Byen begyndte allerede Aarets første Dag. Nytaarsmorgen gik Byens Stadsmusikant, Kaptajn Albrecht, med alle sine Musici rundt og lod dem spille i Folks Forstuer, mens han selv kom indenfor og fik et Glas Vin og 2 Rdl. Han var eneprivilegeret til at levere betalt Musik ved Baller og Fester, en gammeldags Original med Kvast paa Støvleskafterne, der — som Overskou fortæller i sin Levnedsbeskrivelse — spillede en Rolle ved Prindsesse Charlottes Aftenfester i Horsens, hvor han fungerede som Hofmarskal! — Apropos Prindsesse Charlotte — hun kom ogsaa imellem til Aarhus, men kun for at slaa Plader; hun laante Penge af Kjøbmand Røse, og betalte ikke; han skrev til Cancelliet, men fik den Besked, at det maatte han selv om, hun fik, hvad hun skulde have og ikke videre. — Hun laante Sølvskeer hos Skibsmægler Thomsen, og han fik dem aldrig tilbage. — Ja, Nytaarsdagen var en optaget Dag, der kom en Sværm af Læredrenge, Skomager-, Maler- og Skorstensfejerdrenge m. m. for at gratulere Nytaar: det var nu den Faveur, de havde for det Ondt, som de i et Aar havde døjet af Mester og Svend; og saa op ad Formiddag og til over Middagstid var der et Rykind af alle Byens bedre Mænd, som gjensidig besøgte hinandens Huse, hvor de altsaa hvert andet Sted paany stødte sammen; der blev budt dem Vin og Kage af Husets kvindelige Del, som sad hjemme for at tage imod.

En anden af Byens Originaler, der ogsaa hørte til

Stadsembedsmændene — men ganske vist ikke skulde findes her under Forlystelsesrubriken —, var Bedemanden, som med en Liste i Haand løb om i By og i Højtidstone opremsede en Indbydelse til at vise den sal. Afdøde den sidste Ære at følge ham til Jorden. — I Sørgehuset blev budt Vin og Kage, inden man gik til Kirkegaarden.

Under Forlystelsesrubriken hører derimod Fastelavnstoget. Som sagt, laa al Sejlads stille om Vinteren, men nu skulde der tages fat igjen. Saa drog alle Byens Søfolk Fastelavnsmandag fra Morgenstund, til det blev mørkt, gjennem Byens Gader i stort Optog. Klædt alle i hvide Skjorter, sorte Buxer, rødt Skjærf om Livet og blank Hat gik forrest en Snes Mand, 2 og 2 med Faner; saa kom en stor Slup, sat paa Vogn med 4—6 Heste for. Ved Roret sad Kommandøren med en vældig trekantet Hat, desuden Musiken og en Besætning med Aarerne reiste. Paa hver Side af Sluppen dandsede en Gruppe, mens en Mand gik ind i hvert Hus paa begge Sider med Sparebøssen. Ved et Tegn med Fingrene kunde Bøssemanden melde Kommandøren, hvormeget der var lagt i Bøssen, og i Forhold hertil stødte han i sin Pibe; hvert Stød var et nyt Hurra fra hele Toget. Dette sluttede saa atter med Fanebærere. Der samledes ikke lidt, en god Del deraf blev vist drukket op samme Aften.

Ulige morsommere var Olsmarkedet, d. v. s. St. Olufs Marked. Det holdtes i $3^1/_2$ Dag, saaledes at den den sidste halve Dag var sidste Lørdag i Juli; det faldt altsaa, ligesom Sommerferien begyndte. Paa Byens Lille- og Store- og Kjødtorv og paa Pladsen om Domkirken opsloge de Handlende Dagen forud deres Lærredstelte og opstillede Varerne. Disse var alle Slags: Tøjer, Herreklæder, Skotøj, Hatte og Kaskjetter,

Galanterisager, Knive, Skeer, Saxe, men især Legetøj. Alt tarvelige Ting, beregnet paa Bønder og Børn — og saa ikke mindst Kage- og Sukkertøj. Fra Christiansfeld kom især Mængder af Honningkager i alle Størrelser og Figurer, Sukkerhjærter med Paaskrift eller paaklæbede Billeder. — Den første Dag gik Byens Folk rundt i Teltgaderne og saa paa Tingene, men den midterste Dag var det Bøndernes Dag. Saa rullede Vogne i hundredevis ind til Byen tæt besatte. Alle Tjenestefolk paa Landet havde fri den Dag, og en Del af deres Løn blev udbetalt den Dag, for nu at bruges op. I samlede Klynger trængtes Karle og Piger gjennem de snævre Teltgader og foran Boutikkerne, og Drengene morede sig med at hefte Pigernes Nederdele sammen med Naale; overalt skingrede og larmede det af Bliktrompeter og Piber og Trommer, og overalt osede det ud af Kjælderhalsen, hvor der Dagen igjennem serveredes stegte Aal og Brændevin. Der var Spillemænd, som til deres Fiol eller Lirekasse sang Viser om Mord, hvoraf de enkelte Scener forevistes paa et malet Lærred; Kjøbmandsgaarden var udlejet til Kunstberidere eller Karuseller, der var fyldte fra Morgen til Aften. Mange Porte husede Kunstnere, Troldmænd, Kæmpedamer eller Dværge, Naturens Vanskabninger og Vidundere, Panoramaer, Akrobater, og paa Estrader udenfor kom Kunstnerne frem i tarvelige brogede Pjalter eller Udraabere, der efter en Tuden i forskjellige Instrumenter, lovpriste deres Forestilling, og drev den gabende Sværm ind med den Forsikring, at nu var det Lejlighed til for saa at sige næsten Ingenting at faa seet, hvad der endnu aldrig var set før, hvad de vilde have godt af hele Livet, og som de evigt vilde fortryde at gaa glip af. Men Talen overdøvedes saa af Naboartisternes endnu

mere larmende Musik og endnu mere pralende Lovprisninger af, hvad han har at vise. Det var en Larmen fra Morgen, indtil Aftenen kom, og Karle og Piger med Hujen og Skrigen svingede hjemad, de fleste Karle halv- eller hel fulde. Lørdag Formiddag sank Priserne, saa kunde Byens Folk kjøbe, om de ellers havde Brug for de tarvelige Ting, der bødes. Men der gaves mange Penge ud i de Dage, og Byens Handlende var meget imod Markedet. Nu er det ogsaa afskaffet ligesom Nytaars- og Fastelavnsoptogene.

Men allerede før det skete, var den ellers daglig ensformige Ro i Byen borte. Fra Chr. VIIIs Død forandredes Alt. — En lille Begivenhed fra de Dage staar tydeligt for mig. Over hele Landet ringedes en Time igjennem med alle Kirkeklokker. Holger la Cour, som selvfølgelig var kjendt med Ringerne, bød mig en Dag med i Domkirketaarnet. De store Klokker bevægedes ikke ved at trækkes i Reb, men Ringerne stod paa Enderne af en Tværbælke, hvor Klokken var fastgjort — omtrent som paa et Vippebrædt. De holdt sig fast i et nedhængende Reb, hvor de tillige kunde hæve sig, naar Klokken skulde svinge til deres Side. Da det kom til Stykket, var jeg dog ikke for at vove mig derop og blev nedenfor. Men da de mægtige Klokker alle kom i Gang lige over Hovedet paa mig, var det, som jeg skulde splittes, og det skulde vare en Time; det var ikke til at holde ud, ned vilde jeg, men — Ringerne havde laaset Døren bag mig. Saa fandt jeg en anden Dør, ogsaa lukket, men med en saa stor Aabning fra Gulvet, at jeg kunde presse mig ind under den. Derved kom jeg ind over Kirkehvælvingerne; i Begyndelsen forskrækket over dette vældige Rum, men glad over at være sluppet ud af et Helvede. Jeg gik saa langt bort fra Taarnet som

muligt, og gjennem de smaa, runde Huller, hvorigjennem Stjernerne inde under Hvælvingerne fæstedes, kunde jeg see ned i den store Kirke. Timen var lang, men da Klokkerne endelig forstummede, slap jeg ud. Der kom jeg ikke oftere.

Men, som sagt, Tiden blev nu anderledes. Friheds-bevægelsen forplantedes hurtigt fra Kbhvn., og da Krigen, Oprøret, kort efter begyndte, var alt i Opløsning. Der blev holdt Folkemøder og Valgmøder og Forsvarsmøder, og til dem alle mødte vi Drenge. Skolegangen blev meget forsømt og uregelmæssig, hver Dreng i Byen havde Kokarde i Kaskjetten, han kunde ikke begaa sig uden — og Dagen tilbragtes med at gaa i Flok alle Gader igjennem og synge skiftevis »Den tapre Landsoldat« og »Holmens faste Stok«; det var de yngstes Bidrag til Fædrelandet; foruden det at pille Charpi til Lazaretterne. — Vore egne Dragoner drog afsted under stor Jubel, men stadig kom nye igjen, saa Randers Dragoner, saa 11. Bataillon fra Aalborg, Espingolbatteriet og mange flere. Naar der ventedes nye, gik man dem imøde paa Randersvejen, og naar de drog sydpaa, fulgtes de ud ad Skanderborgvejen. Altid var der Indkvartering, og Soldaterne var ikke sparsomme med at forære Drengene Patroner; man spyttede i Krudtet og ældede det, saa der lavedes Troldkællinger og alt Slags Fyrværkeri paa Byens Bænke. — Men foruden Dragonerne havde Aarhus baade en Borgervæbning og et Jægerkorps; det sidste rekruteredes af de Yngre, Handelskommisser og lign.; Borgerne af adstadige Borgermænd, der ikke altid rummedes i de gammeldags Spidskjoleuniformer og i det hele saa lidt antikverede ud med deres store Chakoer, og deri en mægtig høj Ponpon. — I Fredstid var de fremme,

naar Fr. VI eller Prinds Ferdinand var i Byen. Nu var der stor Opstandelse; skulde de give sig i Krig? Captain Robertson, vor Lejer, blev engageret til som krigskyndig at indøve dem til rigtig Krig. Stadshauptmanden, en Kjøbmand Severin, var til Hest, en af hans svære Kjøreheste, og hans Adjudant, vor Gjenbo, Drejer Lisberg, en lille vissen Abekat, der ellers aldrig kom frem, foer nu daglig om i Uniform med en uendelig Vigtighed og slæbende efter sig en stor Sabel, som han stødte mod Stenbroen, naar den ikke raslede ham lydeligt nok. Ogsaa Matroser fra Kanonbaade i Bugten færdedes i Byen, og ikke sjældent kom det til alvorlige Slagsmaal mellem Soldater og Matroser; engang slog Matroserne alle Ruder ud hos Boghandler Levin paa Torvet. Men ogsaa den civile Befolkning, Læredrenge og andre gjorde mange Excesser, ikke med noget Formaal, men blot ud af en løssluppen Frihedstrang. Byfoged og Politimester Nielsen[1]) boede paa Guldsmedegade skraas overfor os. Det var en stor Fornøjelse for os at høre, hvor morsomt han kunde fortælle en Historie, og hvor smittende han kunde lee, naar han imellem kom over til os; han var ogsaa ellers meget afholdt i Byen, og hans Medhjælp, 2 ældre skikkelige Politibetjente, som trissede om i Gaderne, naar de ikke sad paa Værtshus, gjorde ingen Fortræd — men alligevel — Politi smagte af Tvang, og Tvang passede ikke for frie Folk; altsaa en Eftermiddag mødte et Opløb med stort Spektakkel udfor hans Bolig og slog alle Vinduer ind. Han selv kom frem indenfor de aabne Ruder og raabte ud til Pøbelen:

[1]) Fader til Professor Rasm. Nielsen, forh. Arkivar i Krigsministeriet, Forfatter af Bøgerne »Fra det gamle Aarhus« og »Aarhus i Fyrrerne«.

»Leve gamle Danmark«. Det slog an, den stemmede i med, og dermed var det udrettet. Den drog derfra over Gaden foran vort Hus og raabte Hurra for Robertson ovenpaa, ham, der skulde gjøre Borgerkorpsene krigsvante. — De kom dog ikke med. Efterhaanden, som Tydskerne rykkede frem, svandt Krigsbegejstringen og Uniformerne gjemtes hen.

Begjærligheden efter at høre Nyt var stor, og tilfredsstilledes kun daarligt af de sparsomme Meddelelser, der havde Paalidelighed. Derfor var det en Blomstringstid for alle Slags Rygter, der foer om med nye Tilsætninger og Overdrivelser.

Værst var det Rygte, der gik over hele Jylland — dog mest i Midten og vesterpaa, at Rendsborg Tugthus var blevet aabnet for Slaverne, og at disse nu i Flok drog nord paa skjændende og brændende, hvor de kom frem. »Slavekrigen« kaldtes den. Den ophidsede Fantasi gjorde Folk forstyrrede, de ellers ædrueligste og paalideligste Mænd, som kom syd fra, forsikrede, at de selv havde været Vidne til Bandernes Huseren. — Speidere udsendtes til Hest fra Viborg — kom tilbage med Besked, at de med egne Øjne havde seet først den, og saa den By brænde. Borgerne dér rustedes med al Slags Vaaben: Øxer, Høtyve og Leer, sat paa lange Skafter, og øvedes i Brugen, men der kom ingen.

Vi hørte om Træfningen ved Bau og om Slaget ved Slesvig. Om det sidste især i en lang Beretning i Dr. Haars Breve, der cirkulerede mellem hans Bekjendte. Han var Underlæge ved Dragonerne og havde stor Privatpraksis.

Imidlertid, Tydskerne rykkede frem; den 2. Maj 1848 drog de gjennem Kolding nordpaa, og kom saa til Aarhus. — Det var Slesvigholstener under Oberst

Jastrow i vore danske Uniformer. De vilde ikke indkvarteres, men laa paa Halm paa Gaderne. Et Par Kanoner var kjørt op paa Skolebakken, hvor der glødedes Kugler paa Olafs Kirkegaard. De var saa bange for den Kanonbaad, som laa paa Bugten. Men efter 2 Dages Forløb drog de syd paa, og kom ikke mere igjen det Aar. Kejser Nicolaus lagde sig imellem, der sluttedes Vaabenstilstand, og den Skat paa 4 Millioner, som General Wrangel havde udskrevet af Jylland, blev ikke betalt.

Men Krigen var jo ikke endt, og 1849 var et mere bevæget Aar. Fra Maj stod Tydskerne paa Skaade Banker, $^1/_2$ Mil syd for Aarhus, hvor vore Soldater endnu stadig laa. De mindre Broer over Aaen blev afbrudte; de 3 større: Møllebro, Frederiksbro og Mindebro blev barikaderede. Arbejdsvogne, Kasser, gamle Kakkelovne m. m. stabledes ovenpaa hinanden, dækkedes med Harver med Tænderne opad, og alt forbandtes med Jærnkjæder. Kun en Passage midt paa Broerne holdtes indtil videre aaben for Forbindelsens Skyld mellem Byens 2 Dele. Vagtposter stode i Domkirketaarnet; ved at stikke et Flag ud skulde de vare Rye, der laa nord for Byen, »Hertha« og Kanonbaaden, der laa paa Bugten, og Byens Folk om, naar Fjenden satte sig i Bevægelse. Da Realskolen laa syd for Aaen — i den dengang langt mindre Del af Byen — blev Drengene sendt hjem, saasnart der sporedes Uro i Fjendelejren; det var en urolig, men ikke kjedelig Skolegang.

Inden Preusserne stadig besatte Byen, var de flere Gange paa kortere Ophold derinde. Barikaderne lukkedes og der vexledes Skud med vore Poster paa den nordre Side af disse. Beboerne af de nærmeste Huse blev tvungen til at rydde Barikaderne; det meste

kastedes ud i Aaen. Den første Gang var en Trompeter af Husarerne bleven tilbage, da de andre forlod Byen, han tog fejl af Gaderne og kom nordpaa. Straks var en Dragon efter ham, og paa Flugten gjennem Studsgade og Klostergade strøg han i Karière forbi vore Vinduer; saa saa vi Dragonen, der paa sin svære Hest ikke kunde følge ham. Men da han kom ud af Mølleport og fandt Møllebro lukket, maatte han vende og tabte sit Forspring. Dragonen var nu kommen og trak af med Fangen. Tydskerne vendte tilbage og forlangte deres Trompeter. Folk, der samledes ved Frederiksport, forklarede, at det var det danske Militær, der havde fanget ham, men i deres Forbitrelse greb Tydskerne saa de højsttalende, deriblandt Skolelærer Lausen, og trak af med dem. Dagen efter kom de dog tilbage, men mødte saa ikke oftere frem til Forhandling. — Den 31. Maj, da Tydskerne atter var i Byen og havde ladet Barikaderne rydde, drog en Eskadron videre nordpaa, men var næppe kommen udenfor Byen, før vore Dragoner ud fra Riis Skov faldt over dem, og huggede saa godt løs, at de efter en kort Kamp flygtede, efterladende en Del Fanger, hvoriblandt Prindsen af Salm-Salm. Det var en Deling af Aarhus-Dragoner, og det var ligeledes vore egne Aarhus-Dragoner, som kort efter den 9. Juni om Natten omringede og fangede en Eskadron Husarer i Nørresnede vest for Horsens. Planen til dette Koup var lagt af Mazanti, dengang Herredsfuldmægtig i Bræstrup, senere Inspektør for Horsens Tugthus. — Fast besat blev Aarhus først fra den 21. Juni. For mange var det en tung Tid baade under Besættelsen og forud, al Forretning laa stille, og den store Indkvartering voldte Borgerne Bryderier, Ærgrelser, Besvær og Udgifter. Der var ligesaa mange Tydskere i Byen som Indbyggere.

Men alt det mærkede vi Drenge mindre til. Den lempelige Skolegang, den store Forandring overalt, de mange forskjellige Uniformer, hvoraf Gaderne vrimlede, var en Begivenhed af Rang. Og vi var saa heldige kun at have Preussere, der gjennemgaaende var flinke, gjerne vilde staa sig godt med Husets Folk, og sjældent stjal og fordetmeste betalte, hvad de kjøbte. — Helt anderledes var det længere vest paa, hvor Bayerne huserede slemt. — Til Preussernes Skikkelighed bidrog, at Hovedkvarteret var i Aarhus, og baade Overgeneralen v. Pritzwitz og Divisionsgeneralen v. Hirschfeldt var hensynsfulde og tog sig af grundede Klager, hvortil kom, at Krigen ikke var populær. Soldaterne længtes hjem, og forstod ikke, at de havde noget udestaaende med os; Slesvigholstenerne var ilde sete. — Fra Intendanturen bragte de om Morgenen til Kjøkkenet deres Brød, et Stykke Flæsk og nogle store Perlegryn, som bleve lavet til for dem; i vort store Pulterkammer, der tømtes for alt, laa de paa Halm paa Gulvet, og var fornøjede, naar de Dagen igjennem maatte holde den store Kobberkjedel med Kaffe ikog i Bryggerset. Og af Officerer var vi saa heldige næsten hele Tiden at have en Oberst v. Bercken, Chef for Sundhedstropperne; han var meget beskeden i Fordringer og fuld af Undskyldninger for det Besvær, han voldte. — Kun naar Rye demonstrerede, og der blev slaaet Allarm til Udrykning. snart om Dagen, snart om Natten, var Folkene gnavne, og naar de kom tilbage efter blind Allarm, brummede de over »die verfluchten Dänen«. Værst var det, naar den tilvante Indkvartering skiftede. Man vidste, hvad man havde, ikke hvad man fik. Saa sad vi alle i spændt Forventning i Hjørnestuen, spejdende henad Guldsmedegade. — Endelig kom en Sværm anstigende; Indkvar-

teringssedlen holdt de frem for hvem de mødte, og efter deres Anvisning saa vi snart en enkelt, snart flere ad Gangen efterhaanden forsvinde ind ad Døre og Porte i Gaden. Saa, nu kommer Touren til os; og rigtig: en halv Snes Stykker trak ind ad Porten; — siden kom Hestfolk, med Pikkelhuerne, Geværet og fuld Oppakning, trætte, tilsmudsede og sultne saa de farlige ud. Men naar Moder saa havde faaet dem installerede, og de var blevet vadskede ved det lange Kjeldtrug i Gaarden og de havde faaet noget for Tanden, gik det i Regelen godt igen.

Paa Torvet spillede Regimentsmusikken hver Dag, ogsaa Melodien til »Den tapre Landsoldat« spilledes. Paa Skolebakken, hvor nu ingen maatte komme, var plantet Kanoner af Frygt for »Hertha« og Kanonbaadene.

Saa nedslaaende det havde været for os at høre om den ulykkelige Ekernførdeaffære, saa oplivende var det nu til Gjengjæld at høre om Slaget ved Fredericia. Det bragte Uro i Lejren; Tydskerne tænkte sig et Øjeblik Muligheden af et Angreb sydfra efter det skete Gjennembrud. Vi var dog altfor faa til at forsøge noget saadant, og Frygten gik snart over. At det var gaaet alvorligt udover Slesvigholstenerne, var ikke noget Preusserne tog sig nær, tværtimod.

Besøget varede kun 2 Maaneder; i 1864 var det 8 Maaneder; men ikke det alene gjør Forskjel. Den sidste Besættelse var saa haard med Udskrivninger, saa hensynsløs mod Befolkningen, saa drilagtig og brutal i det daglige, at den første paa denne Baggrund bliver endmere lempelig. Efter en Note fra Kejser Nicolaus sluttede Preusserne Vaabenstilstand og blandede sig ikke mere i Krigen. — Den 24. Juli drog de under klingende Spil syd paa, og glade var de; vi andre ikke mindre.

Historisk Samfund i 1924.

I Løbet af Forsommeren 1924 blev der arbejdet meget energisk paa Klosterhuset i Emborg[1]).

Arkitekt C. M. Smidt forøgede den Taknemlighedsgæld, som Historisk Samfund staar i til ham, ved at indrette det til Museum for Fundene fra Udgravningerne.

Efter Arkitektens Tegninger blev der til Formsten, Tagsten og andre Bygningsrester indrettet to store Skabe langs Museumsstuens Nordvæg. I Montrer under Vinduerne i Øst- og Vestvæggene blev de fine glasserede Sten, Metalsager og Brugsgenstande anbragt, og midt paa Gulvet blev der bygget en Dobbeltsarkofag med Plads til Skeletterne af Abbed Jens og Biskop Peder Elavsøn, som ikke kunde bevares i de fugtige, dybtliggende Grave; de er nu reddede. Paa Væggene anbragtes Nationalmuseets Fotografier og den af Arkitekt Smidt udarbejdede Plan over hele Klosteranlæget. Snedkermester Th. Rasmussen, Aarhus, har leveret Snedkerarbejdet og har været meget virksom ved Indretningen af Museet, Malermester Christensen, Ry, har udført Malerarbejdet.

Da Haandværkerne var færdige, kom Underinspektør ved Nationalmuseet, Dr. phil. Poul Nørlund, hvem Historisk Samfund skylder Tak, fordi han har katalogiseret og ordnet Fundene.

---

[1]) Se Aarbogen for 1924 S. 150 ff.

Søndag d. 6. Juli kunde Museet lukkes op. Arkitekt Smidt forklarede baade Samlingerne og Udgravningerne for de mange Mennesker, der var kommen tilstede, og som udtrykte deres Beundring for, hvad der er udrettet.

Samme Dag blev de første Eksemplarer af C. M. Smidt: Øm Kloster solgt; det er en helt ny, udførlig Vejledning for Besøgende med Plan over hele Anlægget og Gengivelser af en Del af Nationalmuseets Fotografier.

Hele Sommeren igennem og langt ud paa Efteraaret strømmede Besøgende til Emborg — deres Tal løber op i Tusinder — for at se Resterne af Øm Kloster.

En anden Klostertomt, Augustinerklostrets i Tvilum, hvor dog en gunstig Skæbne har bevaret den statelige Klosterkirke (Se S. 22) var Maalet for det aarlige Sommermøde. Søndag d. 13. Juli var der ved Totiden samlet saa mange Mennesker ved den ensomme Kirke i Gudenaadalen, at den store Bygning ikke kunde rumme dem. Efterat Bibliotekar Haugsted havde vist Kirken til de derinde forsamlede, forlagdes Mødet til en skyggefuld Plads i den lille Elleskov syd for Kirken, hvor Haugsted holdt et Foredrag om Augustinerordenen og om Tvilum Kloster og Kirke. Fra Kirken begav Deltagerne sig op til en Slugt i Gjern Bakker, hvorfra der er en pragtfuld Udsigt over Gudenaadalen. Der begyndte Professor J. T. Lundbye et Foredrag om de gamle Veje i Aarhus og Skanderborg Amter og Færgestederne over Gudenaa. Mens Professoren talte, brød et voldsomt Tordenvejr løs; han maatte afbryde, og Deltagerne flygtede ad Gjern til; adskillige søgte Ly i en Lade i en nærliggende Gaard, hvor Foredraget blev afsluttet.

I Gjern Hotel var der en fornøjelig Fællesspisning, og inden Hjemfarten fik Deltagerne fra Aarhus Tid til at se Gjern Kirke, en skøn Kvaderstenskirke fra Valdemarstiden.

Generalforsamlingen blev holdt d. 5. Juli i Forsamlingsbygningen i Østergade. Formanden, Bibliotekar Haugsted aflagde Beretning for 1923 og oplæste Regnskabet[1]), der stillede sig saa gunstigt, at det havde været muligt at anvende 2166 Kr. til Klosterhuset i Emborg. Formanden forelagde derpaa et af Forretningsudvalget udarbejdet Forslag til Lovændringer; dette blev vedtaget. Et Eksemplar af de nye Love vedlægges den nye Aarbog. I Stedet for det tidligere Forretningsudvalg paa 7 Medlemmer træder en Bestyrelse paa 9 Medlemmer, der vælges paa den aarlige Generalforsamling, skiftevis 4 og 5; den tidligere Bestyrelses Medlemmer kaldes for Fremtiden Repræsentanter. Da Stemningen var delt overfor Spørgsmaalet Kontingentforhøjelse fra 3 til 4 Kr., vedtoges det at udsætte Afgørelsen heraf til en ekstraordinær Generalforsamling.

Af Forretningsudvalgets 7 Medlemmer ønskede Fabrikant L. Andersen og Landinspektør A. Eriksen at fratræde. I deres Sted valgtes Bogholder K. Knudsen ved Jydsk Telefonselskab, Aarhus, og Valgmenighedspræst Jakob Lykke, Odder; desuden valgtes Kriminaldommer H. H. Hvass, Aarhus, og Gaardejer Povl R. Povlsen, Tinning.

Den nye Bestyrelse bestaar derefter af Ejler Haugsted, I. Henningsen, V. J. v. Holstein Rathlou, H. H. Hvass, K. Knudsen, Jakob Lykke, Povl R. Povlsen, H. V. Rasmussen, N. P. Østergaard.

---

[1]) Se Aarbogen for 1924 S. 153—56.

Til Suppleanter valgtes Direktør Randa og Skoleforstander Højmark, Hasselager. Kommunerevisor Knud Larsen genvalgtes til Revisor.

Paa et senere afholdt Bestyrelsesmøde konstituerede Bestyrelsen sig med Haugsted som Formand, Henningsen Næstformand, Knudsen Kasserer, Holstein Rathlou Sekretær.

Historisk Samfund skylder de to fratrædende Bestyrelsesmedlemmer megen Tak. L. Andersen var en af Samfundets Stiftere; i hans Hjem blev det Møde afholdt, hvor dets Oprettelse blev vedtaget. Det var ham, der tog Initiativet til Samfundets Arbejde i Emborg; hans varme Interesse for og dybe Forstaaelse af Samfundets Opgaver gjorde ham til en værdifuld Medarbejder, som vi nu savner. A. Eriksen, der som ingen anden kender Hads Herreds Fortid, har været en virksom Medarbejder i Odder og Omegn — jeg minder blot om det vellykkede Møde paa Aakjær 1919 — og har med Iver og Interesse arbejdet med paa Løsningen af Samfundets forskellige Opgaver.

28. November 1924 afholdtes den ekstraordinære Generalforsamling i Forsamlingsbygningen. Spørgsmaalet Kontingentforhøjelse blev drøftet indgaaende. Forslaget om Forhøjelse fra 3 til 4 Kroner blev forkastet. Kontingentet vedbliver altsaa at være 3 Kr.

Mens de fleste andre jydske historiske Samfund har forhøjet Aarsbidraget til 4 Kr., maa vort Samfund nøjes med 3 Kr., og vi har dog foruden Aarbog og Møder den store Opgave i Emborg. Naar det hidtil er lykkedes os at gennemføre Arbejdet, skyldes det to Aarsager: Medlemstallet har stadig været stigende og vi har modtaget Støtte til Arbejdet i Emborg i Form af Hjælp og Gaver. I de sidste tre Aar er der af Historisk Samfunds ordinære Indtægter næppe afholdt

en Tredjedel af Udgifterne i Emborg. De to Tredjedele er dækkede ved Gaver og Entréindtægt. Vi kan kun takke for den Interesse for Udgravningsarbejdet, der her har givet Udslag.

For at Samfundet kan fortsætte med et Aarsbidrag paa kun 3 Kr., er altsaa to Ting nødvendige: vi maa have flere Medlemmer, og vi beder derfor hvert enkelt Medlem i sin Kreds at virke for Tilgang, og vi maa have Støtte til Arbejdet i Emborg. Hvis ethvert Medlem indsendte vedlagte Kupon og erhvervede Arkitekt Smidts interessante Bog om Øm Kloster, vilde der komme 1300 Kr. i Emborg Kassen, som har haardt Brug for dem.

Samfundet har i 1923 modtaget fortsat Understøttelse fra Staten, fra Skanderborg Amt, fra Aarhus, Horsens, Silkeborg Kommuner samt fra Landbosparekassen og Arbejdersparekassen i Aarhus.

Bestyrelsen bringer herved Samfundets Tak for disse Gaver.

Støt Nationalmuseet.

Nationalmuseets enestaaende og uerstattelige Samlinger, som rummer mange af vort Folks dyrebareste Minder, og hvis store videnskabelige Værd er anerkendt over hele Verden, opbevares under altfor trange og farlige Forhold.

Vi opfordrer derfor alle Danske til at yde Bidrag til et Nationalmuseumsfond, der vil staa som Udtryk for et levende Ønske hos vort Folk om denne Sags forsvarlige Ordning trods de vanskelige Tider.

I Februar lød der over hele Landet, fra Tønder til Thorshavn, et Raab, der havde en hel anden Tone og Klangfarve end de Røster, vi ellers hører, og som taler om Skatter, Arbejdsstrid og Dagens Sensation, det kom ikke fra de sædvanlige Ordførere eller partipolitiske Udraabssteder, men Ophavsmændene maatte give Raabet Vægt. Den danske Videnskabs Ypperste og Nestor, Vilhelm Thomsen, vores alles elskede og beundrede Professor Høffding og Østasiaternes mægtige Høv-

ding, H. N. Andersen havde slaaet sig sammen med de to yngre Mænd, der i disse sidste triste Aar gennem deres Forskningsresultater har kastet Glans over Danmarks Navn, den teoretiske Fysiks Banebryder, Atomteoriens Ophavsmand, Niels Bohr og den arktiske Forsknings Førstemand, Knud Rasmussen. Disse fem Store var blevet enige om at sige et borgeligt Ord og rette et Spørgsmaal til hver enkelt dansk Mand og Kvinde, uanset Livsstilling og Partistandpunkt. Det var et usædvanligt Skridt, men det er rigtignok ogsaa et usædvanligt Forhold, der fremkaldte det. Det er de fortvivlede Vilkaar, som Nationalmuseet virker under, der har faaet disse Mænd til at træde frem.

Med den Myndighed, som deres Personlighed og Virke giver dem, siger de: Nu er det for galt, det uvurderlige og uerstattelige Nationalmuseum, den ypperste af alle vore rige Samlinger, der for halvtredsindstyve Aar siden havde vokset sig for stort til de trange og brandfarlige Rum i Prindsens Palais, maa nu, da det er dobbelt saa stort som i 1875, have et nyt Hus, der maa være brandfrit og hvor det kan udfolde sig frit i al sin Rigdom og Skønhed. Der har været talt og skrevet nok. Nu maa der handles. Naar Prindsens Palais er brændt, er det for sent.

De spørger enhver af os: Da nu Museets Forhold er saa fortvivlede, vil du saa give en Haandsrækning til at det kan blive anbragt paa en betryggende og værdig Maade? Det er Regering og Rigsdag, der under Ansvar til alle Sider maa løse Spørgsmaalet. Museet er en Statsinstitution, og det er Staten, som maa bygge Hus til det. Men vi enkelte Statsborgere har Ret og Pligt til gennem en Adresse med hundrede Tusinder af Underskrifter at udtrykke vort faste Ønske om at faa dette yderst vigtige Spørgsmaal løst, og vi kan give vort Ønske forøget Vægt ved med hvert Navn paa Adressen at lade følge et Bidrag, stort eller lille efter vore Kaar. Mange Bække smaa gør en stor Aa. Tilsammen vil disse Bidrag udgøre et Nationalmuseumsfond, der i disse vanskelige Tider vil yde Staten en god Støtte til Løsningen af Opgaven.

Der er mange, mange Tusinder, der har svaret bekræftende paa Spørgsmaalet, og Fondet vokser fra Dag til Dag, det er nu over en halv Milion. København er, som rimeligt er, gaaet i Spidsen, men saa sandt som Nationalmuseet er hele Folkets Eje og rummer Minder fra hver Krog af Landet, bør vi, der bor udenfor København, ikke holde os tilbage.

Ejler Haugsted.

Historisk Samfund for Aarhus Stift.

Kasseregnskab for Aaret 1924.

Indtægt	Kr.	Øre
Kassebeholdning	34	30
Medlemsbidrag	3880	00
Salg af Aarbøger	191	68
Tilskud fra Staten	400	00
— - Skanderborg Amt	50	00
— - Aarhus Amt	50	00
— - Aarhus Kommune	50	00
— - Horsens Kommune	50	00
— - Silkeborg Kommune	50	00
— - Landbosparek. i Aarhus	50	00
— - Arbejdersparekassen	100	00
Salg af Sange ved Sommermødet	47	50
Indvundne Renter	10	82
	4964	30

Udgift.		Kr.	Øre
A. Aarbogen 1924,			
Trykning og Clichéer	2124,00		
Honorar	632,00		
		2756	00
B. Sommermødet i Tvilum Gjern		311	00
C. Dansk historisk Fællesforening		155	22
D. Administration m. m.:			
Sekretær og Revisor	210,00		
Annoncer	118,62		
Forskellige Tryksager	64,50		
Fragt og Porto	131,85		
Redaktionsudvalgets Udgifter	76,00		
Køb af ældre Aarbøger	3,36		
Udvalgsmøder og Generalforsamling	67,75		
Ny Medlemsprotokol	16,50		
		688	58
E. Tilskud til Emborg		416	10
Kassebeholdning $^{31}/_{12}$ 1922		636	80
		4964	30

LOVE

FOR

HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

ÆNDREDE PAA GENERALFORSAMLINGEN
DEN 5. JULI 1924.

AARHUS
DE FORENEDE BOGTRYKKERIER
1925

§ 1.

Samfundets Formaal er at vække og værne Sansen for Stiftets historiske Minder og at samle Oplysninger om den stedlige Befolknings Liv og Færden i tidligere Tider.

§ 2.

Formaalet søges naaet ved:

1. at udgive en Aarbog med lokalhistorisk Indhold,
2. at lade afholde Foredragsmøder eller aarlige Udflugter under sagkyndig Ledelse til historisk kendte Steder i Stiftet — og
3. at deltage i Arbejdet for Bevaring og Beskyttelse af værdifulde Fortidsminder indenfor Stiftets Omraade.

§ 3.

Optagelse i Samfundet sker ved Henvendelse til et Bestyrelsesmedlem eller en af Repræsentanterne. Aarsbidraget er 3 Kr. Herfor modtager Medlemmerne Aarbogen frit. Udmeldelse maa ske inden Aarets Udgang. Regnskabsaaret er Kalenderaaret.

§ 4.

Bestyrelsen bestaar af 9 Medlemmer, der vælges paa den aarlige Generalforsamling, skiftevis 4 og 5. Desuden vælger Generalforsamlingen 2 Suppleanter. Bestyrelsen vælger selv sin Formand, Næstformand, Kasserer og Sekretær.

Samfundets Bestyrelse udpeger Repræsentanter, saa vidt muligt en i hver Kommune; de vælges paa den aarlige Generalforsamling. Repræsentanternes Opgave er at arbejde for Tilgang af nye Medlemmer, at medvirke ved Afholdelsen af Møder og Løsningen af andre Opgaver paa den paagældende Egn.

§ 5.

Hvert Aar i Maj eller Juni afholdes en Generalforsamling, hvortil indvarsles ved Brevkort med Angivelse af Dagsorden til ethvert Medlem senest 14 Dage før Generalforsamlingen. Paa denne aflægges Beretning om Virksomheden, det reviderede Regnskab fremlægges, og der vælges Bestyrelsesmedlemmer, Suppleanter, Repræsentanter samt Revisor.

Forslag, der ønskes behandlet paa Generalforsamlingen, indgives til Bestyrelsen mindst 7 Dage forinden. Sager paa Generalforsamlingen afgøres ved simpel Stemmeflerhed, dog kræver Lovændringer $^2/_3$ af de afgivne Stemmer.

Ekstraordinær Generalforsamling kan indkaldes med 8 Dages Varsel, naar Bestyrelsen finder Grund dertil, og skal indkaldes, naar mindst 25 Medlemmer stiller skriftligt og motiveret Forlangende derom.

§ 6.

Opløsning af Historisk Samfund kan ske ved skriftlig Afstemning paa Brevkort, men kun med $^2/_3$ af de afgivne Stemmer.

HISTORISK SAMFUND

FOR AARHUS STIFT

har i 1908—24 udgivet 17 Aarbøger.

(Indholdsfortegnelse paa Omslagets tredje Side).

Nye Medlemmer kan ved Henvendelse til Bestyrelsens Formand, Bibliotekar Ejler Haugsted, St. Pauls Kirkeplads 7, Telefon 1322, købe Aarbøgerne 1919, 1920, 1922, 1923 og 1924 for 2 Kr. hver.

Medlemsbidraget er 3 Kr. aarlig.

Medlemmer af de andre historiske Samfund under »Dansk historisk Fællesforening« kan subskribere paa Aarhus Stifts Aarbøger for nedsat Pris, 2 Kr. aarlig, og vort Samfunds Medlemmer kan subskribere paa de andre Aarbøger for samme Pris.